

Удружење наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци
Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална,
безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

ОБРАЗОВАЊУ ВРАТИТИ ОБРАЗ...

- ЗБОРНИК РАДОВА -

са међународног научног скупа на тему
"Наука и високо образовање у Републици Српској-
стање, путеви и перспективе"

Бања Лука, 2013.

Удружење наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци
Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална,
безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

ОБРАЗОВАЊУ ВРАТИТИ ОБРАЗ...

- ЗБОРНИК РАДОВА-

са међународног научног скупа на тему
"Наука и високо образовање у Републици Српској -
стање, путеви и перспективе"

Бања Лука, 2013. година

Издавач

Удружење наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци,
Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна,
социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

За издавача

проф. др Душко Вејновић

Главни и одговорни уредник

проф. др Душко Вејновић, редовни професор Универзитета у Бањој Луци

Почасни одбор

проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бањој Луци (предсједник), проф. др сц. Емил Влајки, потпредсједник Републике Српске, проф. др Јасмин Комић, министар науке и технологије, академик Драгољуб Мирјанић, Ака демија наука и умјетности Републике Српске, академик Драго Бранковић, декан Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Витомир Поповић, декан Правног факултета, Универзитета у Бањој Луци, проф. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Слободан Антонић, Филозофски факултет Београд, проф. др Љубиша Митровић, Филозофски факултет Ниш, доц. др Слободан Симовић, др Ненад Новаковић, Народна позориште Републике Српске, проф. др Петар Павловић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Сњежана Бијелић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, мр Родољуб Петковић, Фудбалски савез Републике Српске, мр Славко Милић, предсједник Дефендологија центра Црне Горе, проф. др Предраг Милетић, проф. др Горан Спасојевић.

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Душко Вејновић, професор Универзитета у Бањој Луци, предсједник Европског дефендологија центра, проф. др Симо Јокановић, профектор Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Остоја Ђукић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Миодраг Симовић, предсједник Уставног суда БиХ, проф. др Миле Дмичић, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Невен Брандт, експерт у Влади Републике Словеније, Љубљана, проф. др Васо Бојанић, Пољопривредни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Нови Сад, мр Владимир Карајица, Агенција за државну управу Републике Српске, др Остоја Барашин, Европски дефендологија центар, проф. др Боро Трамошљанин, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, мр Велибор Лалић, Европски дефендологија центар, проф. др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Београд, проф. др Милан Гужвица, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Миле Ракић, Београд, проф. др Владимир Стојановић, Београд, др Драган Радишић, Европски дефендологија центар, доц. др Небојша Мацановић, Филозофски факултет Бања Лука, мр Предраг Обреновић, Европски дефендологија центар, Ранко Прерадовић, књижевник.

Рецензентски одбор

проф. др Буро Шушић (Београд - Србија), проф. др Миле Дмичић, проф. др Леви Крефт (Љубљана - Словенија), проф. др Миле Ракић (Београд - Србија), др Драган Радишић (Сарајево), проф. др Victor Natusan, (Румунија), проф. др Срниша Таталовић (Загреб - Хрватска), проф. др David Last (Канада), мр Владимир Карајица, др Остоја Барашин, др Недељко Дебељак, др Слободан Симић, проф. др Ненад Башић, проф. др Ап Нену (Финска), проф. др Dennis J. D. Sandole (САД), проф. др Дане Субашић (Београд - Србија), доц. др Зоран Турђевић (Београд - Србија), доц. др Ненад Радовић (Београд - Србија), проф. др Љубиша Митровић (Ниш - Србија), проф. др Зоран Милошевић (Београд - Србија), мр Славко Милић (Никшић - Црна Гора), мр Харис Пешто, проф. др Владимир Стојановић (Београд - Србија), проф. др Радослав Гаџиновић (Београд - Србија, доц. др Невзет Велаџић, доц. др Слободан Симовић, проф. др Радоја Радић, проф. др. Гордана Илић.

Штампа

Графопепир, Бања Лука

За штампарнију

Петар Вукелић, граф. инг.

Уредништво и администрација

Српска улица 63, 78 000 Бања Лука, Република Српска - Босна и Херцеговина, телефон/факс 051/309-470
е-mail: defendo@blic.net; www.defendologija.com; www.defendologija-banjaluka.com
жирос рачун: 562 099 0000236689

Технички уредник

Тин Вејновић, дипл. ецц.

Лектор

Татјана Понорац, професор

Коректор

Тин Вејновић

Превод

Татјана Понорац, професор

Тираж

1.000 примјерака

ПРЕДГОВОР

ПОКРЕТАЧИ РАЗВОЈА У НАУЦИ И ОБРАЗОВАЊУ ТРЕБАЈУ БИТИ НАЈСПОСОБНИЈИ И НАЈПОШТЕНИЈИ-ОБРАЗОВАЊУ ТРЕБА ВРАТИТИ ОБРАЗ

Пред Вама, нама, је Зборник радова, који је резултат излагања на Међународном научном скупу „Наука и високо образовање у Републици Српској-стање, путеви и перспективе“, који је одржан 2.7.2013. године у организацији Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци, а уз подршку Министарства науке и технологије Владе Републике Српске. У Вашем, нашем Зборнику, аутори су на различите начине, мултидисциплинарним приступом, свестрано сагледали питања науке и високог образовања у Републици Српској.

Зборник је генератор акције и представник народне воље и свјес-ти, дакле, колективни дух и хтјење народа по питању науке и образовања, који су девалвирани у овом времену. Тражи се идеја „искре слободе“, слободе критике и борбе против оних који не прихватају критичко мишљење и виђење. Овај Зборник је једна велика и разнородна легура свих научних врста, онако како су аутори познавали и доживљавали стварност- јуче, данас, сутра. **Аутори указују, осјећају и трпе страшни притисак реалне историје** и свјетског поретка свога доба и својим радовима траже одговоре, како поправити стање у науци и образовању.. Одговор је да одговора нема на вјечно питање: Откуд толики неред у високом образовању. Има само мноштво различитих одговора, почесто међусобно противрјечних.

Прави интелектуалац тражи истину о онима који истину даде на начин који је невидљив за обичне људске очи. Он тражи истину о онима који своје интересу дају узвишено име теорије, тражи истину о онима који живе од лажи. **Покушајмо научном методологијом истражити гдје су проблеми у науци и високом образовању? Покушајмо то и зато јер развој науке и образовања и константно побољшање научног и културног образовања становништва сматра се једним од најважнијих чинилаца прогреса човјечанства.** Сагледајмо да ли имамо кадрове који су нам потребни данас и дали стварамо кадрове који ће нам требати сутра. Општепознато је да међузависност образовања, техничког прогреса и запошљавања представљају кључан троугао у усмјеравању привредног развоја, будући да образовање представља процес креирања људског капитала. **Образовање ваља сватити као инвестирање у људе, а**

знање као резултат образовних услуга је најзначајнији мотор производње, који нам омогућава да владамо привредом и да задовољавамо наше потребе. Знање је колективно друштвено добро и оно повећава квалитет и физичког и људског капитала. Знање се мора знати, оно се не може купити, купују се дипломе, сертификају се незналице, у академску заједницу се увлаче академски медиокритети и академске наказе, то је велики проблем. Оваквим понашањем скрнави се наука и високо образовање и као такви они не могу постати извор нових производних ресурса и квалитета животног стандарда и извор будућих приноса и добробити. Они са незналицама не могу постати друштвено добро са економским вриједностима.

Научноистраживачки рад карактерише стање и однос према науци у читавој Републици Српској, који се у најкраћим цртама може окарактерисати као: однос према науци као према “потрошњи” а не као “инвестицији”, недозвољено мала средства за научноистраживачки рад (0,03% од бруто домаћег производа што је готово 10 пута мање него у Србији или 100 пута мање него у развијеним земљама), средства за реализацију пројеката се у највећем проценту троше за хонораре док је однос у свијету 40:30:30 =плате:инвестиције:трошкови пројекта, мали број свијетски признатих научника и радова, слаба повезаност научноистраживачког и истраживачко-развојног сектора са производним сектором, немотивисаност научног кадра за научноистраживачке активности, мали степен искоришћења прилика које нуде европски и други фондови за финансирање, недостатком савремене истраживачке опреме. **Као могући правци унапређења научноистраживачког рада у најкраћим цртама се могу издвојити:** развој људских ресурса кроз избор квалитетних младих сарадника, укључивање студената у истраживачке пројекте, активан менторски рад и морална подршка, те примјену ЕС Повеље и Кодекса приликом избора истраживача, развој повољног окружења и сарадње кроз развој праваца научних истраживања који одговарају захтјевима свијетске науке и културним и привредним захтјевима земље, јачање друштвене свијести о значају и улози науке и технологије, активније укључивање у међународне пројекте, те повезивање са “научном емиграцијом”, обезбјеђивање материјалне базе која је неопходна за извођење научног рада, увођење и прихватање објективне научне критике.

Треба ојачати контролу, одговорност, треба јачати стандарде и квалитет образовања. Треба првенствено улагати у људе који ће својим знањем и мотивацијом допринијети свеопштем напретку. Покретачи развоја требају бити најспособнији и најпоштенији појединци, тимови, институције, колективни ум заједнице, јер без бољег увида у стање у високом образовању и око њега изгубит ћемо се у хаосу, као мјером ентропије, који незаобилазно долази услед технолошких, економских и политичких промјена.

Главни и одговорни уредник

САДРЖАЈ

проф. др Душко Вејновић ОБРАЗОВАЊУ ВРАТИТИ ОБРАЗ - КУДА ИДЕ АКАДЕМСКА ЗАЈЕДНИЦА, ДА ЛИ ЈЕ РАЗОРЕНА?.....	7
проф. др Боро Трамошљанин ПРОБЛЕМИ У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ БОЛОЊСКОГ ПРОЦЕСА У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	16
др Миле Ракић ДРЖАВА И (ДЕ)КРИМИНАЛИЗАЦИЈА НАУКЕ И ОБРАЗОВАЊА.....	26
проф. др Бранимир Куљанин САВРЕМЕНО ДРУШТВО И “ЉУДСКИ КАПИТАЛ”.....	39
доц. др Мирко Стојчиновић дипл. социјални радник Милена Броћетић Масларић МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ НАУЧНО - ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА У ПОБОЉШАЊУ КВАЛИТЕТА СТУДИЈА.....	52
др Радоја Радић ПРИЛОГ ТЕОРИЈИ ДРУШТВЕНОГ ОПОРАВКА.....	65
проф. др Жарко Ристић доц. др Кристијан Ристић ЕКОНОМИЈА НАУКЕ И ОБРАЗОВАЊА	73
др Небојша Мацановић дипл. соц. Ведран Француз дипл. соц. Драгана Петковић ЕТИЧКИ КОДЕКС ПОНАШАЊА НАСТАВНИКА И СТУДЕНАТА.....	87
Лука Миладиновић, студент ОБРАЗОВЊЕ- РАЗЛИЧИТИ ПОГЛЕДИ	95
УПУТСТВО АУТОРИМА	108

ОБРАЗОВАЊУ ВРАТИТИ ОБРАЗ - КУДА ИДЕ АКАДЕМСКА ЗАЈЕДНИЦА, ДА ЛИ ЈЕ РАЗОРЕНА?

Научна критика, полемика

UDK 378.014.3(497.6 Republika Srpska)

проф. др Душко Вејновић¹
Универзитет у Бањој Луци
Бања Лука

Ubi spiritus ibi libertas
(Гдје је дух ту је и слобода)

Апстракт: Напредак у науци и високом образовању у Републици Српској треба сматрати првим чиниоцем економског развоја, док би други био оно што се назива порастом знања, тј. обogaћивање образовања новим технолошким достигнућима. Како зауставити оне образовне интересне групе којима је основни мото профит, а не квалитетно образовање? Инвестиције у човјека, како их ја схваћам, укључују много више од формалног образовања. Нема квалитетног образовања без контроле државе, озбиљне, модерне, правне, демократске државе. Неосвјешћени се морају освијестити, а неморални у високом образовању морају се вратити у људске, моралне оквире коректности, фер плеја. Васпитачи морају бити васпитани, историјски се зна гдје је мјесто за невоспитане и неморалне.

Кључне ријечи: образовање, наука, знање, развој, интелектуалци, неморал

УВОД

Наука и високо образовање у Републици Српској – стање, путеви и перспективе, тема је данашњег научног скупа. Ову тему наметнула је пракса у овој области, пракса која је веома лоша, а условљена је између осталог,

¹ Редовни професор универзитета у Бањој Луци, предсједник Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци, контакт tin@blic.net

осиромашењем Републике Српске, али је још горе што у нама и око нас нема довољно љубави, жеље и поштовања за заједништво. Одбрану отаџбине изнијели су млади и храбри људи, а развој и напредак Републике Српске би требали изнијети високоморални интелектуалци у сарадњи са свим другим слојевима друштва Републике Српске, и свакако са њеним институцијама које су светиња за грађане и услов континуитета модерне правне државе. Стварање богате и сретне Републике Српске захтијева ангажовање сваког појединца, без обзира на то који посао обавља.

Улога високог образовања (универзитета) је да унапређују знање повећавајући његове границе и да трага за истином испитујући критички увјерења и те истине, дефинишући тачно границе од идеологија стечених интереса, партија и владе. Чланови високог образовања (академске заједнице) су обавезни да објављују резултате и закључке истраживања. Они имају слободу кретања по универзитетском универзуму ради консултација и размјене резултата истраживања. Академске слободе и аутономија на универзитету су предуслов за успјешно образовање. Академска слобода чланова академске заједнице је индивидуална и односи се на студирање, учење, предавања, истраживање, дискусије, писање и креативан рад. **Аутономија** је независност од државе и других притисака друштва у доношењу одлука у интерним органима. **Прави интелектуалац** тражи истину о онима који истину даве на начин који је невидљив за обичне људске очи. Он тражи истину о онима који своје интересу дају узвишено име теорије, тражи истину о онима који живе од лажи. **Покушајмо научном методологијом истражити гдје су проблеми у науци и високом образовању? Покушајмо то и зато јер развој науке и образовања и константно побољшање научног и културног образовања становништва сматра се једним од најважнијих чинилаца прогреса човјечанства.** Сагледајмо да ли имамо кадрове који су нам потребни данас и дали стварамо кадрове који ће нам требати сутра. Општепознато је да међузависност образовања, техничког прогреса и запошљавања представљају кључан троугао у усмјеравању привредног развоја, будући да образовање представља процес креирања људског капитала. Образовање ваља сватити као инвестирање у људе, а знање као резултат образовних услуга је најзначајнији мотор производње, који нам омогућава да владамо привредом и да задовољавамо наше потребе. Знање је колективно друштвено добро и оно повећава квалитет и физичког и људског капитала. Знање се мора знати, оно се не може купити, купују се дипломе, цертификују се незналице, то је велики проблем. Оваквим понашањем скрнави се наука и високо образовање и као такви они не могу постати извор нових производних ресурса и квалитета животног стандарда и извор будућих приноса и добробити. Они са незналицама не могу постати друштвено добро са економским вриједностима. Неке образовне интересне групе и појединци неће да свате да је знање извор дохотка, богатства и благостања, те сва улагања која врше у људски капитал кроз сертификацију незналица имаће врло ниски друшт-

вени приоритет и историјски гледано и кроз друге дјелатности углавном завршавају као варање, а не стварање. Зато су и захтјеви за побољшање стања у науци и високом образовању у Републици Српској важни исто толико колико и потреба за храном. Необразован човјек има мале потребе, он је лош потрошач. Напредак у науци и високом образовању у Републици Српској треба сматрати првим чиниоцем економског развитака, док би други био оно што се назива порастом знања, тј. обогаћивање образовања новим технолошким достигнућима. Како зауставити оне образовне интересне групе којима је основни мото профит, а не квалитетно образовање? Инвестиције у човјека, како их ја схваћам, укључују много више од формалног образовања. Нема квалитетног образовања без контроле државе, озбиљне, модерне, правне, демократске државе. Неосвјешћени се морају освијестити, а неморални у високом образовању морају се вратити у људске, моралне оквире коректности, фер плеја. Васпитачи морају бити васпитани, историјски се зна гдје је мјесто за невоспитане и неморалне. Не дозволимо да бољи страдавају од горих, да род страда од изрода. Посљедице девијација у високом образовању биће катастрофалне. Знање није јефтин ресурс, јер се до њега долази путевима скупоће. У друштву знања, знање није безлично као новац. Знање носи људска особа, ствара га, увећава или унапређује људска личност, примјењује га личност, подучава и предаје га личност, користи га личност. Да би све то било тако мора се знати и знање се не може куповати. Формалне дипломе не значе и стварно знање. Образовна личност је аргумент, храм, амблем и симбол друштва знања. Како наћи боља рјешења у Републици Српској за високо образовање којему треба вратити образ? Рјешење је у револуционарним организационим промјенама, промјенама закона, промјенама образаца и стилова понашања свих у образовању, али и у институцијама државе. Треба ојачати контролу, одговорност, треба јачати стандарде и квалитет образовања. Треба првенствено улагати у људе који ће својим знањем и мотивацијом допринијети свеопштем напретку. Покретачи развоја требају бити најспособнији и најпоштенији појединци, тимови, институције, колективни ум заједнице, јер без бољег увида у стање у високом образовању и око њега изгубит ћемо се у хаосу, као мјером ентропије, који незаобилазно долази услијед технолошких, економских и политичких промјена.

1. АДЕМСКА ЗАЈЕДНИЦА – ГЕНЕРАТОР РАЗВОЈА, ВЈЕКОВНИ НОСИЛАЦ СЛОБОДАРСТВА

Академска заједница, универзитети, високо образовање морају постати генератори развоја уопште, па тако и Републике Српске и БиХ. Мора се раз-

говарати са компетентним људима и високо образовање вратити на онај ниво који му припада. Индија и Кина данас су земље које предводе прогрес зато што имају изузетно квалитетно високо образовање. Код нас се оно урушава и оно што је било квалитетно спушта се на нижи ниво. Реформа образовања код нас пажњу усмјерава на формалне елементе, а суштина нам промиче. Срозовању високог образовања допријеле су и неке факултетске и универзитетске институције без икаквих критерија, без стандарда. Република Српска и Босна и Херцеговина је од њих уморна, јер су настале на таласу несрећног доба по народе на овим просторима, врше промоцију форме без садржаја, промоцију некултуре знања и агресије, филозофију образовања као бизниса, дакле броје дане. Народима остаје да то само препознају и ради своје будућности правој, а не лажној вриједности дају шансу.

Улога високог образовања (универзитета) је да унапређују знање повећавајући његове границе и да трага за истином испитујући критички увјерења и те истине, дефинишући тачно границе од идеологија стечених интереса, партија и владе. Чланови високог образовања (академске заједнице) су обавезни да објављују резултате и закључке истраживања. Они имају слободу кретања по универзитетском универзуму ради консултација и размјене резултата истраживања.

Образовање треба да буде инструмент позитивних друштвених промјена, као и да утиче на трансформацију тренутног стања ка свим правима и потпуним слободама уз перманентну евалуацију. Академске слободе и аутономија на универзитету су предуслов за успјешно образовање. Академска слобода чланова академске заједнице је индивидуална и односи се на студирање, учење, предавања, истраживање, дискусије, писање и креативан рад. **Аутономија је независност од државе** и других притисака друштва у доношењу одлука у интерним органима. Студенти имају право избора области студирања на основу постојећих предмета. Институције високог образовања треба да гарантују учешће студентима у органима управљања који треба да се бирају слободно. **Студенти су на висини свог задатка** јер су храбри, искрени, неисквареног морала, а „професори нису на висини свог задатка...“, зашто?

Да би се задовољиле потребе окружења, универзитетско образовање и истраживање морају да буду морално и интелектуално независни од свих политичких ауторитета и економских моћи. Интелектуална заједница треба да има право да искаже мишљење слободно у медијима, као и да успостави своје медије и начин комуницирања.

Влада и јавност треба да поштују право универзитета да слободно трага за истином и има критички однос и активну улогу у обликовању друштва коме служи. Историја је показала да насиље над академским слободама и аутономијом универзитета има високу цијену у погледу интелектуалног пада, друштвеног растројства и економске стагнације. Унапређење високог образовања је неопходно ради позитивних друштвених и економских промјена, а професори треба да учествују у том процесу. Отворене комуника-

ције о сазнањима, хипотезама и мишљењима леже у самом центру универзитетског образовања. **Статус професора** мора да има сигурност у односу на могуће погрешне одлуке. Добронамјернима и свјеснима ово је сасвим јасно. Није јасно само профитерима, каријеристима и заробљеним умовима који не мисле својом главом, а раде на универзитетима, дакле у високом образовању. **Бити критички интелектуалац** претпоставља прије свега спремност да се за живот у истини и слободи плати најтежа цијена и поднесу велике жртве. Једино тако се и могло припадати покрету критичких интелектуалаца. То је било вријеме када су идеали људске слободе прожимали интелектуалну дјелатност. Интелектуалац као радник у области духовних наука, ако је већ изабрао да буде чистач друштва, треба да у првом реду буде чистач језика којим говоре моћне друштвене групе. Језик „моћних” открива и прикрива оно што је за њих једино важно – интерес. У име интереса они су кадри да плуну истини у очи. Прави интелектуалац тражи истину о онима који истину даве на начин који је невидљив за обичне људске очи. Он тражи истину о онима који своје интересу дају узвишено име теорије, тражи истину о онима који живе од лажи. Социолог, ако није друштвено око које види оно што већина не види (или неће да види), може да окачи своје перо о клин. Ако пак види, а неће да оно што види саопшти у јасним појмовима, онда је и покварен, и не заслужује име друга, интелектуалца, образовног, научног, академског грађанина. Многима недостатак знања и опште културе не смета да јавно суде о ономе што не разумију и осуђују оне којима нису дорасли, и који своју злоћу цједе из себе дајући јој узвишено име критике. **Критика** треба да буде трајна интелектуална борба против „анархије духа и режима саме глупости.“ Ја нисам узео лично увјерење за научну истину, већ сам научну истину усвојио као лично увјерење. Задатак науке и академске заједнице јесте да доспије до сазнања о људском понашању у разним околностима (природним, друштвеним, културним), а не да манипулише људима (демагогија у бочици). У педагошкој области манипулација ученицима и студентима узима облик индоктринације (тј. социологија сазнања). Друштвено стварност (обично) не дефинишу они који је најбоље познају, већ они који њоме владају. У академској заједници они који знају теорију обично не умију да манипулишу, они који умију да манипулишу обично незнају теорију. Виктор Иго је истицао „Преузимам на се чишћење вашег разума.“ Као припадницима академске заједнице ријеч је наше једино оружје. Не смијемо дозволити да се разумјевање стварности потискује у корист владања стварношћу. Не смијемо дозволити да љубав према истини уступа мјесто вољи за моћи. У разореној академској заједници организована мањина влада, а неорганизована већина се покоравала. Интелектуални најамни радници не смију да трују невине душе студената, и губе своју душу. Академска заједница и њени припадници не смије бити средство за идеолошко јачање владајућег интереса, већ она мора тако функционисати да се развијају аутономне, интелектуалне, моралне и друштвене могућности људи. Умни људи у академској заједници дужни су да младе духове озраче

својим истраживачким заносом и да их језиком критике охрабре на духовну пустоловину. Не смије се дозволити да педагошке раднике замјени педагошка полиција. Нека траје борба принципа без силе са силом без принципа. **Интелектуална заједница данас је разорена.** Доминира технолошка свијест, потиснут је филозофски дух и тиме се може објаснити одсуство антрополошке побуне. Недостаје елаборирана концепција и борба за модерне вриједности у ситуацији када су се урушили велики вриједносни системи и када је у вакуму вриједности аномија постаје опште обиљежје духовне климе. Из анализе духовне климе нашег времена, која обиљежава пад филозофског мишљења и рационалног ума у бујици формализма, прагматизма и утилитаризма, може се закључити да је положај интелектуалаца неповољан у погледу испуњења њихове аутентичне улоге: стога се све већи број интелектуалаца ангажује у улози вођа политичких странака, у функцији идеолошких месија одређених политичких моћи, затупљујући своју критичку функцију. Ипак, глас независног интелектуалца није потпуно замро и многи наведени и други аутори истрајно раде на освјетљавању пута до истине супротстављајући се новом ауторитаризму и моралном и вриједносном релативизму и нихилизму, настојећи да ревитализују борбу против догматизма, сцијентизма и свих видова фундаментализма у циљу ревалоризације смисла живота.

2. АКАДЕМСКА ЗАЈЕДНИЦА ЈЕ УМОРНА ОД ИСПРАЗНОСТИ СВОЈИХ РЕФОРМАТОРА

Људи у академској заједници требају тежити идеалу правде и слободе. Остаје отворено темељно питање: Да ли једно друштво може да се развија као демократска заједница ако у њему не постоји стално струјање нових идеја и политичких алтернатива? Зато никада не смијемо да одустанемо од стварање нове интелектуане заједнице ма колико то изгледало анахроно и утопијски. Једино реафирмација истинског интелектуалног ангажмана може створити претпоставке за враћање основним идеалима слободе, правде и демократије. Само као личност ми смо моралне особе, јер одговорност се веже за личну савјест: зато... „маса, институција не може бити одговорна.“ Академска заједница мора постати духовна заједница слободних и одговорних људи, у којој свако треба да буде оно што јесте, да са пуно страсти, љубави и обзира брани свој лични став и да отворена духа прима од других и оно што се разликује од његовог, да пружи руку другом и другачијем. Она научном методологијом, у којој се догађа игра између теорије и искуства, у временима данашњих невремена када дувају и вјетрови зла, када род страда од изрода, када бољи страдавају од горих, мора да се избори да на цијени поново постану паметни, морални и мудри, а не моћни, дрски и неморални. Овај резултат је научно откриће и он се не може унапријед знати. Зато у академској заједници треба стално водити разговор (од Грка

се свијет учио разговору, а од Римљана говору), као духовну игру, а не разговор надређености и подређености. Играчи долазе и одлазе, а игра остаје. У игри је све познато (мјесто, вријеме, играчи, правила, судије итд.) – осим исхода игре. Ако би се знао исход игре, онда неби ни требало да се игра, игра би изгубила сваку драж и смисао. У академској заједници увијек испадне лоше кад концепцију и појмове дубоког значења тумаче плитке главе, које за њих нису дозреле. Бодлер је казивао да су читаоци у односу на писце сатови који касне, а ја бих се дантеовски усудио протумачити и поручити да су на неким факултетима и универзитетима професори као **танки писци дебелих књига** са доминантном тзв. машинском наставом, сатови који касне у односу на читаоце, у односу на студенте. Посљедице оваквог стања у академској заједници, на факултетима и универзитетима јесу и биће велике, катастрофалне, за друштво, за државу, за цивилизацију, за развој. Организовано произвођење незнања и незналица, између осталог је и битан детерминатор нетолеранције. Наша историја, нажалост је историја сеоба и диоба, а нетолеранција производи мржњу, у суштини антикомуникацију. Антипод мржње је толеранција, а она нема алтернативу и тражи разумне, умне, свестрано образоване личности, дакле све субјекте друштва и државе. Зато академска заједница стално мора иницирати и водити разговоре као тихи позив на пут до истине и смисла, јер ови народи немају резервне синове и кћери, да буду брана од конфликта, сеоба и диоба. Академска заједница као „**академија невидљивих мислилаца**” треба да дантеовски смјелије пролази кроз вријеме, неуморно радећи на истини и чувајући успомену на њу. Људи у академској заједници „нису” и не смију бити повезани паролама и значкама, њихова заједница треба да буде заједница духа, они треба да припадају духовном реду, **који је за заставу умјесто других симбола узео књигу**. Они не смију бити слуге ситних интереса и тренутних жеља, већ сву своју вољу требају усмјерити на виши циљ, мишљење, сазнање истине, правичност, моралност, а не опраштати лаж, манипулацију, превару итд. Они кампањом разговора и говора морају **градити мостове, повезујући супротне обале**. То је начин на који се сваки проблем може ријешити, насиљем и преваром се ништа не рјешава. Право и морал су абецеда сваке сигурности, а **потреба за редом** је абецеда сваке академске заједнице, дакле културе. Да је то истина подсјетит ће мо на познату чињеницу да су неки мртви и данас живи, више од многих живих, чије присуство као да и није нужно, јер су прије терет, него радост заједнице. Сматрамо да је боље да академска заједница буде топла искра него угашена ватра. Гријехове своје не смије да заборави, али их треба разумити и опростити, што је готово исто. Узалуд се боримо да задобијемо власт над својим језиком. Ниједној врлини није потребно одликовање, али гријеху је потребан опрост. У академској заједници у већој мјери **ријечи мудраца и зналаца не могу се чути од вике гомиле**. Треба је лијечити од лошег, профитног високог образовања, а изборити се за свестрано, хумано, модерно образовање, образовање гдје ће у првом реду професори, васпитачи бити образовани, васпитани, што данас код многих

није случај. И у академској заједници разговор с прошлошћу непрекидно траје, а у области идеологије готово све се истине глуме. Ниче је рекао: „Гдје престаје држава, почиње човјек.“ Позивамо разумне и умне да побољшају стање и одговорност у академској заједници, дијалогом као јединим начином укидања односа моћи и надмоћи и јединим путем у заједнички живот свих бића. То је једини начин да се мисао не затвори у систем, а живот у тамницу. Треба остати отворен за разлике и конкуренцију у академској заједници као богатство, а не хендикеп, једнакост шанси за све, али и одговорност. Вријеме ће искључити незналице и неодговорне, неморалне. **Егзистенцијалистичка филозофија** под сваку цијену у академској заједници, дакле на факултетима и универзитетима, треба да уступи мјесто култури учења и стјецању властитог искуства, **заједничкој одговорности** и усклађивању права и обавеза индивидуума и заједнице. Влада и јавност треба да респектују право академске заједнице да слободно трага за истином и има критички однос и активну улогу у обликовању друштва коме служи. Академска заједница својим поступцима не смије студенте и њихове родитеље, дакле народ, доводити у страшну конфузију и заблуду. Високо образовање треба вратити на онај ниво који му историјски припада, а не дозволити да се оно урушава и оно што је било квалитетно спушта се на нижи ниво. **У реформи образовања пажња се усмјерава на формалне елементе, а суштина промиче.** Суштина отпора и бунтовништва у академској заједници треба да буде садржана у мукотрпном стварању интелектуалне и људске заједнице критичких интелектуалаца као академске алтернативе данашњој дубоко разореној, дјеломично потонулој и профитно интересно поларизованој академској заједници.

ЛИТЕРАТУРА:

Дефендологија, бр. 27-28, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2010. стр. 11-16 (на српском и енглеском језику).

RETURN HONOR TO EDUCATION – WHERE IS ACADEMIC COMMUNITY HEADED, IS IT DESTROYED?

Abstract: Improvement in science and higher education in the Republic of Srpska needs to be regarded as the main factor of economical development, while the other factor is related to the increase in knowledge, i.e. the enrichment of

education with new technological achievements. The main questions here is how to stop those educational institutions whose sole goal is profit, and not quality education? Investing in man, from my point of view, includes much more than formal education. There is no quality education without the control of the state, serious, modern, legal, democratic state. Those who are not enlightened need to be enlightened, and those who are immoral in higher education need to go back to human, moral frames of correctness, fair play. Educators must educated, history shows where uneducated and immoral need to be.

Keywords: education, science, development, intellectuals, immorality

ПРОБЛЕМИ У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ БОЛОЊСКОГ ПРОЦЕСА У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Прегледни рад

UDK 378.096:378.014.3(497.6 RS)

проф. др Боро Грамошљанин¹
Факултет политичких наука
Бања Лука

Апстракт: Аутор Болоњски процес у високом образовању настоји сагледати у контексту глобализације. Затим, потенцира и допринос Болоњске декларације у креирању јединственог европског простора у сфери високог образовања. Од посебног значаја је и то што апострофира бројне проблеме, без чијег рјешавања је немогуће имплементирати болоњски концепт у образовању.

Кључне ријечи: Болоњска декларација, високо образовање, глобализација, класична настава, интерактивна настава, наставници, студенти, образовање, васпитање, диплома, стандарди, имплементација.

1. БОЛОЊСКИ ПРОЦЕС У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ У КОНТЕКСТУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Назив глобализација је новум у политичкој науци из које се транспоновао и у друге науке. Термин глобализација је први пут употребио професор Т. Левит са Харвардске школе за бизнис почетком 80-их година како би описао финансијско тржиште. Своју фреквентну конотацију је попримио у посљедње двије деценије 20-ог вијека, у вријеме слома реалсоцијализма и краја хладног рата. У њему је постојала равнотежа сила опредмећена у двије најмоћније државе тог доба, САД-а и СССР-а. Раније, умјесто појма глобализација, кориштени су њени супститути, као што су „грађанство свијета”, „федеративна држава вјечног мира”, „интернационализација капитала”, „мондијализација”, „конвергенција”, „модернизација”, „тотализација”,

¹ Факултет политичких наука Бања Лука

„свјетски интеграциони процеси”, „планетарни менаџмент”, „унитаризација свијета”, „планетарна социјалистичка револуција”.

Свједочи смо актуелности да је глобализација планете на дјелу, што ће рећи да одређени процеси у свијету стичу космополитску конотацију, независно од националних, географских, тргеоналних, блоковских и других баријера. Када је ријеч о глобализацији, чији убиквитет данас нико не доводи у питање, она се, у својим манифестацијама, јавља у више димензија:

- а) **Економска глобализација** имплицира организовање производње у планетарним релацијама иза чега стоје економски снажне мултинационалне компаније;
- б) **Политичка глобализација** негира улогу националних држава у регулисању робноновчаних односа, заштите људских права, природне и друштвене средине;
- в) **Културна димензија глобализације** је интенционално усмјерена ка стварању униформне свјетске културе хомогенизацијом националних култура;
- г) **Информатичка глобализација** подразумева глобализацију комуникација захваљујући проналаску електронских медија, сателита;
- д) **Глобализација науке и технологије**, с обзиром да су они, по својој природи, универзални производ јер су инкорпорирани у знању и искуству човјечанства као цјелине и у принципу су од утилитаристичког значаја за све народе;
- ђ) **Глобализација језика**, гдје енглески језик стиче статус свјетског језика и то посебно у домену образовања и пословном свијету;
- е) **Глобализација неједнакости** гдје мањина богатих у свијету сваким даном постаје богатија, а гигантска маса сиромашних све сиромашнијим;
- ж) **Глобализација сукоба** у њиховим разноврсним облицима класним, етничким, вјерским, културним, цивилизацијским, идеолошким, политичким;
- з) **Глобализација интеграционих процеса у свијету** чији су протагонисти технолошки развијене земље;
- и) **Глобализација високог образовања** у оквиру Болоњског процеса усмјереног ка стварању европске зоне високог образовања. Глобализација друштва и глобализација образовања се налазе у симбиотичком односу. У ствари глобализација образовања је подсистем глобализације као једног ширег процеса који се рефлектује, не само у сфери образовања, него је захватио све сегменте друштва. Из свега до сада реченог у вези глобализације, можемо се сложити с М. Печујлићем да овај појам симболизује дух нашег времена, моћну силу која обликује савремени свијет.

2. БОЛОЊСКА ДЕКЛАРАЦИЈА У ФУНКЦИЈИ КОНСТИТУИСАЊА ЈЕДИНСТВЕНОГ ЕВРОПСКОГ СИСТЕМА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Болоњску декларацију је потписало двадесет девет министара, 19. јуна 1999. године. Све земље потписнице су једногласно прихватиле процес стандардизације у сфери високог образовања и њихово нормативно регулисање. При томе се пледира и за финансијским средствима које је нужно обезбиједити да би се унаприједио систем образовања свих земаља, независно од степена њиховог економског, технолошког, културног и цивилизацијског развоја. Осом тога акцентирају се и заједнички циљеви као што су отвореност школа и факултета уз заједничке стандарде. С тим у вези, проф. др Ненад Сузић, је на минуциозан начин елаборирао главне аспекте апликације циљева који су пројектовани Болоњском декларацијом²¹:

- а) Европски систем високог образовања ће бити транспарентан и разумљив за све са двостепеним образовањем: дипломским (бацелор) и постдипломским (мастер);
- б) Дипломе стечене у једном дијелу европског високообразовног простора биће признате у осталим дијеловима европског високообразовног простора, што вриједи за наставак школовања и за запошљавање;
- в) Дипломанти ће се моћи запослити широм европског тржишта рада;
- г) Студенти и наставници ће се моћи слободно кретати широм европског високообразовног простора и биће у могућности да ефикасно искористе своје могућности;
- д) Доживотно учење више неће бити изоловано од високог образовања. Знања и способности стечени током доживотног учења биће могуће формализовати путем кредита и квалификација, путем модула и едукационих курсева;
- ђ) Европски систем високог образовања биће повезан са свјетским тржиштем и производњом.

Након потписивања Болоњске декларације отпочела је интензивна дјелатност на реорганизацији националних система образовања у земљама потписницама ове Декларације. На апстрактном нивоу није спорна визија и дугорочни циљ који се жели постићи Болоњском декларацијом. Но, приликом њене конкретне операционализације на терену, настали су бројни проблеми.

---

²¹ О томе опширније погледати код поменутог аутора Форма и суштина Болоњског процеса, Годишњак, Српске академије образовања, Београд, 2007. стр. 76-82.

2. ПРОБЛЕМИ У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Када је ријеч о овим проблемима у њих убрајамо сљедеће:

1. Што се тиче силабуса у којима се планира реализација наставног плана и програма по предметима, њихов најзначајнији недостатак је што су експанзивни јер имају енциклопедијску конотацију. У њима су инволвиране широке тематске цјелине које је тешко реализовати у току једног семестра у распону од дванаест до петнаест радних седмица. Отуда се логички поставља питање чему пројектовање силабуса у идеалној форми ако априори знамо да ће њихова реализација остати на нивоу утопије. Зато се као приоритетан задатак поставља њихова рационализација и озбиљна редукција да би се тако прилагодили интелектуалним и психолошким способностима студената.
2. Да ли смо у високом образовању Републике Српске за Универзитет мишљења или памћења? Ако ствар посматрамо са нормативног аспекта сви смо једногласни да хоћемо Универзитет мишљења. У реалности је обрнуто јер доминира Универзитет памћења, а не мишљења. Цјелокупни наставни процес је усмјерен на пасивно меморирање чињеница и њихову механичку репродукцију. То имплицира закључак да се недовољно развија стваралачко и критичко мишљење и не афирмишу вриједности, нације, национализма у форми патриотизма, етос рада и слобода личности. Наведени недостатак се може исправити под условом да у наставном процесу култивирамо студенте да буду мислећа бића а не да их претварамо у складиште информација.
3. Како трансцендирати класични модел наставе гдје је наставник неприкосновени субјект наставног процеса а студенте је захватила латаргија и они имају контеплативну позицију у наставном процесу. Зато се сада у складу са Болоњским процесом инсистира на дијалоској структури наставног часа. Другим ријечима казано, нужно је успоставити дијалектички однос између наставника и студената. Наставник је само водитељ наставног процеса и он је примус интер парес (први међу једнаким). Дакле, у оквиру интерактивне наставе која је инаугурисана Болоњским процесом студенти би требали своју креативност да искажу, прије свега, кроз израду оригиналних семинарских радова, а не да се преузимају скидањем са интернета. Осим тога, њима је омогућено да учествују у дискусијама о свим питањима за наставниково излагање на часу и да постављају конкретна питања у току предавања или по завршетку часа. За сада ове могућности студенти ријетко користе. Они су и даље индиферентни према настави и тиме пристају на једну етаблирану обломовску позицију у наставном процесу која има за посљедицу да су креатуре поменутог процеса умјесто да буду његови креатори. Према томе свједоци смо да класични модел наставе није промијењен. Он се вјешто перпетуира и даље

остаје доминантан. То нас води закључку да је Болоњски процес у стагнацији и фактички га је тешко имплементирати.

4. Болоња је допринијела фрагментарности испита, будући да је присутна механичка подјела на предиспитне обавезе и усмени испит. Тако се губи холистичка димензија испита. Предиспитне обавезе студената су формалног карактера. На тестовима се мјери код њих квантум запамћених чињеница, а не њихово разумијевање и логичка интерпретација. Семинарски радови нису аутентични, него су преписани са интернета. У њима нема креативности, интелектуалне радозналости гдје би дошла до изражаја њихова “лична једначина” (сопствено гледиште) приликом израде семинарског рада. Када говоримо о усменом испиту он је маргинализован иако би морао да буде пресудан код одређивања закључне оцјене. Искључиво на усменом испиту наставник може мјеродавно оцјенити знање студената, интерпретацију чињеница, њихово логичко образложење, довођење у функционалну везу и узрочно објашњење. И поред тога што је усмени испит обавезан, наставници га често преквалификују у писмени испит као своју супротност. Они због масовног броја студената на испитима прибјегавају писменом испиту као супституцији за усмени испит. То је са педагошког аспекта апсолутно неприхватљиво јер се тако девалвира његова вриједност. Излаз из свега овог је могућ ако се реafirмише усмени испит као примордијалан приликом оцјењивања студената, а предиспитне обавезе редефинишу, поставе у рационалне оквире и мање вреднују него што је то до сада случај.
5. Како успоставити плодотворну кординацију између интерактивне и класичне наставе? Овдје постоји догматско гледиште с обзиром да се интерактивна настава поставља на пиједестал узвишене вриједности, а класична настава се анатемише и настоји смјестити у „музеј старина” као нешто што је анахроно и потпуно изгубило своју вриједност. Овакав коперникански обрт ничему не води и ако слиједимо такву неразумну логику онда ми „с прљавом водом избацујемо и дијете из корита”. То имплицира констатацију да по сваку цијену морамо задржати позитивне елементе класичне наставе (предавачки метод) и на њих надограђивати елементе инетракативне наставе да би се тако створила једна плодна дијалектичка синтеза.
6. Знање које усвајају студенти је вриједносно неутрално и оно је апсолутно одвојено од морала и моралних вриједности чему би то знање морало бити подређено. Може неко по завршетку образовања да буде врхунски лекар, економиста, правник, грађевински инжењер, социолог, политолог. Но, ако се то знање не употреби за добробит друштва, него напротив злоупотреби за своје властите егоистичке циљеве, друштво ће од таквог знања иамаати више штете него користи. Ова злоупотреба знања се нама данас рељефно и догађа, јер на једној страни имамо атрофију друштвеног, а на другој експандирање индивидуалног које у својој објести нема граница. Другим ријечима

речено, у стварности је присутно „нулто стање” друштвености, с обзиром да је модерно постиндустријско друштво конципирано од мноштва Лајбинцових монада, између којих су покидане све непосредне везе и односи. При томе је солидарност абдицирала пред жељом за личношћу власти као најтежим људским пороком. Излаз из ове дијаболичне ситуације, у којој се тренутно налазимо, је могућ ако се кроз концепт хуманистичког образовања толико оплеменимо (што је болоњски концепт образовања апстраховао) да знање које усвајамо у току образовања не користимо искључиво за своје партикуларне циљеве него и за добробит и благостање друштвене заједнице.

7. Потиснута је васпитна компонента образовања. Позната је чињеница да су образовне институције (од основног до високог образовања) у Републици Српској, у нормативном погледу, бинарно дефинисане као образовне и васпитне, што ће рећи да паралелно остварују образовну и васпитну функцију. Међутим, у постојећем образовном систему Републике Српске постоји дисонанца између образовне и васпитне функције свих образовних институција. У наставном процесу акценат се ставља на образовну компоненту, док је васпитна остављена ад ацта. Да васпитна димензија образовних институција није постављена као приоритетан циљ верификује се и у чињеници да ни национална група предмета (српски језик и књижевност, историја, географија) не испуњава васпитне циљеве јер су импрегнирани екстремним позитивизмом. Наиме, цјелокупни наставни процес је превише усмјерен на усвајање што већег броја информација и њихову пуку репродукцију а недовољно се развија креативност, интелектуални немир и не афирмишу вриједности националне државе, отаџбине, патриотизма, правичности, истинољубивости, солидарности. Испитивање студената се углавном вреднује у ком обиму су напамет научили и репродуковали што већи број информација. Таква настава је стереотипна, некорисна и лишена сврсисходности. Зато би било нужно, у настави, инсистирати не на усвајању небитних чињеница већ есенцијалних и њиховом разумијевању. На тај начин студенти би се растеретили гомиле непотребних чињеница којима се искључиво тренира памћење. То би допринијело да се створи довољно слободног времена да се реафирмише васпитна функција образовних институција, посебно у овом кризном периоду и трауматским друштвеним приликама, када породица не може да одигра значајну улогу у процесу социјализације и формирању личности студената.
8. Пренаглашена технизација и квантификација наставног процеса у ери информатичке револуције. Она се, у манифестационом погледу, опредмеђује у масовном инсталирању техничких средстава у настави. На тај начин се успоставља nihilistic однос према квалитативној страни образовања и она се ставља у „заграду”. Овим путем се усваја репродуктивно знање које је са педагошке тачке посматрано у вриједносном смислу најнижи степен знања. Исто тако напушта се

свијет маште, стваралачког и дискурзивног мишљења при чему се тако студенти трансформишу у аутомате. На тој основи се оспорава Паскалова идеја да је човјек „трска која мисли“ и он постаје робот без имагинације и интуиције. Из свега до сада реченог, произилази закључак да је нужно флексибилно уводити технику у наставни процес и њему се мора диференцирано приступити. На техничким факултетима она је оправдана док на оним факултетима који имају друштвену и хуманистичку конотацију је доста упитна и треба је примјењивати у рационалној мјери, а не буквално. Дакле, техника не смије бити циљ по себи него средство да се у настави постигну оптимални резултати.

9. Болоњски процес у Републици Српској у области високог образовања претежира редуccionистички приступ образовању које носи печат прагматизма. Свједочи смо комерцијализације високог образовања гдје доминира англосаксонски концепт образовања у припреми стручњака. Сасвим је извјесно да то има низ последица:
  - а) Непосредна зависност високог образовања од приватног капитала;
  - б) Давање образовних услуга гдје имамо платну форму образовања;
  - в) Менаџмент универзитета добија централно мјесто и он је интенционално усмјерен на маркетинг образовних установа, привлачење студената и трагање за инвестицијама;
  - г) Знање постаје роба гдје постоји купопродајни однос између наставника и
  - д) Дислокација наставног кадра са срджавних факултета на приватне факултете у циљу веће зараде.

Ова пренаглашена комерцијализација образовања је једнодимензионална будући да има утилитаристичку конотацију и као таква је, са хуманистичког аспекта, апсолутно неприхватљива. Оно мора бити шире усмјерено ка афирмирању личности, очувању и оплеменњивању културе, религије, језика и традиције нације којој припада.

10. Болоњски процес, у високом образовању, је у функцији његове унификације у Европи посредством јединствених стандарда образовања. Појава универзалних стандарда, у сфери образовања, наилази на отпор у малим земљама, с обзиром да оне то доживљавају као опасност за свој идентитет. Оне би се тако морале да одрекну своје културе, језика, вјере, традиције којима је детерминисан њихов национални идентитет. Дакле, ради се тренутно о потенцијалној могућности која сутра може да буде фактицитет јер би, у случају, насилно проведене глобализације свијета дошло до тога да се истопе нације, националне културе у планетарном лонцу за топљење у циљу да настане униформно, безбојно човјечанство. Тиме би сви идентитети национални, културни, вјерски, образовни били једноставно асимилирани у корист једнообразног човјечанства којег желе инсталирати протагонисти новог свјетског порета на челу са САД-а. Да би се томе супрос-

тавила Република Српска у свом образовном систему, почев од основног па до високог образовања, мора да стави акценат на националну групу предмета (посебно историју) и да повећа фонд часова који је у садашњем тренутку минималан. Овим би се ојачао здрав српски патриотизам, који је у периоду комунизма супституисан самоуправним социјалистичким патриотизмом. Предност је давана комунистичком интернационализму као напреднијој свијести од патриотизма проглашеним анахроним, примитивним и према којем се треба нихилистички односити, занемарити и одбацити. И на крају да будемо децидирани. Ако се жели ојачати национална свијест и сачувати индивидуалност српског националног корпуса, онда се национална компонента образовања мора реafirмисати у циљу да очувамо историјско памћење ко смо и који су наши коријени. Упротивном, у ери глобализације, доживићемо судбину да се наш идентитет супституише европским идентитетом и да тако поништимо себе као народ.

11. Болоња, у сфери високог образовања, промовише природнонаучни позитивистички поглед на свијет у којем доминантну позицију заузимају природнонаучне дисциплине. Тиме се ниподаштавају хуманистичке науке. На тој основи се хипостазира улога техничке интелигенције а минимизира улога хуманистичке интелигенције. Тако се блокира могућност демократизација друштва, јер се за њу може искључиво да избори хуманистичка интелигенција која има критичку дистанцу према постојећем свијету, а не техничка интелигенција, која је више склона конформизму. Све је то у функцији глобализације свијета, по мјери најмоћнијих западних сила, које настоје успоставити економску, политичку и војну доминацију у свијету. Дакако да се то лакше остварује ако имамо аутомате у друштву који не знају да критички мисле и нису револуционарни него, уколико постоје оне личности у друштву које су више аутономне, слободоумне и спремне да преузму ризик у друштву, у смислу да се оствари његова трансформација кроз једну радикалну прерасподјелу економске и политичке моћи у корист депривирајућих друштвених група (радника, омладине, интелигенције).
12. Имајући у виду околност да, Болоњски процес високог образовања Републике Српске, апстрахује хуманистички приступ образовању, онда се не може очекивати ни његова демократизација. Не смијемо пренебрегнути чињеницу да живимо у друштву гдје се рудименти патријархалног перпертуирају и настоје да конзервирају по сваку цијену. Отуда је потпуно разумљиво што код нас доминира ауторитарно образовање као психолошка дресура која служи усмјеравању омладине једноличном и конформистичком погледу на свијет. Овакав поглед на свијет се подудара са Ничевим увидом “ да је формула за величину човјека амор фати, да се неће да има ништа друго ни унапријед ни уназад за сву вјечност”. Нужн, не само подносити, каже

Ниче, већ га морамо вољети, обоготворити и према њему гајити идолопоклонство. Сасвим је јасно да је овакав поглед на свијет у апсолутној колизији са хуманистичким концептом образовања у којем се истиче потреба за стваралаштвом и критичким мишљењем. Оно значи да човјек никад не смије пристајати на фетишизацију чињеничног стања, на неизбјежну нужност већ у њих мора уносити елементе дијалектичке негације, у циљу остваривања Марксовог хуманистичког пројекта општељудске еманципације. Она подразумијева да човјек мора бити слободан и да суверено одлучује о свим питањима своје егзистенције економским, политичким, социјалним, културним и образовним.

13. Болпњски процес у образовању прокламује идеју доживотног образовања. Оно стиче универзалну конотацију јер више није временски одсјечно у току редовног школовања док не стекнемо диплому, него се протеже цијели живот. Живимо у времену спектакуларних технолошких промјена гдје „преко ноћи“ настају нова занимања за која се морамо додатно едуковати. У вези стим актуализује се и значај опште културе (коју болоњски концепт образовања игнорише) која би се морала стицати у вријеме образовања, јер нам омогућује да се ефикасније престројимо за нове радне улоге које морамо преузети на радном мјесту. Разумије се да то имплицира и потребу отворености друштвене заједнице за идеју перманентног образовања и улагање великих финансијских средстава да би се тако нешто и остварило. На том плану нема разумијевања друштвене заједнице јер доминира традиционално гледиште да је образовање терет и губитаг за привреду (сегмент потрошње). При томе, неће да се схвати елементарна чињеница да је образовање за једно друштво основна производна снага која доприноси његовом развоју и да је улагање у образовање у будућност с циљем да се оствари друштвени прогрес и благостање друштвене заједнице.
14. Размјена студената и наставног кадра између држава потписница Болоњске декларације је остала симболична и није стекла фреквентну конотацију.
15. Имплементација Болоњског процеса, у високом образовању Републике Српске, имплоцира потребу његове усклађености са економским могућностима што је у корелативној зависности од степена развијености економске базе друштва. Наше друштво је сиромашно и није у могућности издвојити енормна финансијска средства неопходна за његово опредмећење у реалности.

И на крају, да закључимо. Будући да постоји дискординација између високих захтјева постављених Болоњском декларацијом, у сфери високог образовања, и материјалне могућности Републике Српске онда није никакво изненађење што је поменута Декларација, у суштини, један манифест гдје су прокламоване бројне жеље и оптимистичка нереална очекивања. Зато и не треба да нас чуди ако она остане у домену утопије.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bologna Declaration (2003). The European Higher Education Area Joint Declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19 June 1999.
2. Видојевић, З.: Куда води глобализација, ИП, „Филип Вишњић”, Београд 2005.
3. Вилотијевић, М.: Вредности педагошког рада школе, Научна књига, Београд, 1992.
4. Група аутора, Болоњски процес и високо образовање у Србији, Министарство просвете и спорта Републике Србије, Београд, 2006.
5. Мандић, П.: Иновације у настави, „Свјетлост“ Сарајево 1987.
6. Недовић, В.: Образовање и стандарди, Народна библиотека, Краљево, 1987.
7. Сузић, Н.: Глобализација и српски национални интереси, ТТ- Центар, Бања Лука, 2001.
8. Сузић, Н.: Педагогија за 21. вијек, ТТ- Центар, Бања Лука, 2005.
9. Флере, С.: Образовање у друштву, Градина, Ниш, 1996.
10. Фурлан, И.: Упознавање, испитивање и оцјењивање, Педагошко-књижевни зборник, Загреб, 1996.

PROBLEMS IN THE IMPLEMENTATION OF THE BOLOGNA PROCESS IN HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: The author views the Bologna Process in higher education in the context of globalization. Then, he potentiates the contribution of the Bologna Declaration in the creation of unique European space in the sphere of higher education. Particular importance is given to numerous problems, which need to be solved in order to implement the Bologna concept into education.

Keywords: The Bologna Declaration, globalization, traditional education, interactive learning, teachers, students, education, upbringing, diploma, standards, implementation.

ДРЖАВА И (ДЕ)КРИМИНАЛИЗАЦИЈА НАУКЕ И ОБРАЗОВАЊА¹

Прегледни рад

UDK 378.096:001.8-057.875

др Миле Ракић²
Институт за политичке и друштвене студије
Београд

Апстракт: У намери сталног развоја и унапређења науке и образовања, као значајног сегмента свеопштег државног капацитета, присутан је утицај државе на пројекцију и организацију научних институција, односно науке и образовања. Ово је интересантно ако се полази са аспекта да држава финансира највећи број научних пројеката и највећи број високошколских установа, доноси законе у овој области итд. Међутим, садашње законске одредбе и третирање науке, научника и вредновање њиховог рада, њихово унапређење, тј. однос према истима од стране државе, ствара услове за настанак различитих облика злоупотреба, па чак и појаву криминалних радњи у овој веома значајној области за сваку демократску и савремену државу.

Кључне речи: наука, капацитет, држава, идентификација, пропусти

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У изградњи и развоју савремене државе, чему тежи и Република Србија, неопходно је ангажовање (укључивање) целокупног научног капацитета државе који сопственим развојним и научно-истраживачким резултатима треба да буде и јесте активни учесник изградње и целокупног капацитета и просперитета савремене државе. У том смислу држава у мањој или већој

¹ Рад је рађен у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција” (бр.179009), финансиран од Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

² Институт за политичке студије у Београду

мери утиче на развој (усмеравање) сопственог научног капацитета. Готово да нема савремене и развијене државе у којој је улога науке маргинализована. Чињеница је да је „Научноистраживачка делатност је делатност од посебног значаја за свеукупни развој Републике Србије заснована на знању, а заједно са високим образовањем, главни је чинилац и покретач привредног и укупног друштвеног развоја. Научноистраживачка делатност, као делатност од посебног значаја за Републику Србију, саставни је део међународног, научног, образовног и културног простора.”³ Због тога, држава треба и мора да науку и образовање постави у фокус интереса за њен савремен и брз развој. У тој корелацији држава – наука и образовање неспорно је егзистирање одређене проблематике. Ова проблематика настаје најчешће из разлога што држава има знатно уже интересе, потребе и могућности примене научних резултата за свој развој у односу на квантитет и квалитет научних истраживања. Због тога је држава „принуђена” да утиче на науку тј. да усмерава научна истраживања у складу са својим потребама и могућностима финансирања и примене одређених научних резултата.

У суштини два су основна начина утицања државе на науку: директно – финансирање науке и научног истраживања и усмеравање тог истраживања кроз захтеве за одређеним истраживањима. Такође, многе научне институције и установе се финансирају сопственим финансирањем, а знатан део научних институција суфинансира држава. Оно што је заједничко за све институције, уосталом као и образовне установе и институције јесте критеријум финансирања, тј. начин добијања средстава од државе као и правно регулисање ове области по питању избора научног и наставног кадра, услова оснивања, организовања и рада научноистраживачких институција, контрола њиховог рада итд.

У извесном смислу овакав однос и утицај државе према области науке и образовања је неопходан из више разлога. Међутим, поређење (вредновање) научних резултата (достигнућа и остварења) научних институција, научних и образовних усанова, односно вредновање рада појединаца у њима најчешће је дискутабилно. Ово, пре свега, због могућности и значаја примене тих резултата у изградњи савремене државе и друштва.

Сасвим је сигурно да наука тј. резултати научног истраживања у многим сегментима иду знатно даље од могућности њихове практичне примене.

У том контексту је могуће уочити и „проблем” доприноса (различити утицај и положај) друштвених наука и природних наука и научног кадра у овим областима. Разлике би се у најгрубљем смислу могле окарактерисати тј. изразити у егзактности, односно могућности проверљивости добијених научних резултата па тако и у њиховој примењивости. Дакле ради се о суштинској „проблематици” (разлици) између природних и друштвених наука што није предмет овга рада.

---

³ Закон о научноистраживачкој делатности, Службени гласник Републике Србије бр. 18, Београд, 2010. година

Несумњиво је да ова проблематика имплицира многим другим проблемима које држава често није у могућности да отклони, тачније додатно их још компликује.

Уназад посматрано уочавају се различите злоупотребе управо те „слабости” државе и њене политике, а нарочито Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Ово је значајно и са аспекта демократског развоја Републике Србије јер су чланови министарстава и сами министри представници политичких партија, односно најчешће изабрани, пре свега, демократским путем као народни посланици, а потом договором самих политичких лидера. Њихов избор је верификован у Народној скупштини Републике Србије где већину представљају управо они делегати (народни посланици) чијим партијама најчешће и припадају изабрани министри и њихови сарадници. Дакле, тешко је доказати, али се чини да на челу министарстава се налазе лица која не морају нужно бити у професионалном и едукативном смислу, матично везани за област у којој врше свој министарски мандат. У том смислу у Републици Србији индикативни су многобројни примери у избору неких од бивших, али и садашњих министара.

Недвосмислено се може закључити да је овакав однос политичких партија, па и саме Народне Скупштине Републике Србије био и остао потенцијални и стварни узрок многобројних неправилности рада у сфери одређеног министарства.

У конкретном случају за нас је од посебног интереса анализирати рад, пре свега, Министарства за просвету, науку, и технолошки развој.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА УОЧЕНЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ

Нема сумње да је нарушен углед науке односно систем вредновања научника и научног доприноса. Можда велика проблематика по овом питању лежи управо у онима који вреднују резултате рада научника а то су већ поменути министри са својим помоћницима који су на министарско место дошли, пре свега, по политичкој линији. Оно што је иманентно таквим околностима, на које научници не могу да утичу, јесте и чињеница да се директори државних института и нпр. руководиоци пројеката бирају по директиви „одозго”. Дискутабилно је отуда и питање вредновања (оцене) самих пројеката од којих институти и др. научне установе живе. Чини се да се због такве ситуације многи научници осећају дискриминисано. Наиме, избор научника истраживача зависи, готово по правилу, од директора института и руководиоца пројекта. Оваквом стању несумњиво доприноси деловање не малог броја спорних одредби актуелних нормативних аката за чије доношење и спровођење је директно у надлежности Министарства.

Због наведене ситуације готово је немогуће да се на регуларан начин сазна за поједине научнике и њихове научне резултате. Тако се научници морају сналазити сами по питању дистрибуције и примене својих научних

результата. У садашњој ситуацији у Републици Србији, али и у другим државама се ово остварује чланством у политичке партије на власти, менторством одређеним актуелним политичарима итд.⁴

С друге стране, резултати научних истраживања треба да су доступни јавности, због могућности примене добијених научних резултата, сазнања итд од стране заинтересованих корисника. Ова могућност практичне примене научних сазнања (резултата) представља један од важних задатака научног истраживања. Међутим, ова отвореност и доступност научних резултата се може злоупотребити од стране неовлашћених лица, а такође и од стране тзв. „злонамерне конкуренције” (плагијатора и др.). Тако смо, не ретко сведоци да оцену одређеног научног рада, научника, научне установе веома често дају новинари на основу својих личних знања и запажања о одређеном научном резултату путем масмедија. Најчешће је веома тешко тако изнете поједине (не)намерне изјаве, констатације, тврдње и ставове појединих новинара или „дежурних медијских интелектуалаца” касније веома тешко демантовати или потврдити. Због релативно великог утицаја масмедија на јавност иста често такве (не)научне стваове и тврдње прихвата „здрово за готово”.

У том контексту чини нам се упутним изнети и запажање једног истакнутог криминалисте (бившег активног полицајца, а данас истакнутог научног радника из области криминалистике) да су код многобројних ухапшених криминалаца пронађене књиге из области криминалистике, криминологије, психологије, безбедности и сл. Што представља најбољи пример могуће (зло)употребе (практичне примене) научних сазнања.

Дакле, у оваквим и сличним случајевима у великој мери квалитификовања (практичне примене) научног и стручног рада може бити извршено (не) намерно дезинформисање јавности. Такође није редак случај да и одређене криминалне групе или „особе с оне стране закона”, објаве интересантне текстове па чак и упутства (нпр. Маригелин приручник за терористе и др.) које по одређеним критеријумима могу представљати и солидан текст (научни рад). Обзиром да су многи научни радови доступни на друштвеним мрежама опасност злоупотребе постаје још већа.

Држава у том смислу преко својих одбора, комисија, инспекција и др. органа и институција врши контролу (проверу) многобројних резултата научних сазнања. Ово, пре свега да би се имао увид у трошење буџетских средстава, да би се открили плагијати итд. али није у могућности да у потпуности спречи злоупотребу научних резултата тако да о последицама могуће злоупотребе резултата научног рада треба да брину сами научници.

---

⁴ Уопште није занемарљив број политичара чије се начин стицања образовања доводи у питање. Такође је индикативна чињеница да су на појединим високошколским установама откривене криминалне радње у вези полагања испита, али ни после вишегодишњег сазнања о тим криминалним радњама није се ништа предузело. Нема сумње да овакав став државних истражних органа и правосудних институција може довести до продукције криминалних радњи у овој области.

Обзиром да је научним радницима од егзистенцијалног значаја да им радови буду објављени, односно да резултате свога рада, у најбољем случају, уновче наилази се на велику препреку односа између државе која финансира научнике и научне пројекте. Дакле, може се доћи у ситуацију, а таквих примера је било, да се учинак научних институција и научних радника вреднује кроз публикавање њиховог рада, који опет због могућности злоупотребе, може бити, у најгорем случају и санкционисан. Отуда се поставља се питање како онда вредновати рад научника и испоштовати све критеријуме који су предвиђени за вредновање и унапређење науке и научних радника. Сасвим је друго питање, али у уској корелацији, када је реч о могућности злоупотребе научног рада од стране научних институција. За одређивање критеријума научним радницима и њиховог избора у научна звања која се врше по Закону о научноистраживачкој делатности.⁵

Народна скупштина Републике Србије усвојила је наведени Закон о научноистраживачком раду по коме се, између осталог, врши категоризација научних радника, институција, избор у звања научних радника, акредитација научних и образовних институција, категоризација часописа итд.

Посматрано са правног аспекта рекло би се да је све прецизно уређено, међутим у пракси има доста недоречености и непрецизности у поменутом Закону услед чега сасвим сигурно настаје велики број злоупотреба у примени тог истог Закона. Нарочито је индикативан пример везан за акредитацију образовних установа. Многе високе школе су добиле дозволу за рад до испуњења тражених услова, али нису акредитоване. То им даје могућност да уписују студенте, прибаве материјалну корист. У случају да не испуне захтеве акредитације најчешће се врши преименовање високошколске установе, студентима се у неколико промени Наставни план и програм и све иде испочетка. Ових примера је више него довољно у Нишу, Београду, Бања Луци и др.

Тако на пример чини се несхватљивим да се научна и наставна звања и напредовања у струци стичу искључиво на основу колективних радова.⁶

Ово је нарочито изражено када се ради о научним радовима из области медицине где се на један рад од нпр.10-ак страница потпише 6 коаутора. Такође, има случајева да се и у радовима из области друштвених наука потписују по три аутора радова од 10-ак страница итд. Не улазећи у квалификовање таквих радова чињеница је да садашња решења вредновања радова напросто изискују такав приступ ауторизације научних радова. Тешко је за веровати да се нека истраживања у сфери медицине могу спровести без тима стручњака тј. научних радника. Напросто се поставља питање како у том тиму вредновати рад само једног стручњака. У

⁵ Закон о научноистраживачкој делатности, Службени гласник Републике Србије бр.18, Београд, 2010. година

⁶ На ову проблематику указује и Отворено писмо Министру просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, упућено од стране синдиката научних радника <http://ceon.rs/pdf/peticija.pdf>

друштвеним наукама се потписују такође неколико аутора на рад који се објављује у иностраним часописима са „Томсонове листе”⁷ часописа. Овде су разлози потписивања више аутора, пре свега, из чисто финансијских разлога. Објавити рад у часописима са тзв СЦИ листе захтева велика финансијска издвајања (цене се крећу од 500 до 2000 долара). На објављивање радова у неким од тих часописа често се чека и по неколико година. Међутим, чак ни ове чињенице не би биле спорне да се ради о заступљености свих радова, односно највише су заступљени радови из области природних наука. Радови из друштвених наука се тешко објављују из веома дискутабилних разлога и услова. Постоје часописи са СЦИ листе који ће глатко објавити рад аутора који афирмишу нпр. независност Косова, улазак Србије у НАТО, безусловно прихватање услова Међународног монетарног фонда за добијање кредита итд и обрнуто.

Да би се рад објавио у неком од ових часописа неопходно је рад превести на енглески језик што додатно поскупљује публикавање рада. Међутим, рад је потребно превести на латиницу да би био доступан широј јавности.

Овде је интересантна чињеница да се у суштини рад научника вреднује на основу цитираности у међународним (WoC) часописима. Ова цитираност међутим није и израз квалитета рада или квалитета самог часописа. Због тога су неки часописи мање познати научној јавности и њихов значај је минималан у свету науке. Овакав начин вредновања апсолутно не доприноси афирмацији научника и развоју науке. У том смислу и издавач ЈЦР је против такве праксе, а ова пракса је у супротности сцијентометријској доктрини уопште. Дакле, налаже се да се као мерило квалитета узима импакт самих радова, а не часописа у којима су они објављени. Ово је и у супротности са препорукама Европског фонда за науку као и чињеница да се у поступку вредновања учинка истраживача на пројектима користи класификација часописа из тзв. ЕРИХ листе.

Чини нам се да ниједна од ових препорука и покушаја вредновања научника није идеална и да свака има одређену мањкавост. Тако нпр. знатно ће више бити цитирани наставници чије ће радове цитирати студенти магистарских и докторских студија у својим дисертацијама у односу на научнике који раде само у научним институтима итд. Чини се да би примењивост научних резултата била знатно боље мерило вредновања рада истраживача, али се и овде јавља проблем могућности њихове примене у пракси.

Због тога још више зачуђују предлози (захтеви) домаћим научницима да више цитирају стране ауторе, страну литературу иако се неки радови баве искључиво домаћом проблематиком итд. Међутим, ни оваква понижења за домаћу науку и научнике нису једина јер се у последње време заговара од, пре свега, „политичара – научника” да се у вредновању наших научника

---

⁷ Thomson Reuters(<http://science.thomsonreuters.com/> или <http://www.scientific.thomson.com/index.html>) Journal Citation Reports (JCR) листи, тј. часописи који имају impact factor. Ту листу преузима и сајт <http://www.kobson.nb.rs/kobson>.

мора узети у обзир и њихова цитираност од стране иностраних научника. На тај начин настају тзв. цитатни картели. Због тога је и сам „Thomson Scientific” као издавач WoC и JЦP морао да спроведе сопствене мере заштите интегритета својих продуката. Тако је са листе овог издавача у 2011. и 2012. години, скинуто неколико часописа због, најчешће, прекомерног међусобног цитирања.⁸ Међутим, наше Министарство за науку, образовање и технолошки развој је те часописе ипак прихватило у категоризацији.

Међутим, када је реч о нашим појединим часописима и њиховој категоризацији онда се тек наилази на проблематику која превазилази научну фантастику. Тако су малобројни домаћи часописи коефицијента М 24, тј. који се вреднују са 4 бода и у њима објавити рад, ма како он био квалитетан је права лутрија или прецизније речено зависи од воље самих уредника. Све чешће се незванично међу научницима проноси вест о потреби плаћања да би се сопствени рад објавио у једном од ових часописа. Наиме, најчешће се плаћа услуга рецензената која се креће око 100 евра па навише. У том контексту логично се намеће питање коме све одлази тај новац тј. докле допире хијерархија корупције и криминала. О вредности појединих часописа је уопште сувишно и дискутовати. Тако постоје примери објављених радова без резимеа или апстракта и сл.

Можда је највећа проблематика везана за ове часописе што категоризацију истих врше чланови матичних одбора који су уједно и чланови редакције неких од тих часописа или директори институције-издавача часописа итд. Није потребно објашњавати да се у таквим случајевима ради о колизији тј. у конфликту интереса, али надлежно министарство то не запажа па и не реагује на ову проблематику. Дакле, при оцени и категоризацији појединих часописа ради се по ад хоц критеријумима, на основу договорене (обичајне) праксе итд. Чак се у неким случајевима строго води рачуна којој партији аутор припада или је припадао.

Да би се домогли добити која уопште није мала поједини издавачи часописа, који теже вишем статусу свога часописа, не ретко прибегавају криминалним радњама плаћајући скупе претплате индексерима и агрегаторима од којих заузврат добијају вишу категорију или стављање нпр. на WoC и JЦ листу.

Све ово се може подвести под заједнички именитељ непрофесионални, несавесни и антинаучни рад. Због тога и не чуди што многи научници одлазе у иностранство да раде и тамо најчешће постижу запажене резултате. Једино се у тим условима категоризације и општег метежа по питању публиковања научних радова може донекле оправдати чињеница да Министарство у свом програму суфинансирања часописа не рефундира та средства.

Обзиром на статус научних радника у Републици Србији чини се оваква одлука Министарства сасвим природна и исправна. У супротном би се знатно проредио број научника и знатно би било отежано њихово

---

⁸ Izraženi primiri u tom smislu su часописи HealthMed i TTEM npr.

напредовање у струци, не због њиховог малог научног доприноса (квалитета) него због немогућности публикавања својих радова. Уосталом, квалитет научног рада је давно престао бити једино мерило вредновања код нас, али и не само код нас. Данас је то вредновање много чешће зависи од материјалне моћи да научник исфинансира публикавање и објављивање свог рада. Тек онда се апсурдним чине предлози и настојања да се за звања доцента или научног сарадника предлаже да буду носиоци, тј. руководиоци научних пројеката и сл.

Чињеница је такође да се суштински услови научног истраживања нису променили, а немогуће их је применити ретроактивно на раније радове. Због тога је интересантна чињеница да овако „напредне” методе и иновације у области науке заступају одређени број научних радника и универзитетских професора који су пред пензијом или су већ у пензији. Анализа њиховог научног и образовног рада је излишна јер може се критиковати или хвалити, али без суштинског утицаја на њихов положај. Многи професори су отишли у пензију са највишим звањем, али нпр. нису оставили свог „наследника”, тј. нису произвели младог научника или наставника. Разлози су финансијске природе јер се сматрају незамењивим.

Нарочито је присутна проблематика тзв. тезгарења професора и научних радника. Многобројни су покушаји да се овој проблематици „стане на пут”, али се то (не)намерно не спутава, напротив чини се да је ова проблематика „тезгарења” у порасту због оснивања приватних универзитета, факултета и високих школа. Готово да нема приватног универзитета а да на њему не ради неки професор са државног универзитета, факултета или научног института. Још 2009. године у Министарству Републике Србије донета је одлука о успостављању јединствене листе запослених у јавном сектору као и у образовним установама. Та листа није се до наших дана успоставила. Због тога се „јавно ћути” да неки професори раде на девет радних места при чему држе наставу на девет различитих наставних предмета. Поједини професори су у пуном радном односу у настави на факултету нпр. у Србији, а раде на једном од Универзитета у БиХ такође са пуним радним временом. Сувишна су али оправдана питања како физички стигну да одраде све часове, какав је квалитет њихове наставе, да ли пријављују све приходе за порез итд. Такође, индикативна је чињеница да готово нема факултета или Високе школе, научне установе у којој не ради бар један пензионер. Према непотврђеним информацијама једног истраживања које обухвата и ово питање тренутно је запослено око 450 пензионисаних професора који су били припадници војске или полиције. Исти имају потребне квалификације, али захваљујући бенифицираном радном стажу и актуелном Закону о радним односима имају право да раде као наставници и научни радници. Некада је било потребно да се тзв. војни докторати верификују на цивилном факултету а данас та обавеза више не постоји. С друге стране на евиденцији службе за запошљавање постоје млади доктори наука различитих области

који не могу да нађу посао у својој струци па раде као таксисти или чистачице⁹ итд.

Дакле, Влада и Народна скупштина Републике Србије немају храбрости да бар у време када је криза у целом свету и у време када влада велика незапосленост у Србији, барем суспензује неке одредбе актуелног Закона о раду како би бар донекле омогућиле брже запошљавање младих и школованих грађана Србије. У том контексту ваља истаћи став др Јована Филиповића, извршног директора „Групе за просперитет Србије” и професора Факултета организационих наука, који сам, деценијама креира сопствену базу наших доктора наука у иностранству, и који каже да овај случај није усамљен и да он, нажалост, показује да се у Србији не вреднује знање и да у овој земљи не постоји образовна политика.¹⁰ Свакако је индикативан пример и Владе Републике Србије која је буџет (планирање) Републике србије за 2013. годину промашила за 10,7 %. Нарочито је индикативан податак да је издвајање за науку и образовање требало да буде 1 %, а сада је 0,1 %. Примера ради у Европској унији издвајање за науку и образовање је 3%.

Према изјави директора Директората за пензијско и инвалидско осигурање у 2012. години је званично поднето 3000 захтева пензионисаних грађана да им се „упишу” нови доприноси у циљу повећања пензија. Дакле, остаједасеутврди колики је тачан број пензионера (најчешће пензионисаних официра, полицајаца и возача) који раде иако су у пензији, заузимајући отежавајући запошљавање младих школованих и незапослених особа.¹¹

Вероватно се овакво стање младих и школованих особа може довести у спрегу са све распрострањенијом праксом „куповине знања”. У борби за преживљавање неке школоване особе своје знање нуде на тзв. црном тржишту (коруптивној делатности) продајом свог знања. О таквој коруптивној делатности постоје многобројни натписи у медијима, али и конкретне понуде на интернету.

Тако је ценовник за семинарски рад од 50 евра, испит на факултету 200 – 300 евра, диплома школе или факултета 100 – 2000 евра, па све до

⁹ Чистачица са факултетском дипломом: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Cistacica-sa-fakultetskom-diplomom.-sr.html> Такође има примера где доктори наука (доктор економских наука у Крагујевцу) раде као таксисти, портири и сл.

¹⁰ Исто

¹¹ У Републици Србији је, иначе, незапослено око 760.000 људи, показују подаци Националне службе за запошљавање, а од тог броја више од 50.000 има диплому факултета. Посао нема око 207.000 младих од 15 до 30 година, око 58 одсто има средње образовање, док је 63,3 одсто без радног искуства. А према подацима „Националне стратегије запошљавања за период 2011–2020. година”, жене су више погођене незапосленošћу него мушкарци, упркос вишем образовном нивоу. Незапосленост је највише распрострањена међу онима са средњим нивоом образовања, с обзиром на то да је нешто више од две трећине незапослених завршило средњу школу. Такође, пише у овом документу, међународно искуство показује да се вероватноћа налажења посла смањује пропорционално дужини незапослености.

магистарског рада и доктората око 3000 евра у зависности од факултета итд.¹²

(БЕЗ)ГРЕШНОСТ МИНИСТАРСТВА

Дакле, очигледно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја, иза кога стоји Влада Републике Србије, а која је добила мандат од Народне скупштине Републике Србије, својом праксом не афирмише развој науке. Учињене су и грешке као нпр. укидање Министарства науке, али и приписали магичну моћ тзв. Шангајске листе и инвестирали довођење Београдског универзитета на листу WoS иако се ради о обичном артефакту насталом услед промене назива земље. Притом радило се само о Београдском универзитету, а не и о осталим универзитетима у Србији, поготово не о приватним универзитетима, уз примену спорне методологије. Због тога се овај извор не користи у евалуативне сврхе унутар европског научног простора.

Оваквим односом према просвети и пре свега, према науци дошло је до појаве злоупотреба тзв. „криминала белих крагни” који се развија нарочито на државним факултетима. Ваљда је недавна изјава Министра Јовановића о повећаној контроли рада на државним факултетима резултат управо сазнања распрострањености овог криминала. Министарство је 2009. године донело Одлуку о успостављању јединствене листе запослених у образовним установама – факултетима и високим школама, међутим, до данас та листа није угледала светлост дана. Вероватно из поменутог разлога да се не сазна да поједини професори раде и на више факултета и високих школа.

Такође, један од важних задатака Министарства је финансирање домаће науке, међутим, Министарство најчешће нема увид у реализацију (злоупотребу) уложених средстава. Тако се финансирају пројекти сумњиве вредности, истраживање измишљених проблема итд. који су вредновани уз примену сумњиве методологије.

ЗАКЉУЧАК

Готово је немогуће побројати све недостатке приступа Владе Републике Србије, односно њеног Министарства за просвету, науку и технолошки развој, актуелној проблематици везаној за просвету и науку. Чини се ипак да би упутно било прво ово Министарство деполитизовати, а онда приступити отклањању многобројних проблема чије егзистирање неће допринети

¹² [http://www. blic. rs/Vesti/Drustvo/399881/Crni-cenovnik-korupcije-u-prosveti-Jedan-ispit-kosta-300-evra-diploma-i-do-10000-evra](http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/399881/Crni-cenovnik-korupcije-u-prosveti-Jedan-ispit-kosta-300-evra-diploma-i-do-10000-evra)

развоју и просперитету науке и образовања па тако ни саме Републике Србије.

Један од тих послова за Министарство би био и покретање процедуре за испитивање легитимности WoC и ЈЦР часописа и вредновање истих и радова који се у њима објављују.

Влада и Министарство морају испуњавати своје финансијске обавезе према науци и просвети, кроз стално повећање финансијског улагања и односа према њима као према производним областима од изузетног значаја за земљу посматрано у дугорочном периоду.

Обзиром да је рад научника јаван неопходно је и рад чланова евалуативних тела такође, учинити јавним, чиме би се створили објективнији услови вредновања научних и образовних институција и самих научника.

Обзиром да држава финансира пројекте неопходно би било исте, њихов елаборат, методологију израде и вредновања, као и резултате истраживача на тим пројектима учинити доступним широкој јавности.

Вредновање радова истраживача у различитим дисциплинама неопходно је прилагодити и специфичностима тих дисциплина и квалификовати диференцирано.

Неопходно је да се „цитираност појединаца, ослобођена одговарајућим корекцијама свих примеса статусних привилегија, уведе као обавезујуће мерило у избору за виша звања, менторске групе и руководеће функције, при чему је неопходно водити рачуна о потреби и могућности различите примене цитираности истраживача који раде у настави и оних ван наставе. Такође, искључива или приоритетно давање значаја страним часописима треба применити и према домаћим научним часописима које претходно треба поново (пре)категорисати. Просто је несхватљиво да се неки часописи нпр. у Русији, Пољској, Хрватској, БиХ итд, који имају строгу и признату уређивачку и издавачку методологију не признају код нас.“¹³ Супротно томе неки од западних часописа који се не би могли уопште категорисати, код нас имају велики углед и сл.

Вреднује (бодује) се рад уредника часописа, али се не бодује рад рецензента који ништа мању одговорност немају у односу на уредника када се ради о квалитету рада. Другим речима, уређивање часописа никако се не може ставити у исту раван са истраживачким – научним радом, при чему када се говори о квалитету рада рецензент подлеже критици.

Због финансијског положаја истраживача, научних и образовних институција рационално би било и саме научне радове нормирати, тј. обим научног рада свести на садашњих пола табака. Ово из више разлога јер инострани часописи најчешће захтевају да радови буду написани до половине ауторског табака.

¹³ Интересантно је да с сви радови објављени у БиХ или Македонији, Хрватској, Црној Гори, Бугарској итд код нас вреднују са 1 – 1,5 бодова, Овако успостављена методологија вредновања је неодржива из више разлога, али опстанак исте зависи такође од Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Такође би било рационално прихватити и радове објављене електронској верзији. Ово не само што би допринело смањењу материјалних трошкова него и доступности широј, не само научној, јавности па и оцени истих. Свакако би се ово радило уз примену одређене методологије заштите ауторства и сл.

Осим тога неопходно би било да се поново формира Министарство за науку.

Дакле, наука је значајна за државу али и наука у многоме зависи од односа државе према науци. Један од основних неопходних (приоритетних) задатака државе према овој значајној области би био да знатно боље законски уреди ову област чиме би се у првом реду избегао пораст различитих облика криминалитета тј. декриминализација науке и просвете.

ЛИТЕРАТУРА

1. [хттп://www.блиц.рс/Вести/Друство/399881/Црни-ценовник-корупције-у-просвети-Један-испит-коста-300-евра-диплома-и-до-10000-евра](http://www.блиц.рс/Вести/Друство/399881/Црни-ценовник-корупције-у-просвети-Један-испит-коста-300-евра-диплома-и-до-10000-евра)
2. [хттп://www.блиц.рс/Вести/Друство/399881/Црни-ценовник-корупције-у-просвети-Један-испит-коста-300-евра-диплома-и-до-10000-евра](http://www.блиц.рс/Вести/Друство/399881/Црни-ценовник-корупције-у-просвети-Један-испит-коста-300-евра-диплома-и-до-10000-евра)
3. Thomson Reuters(<http://science.thomsonreuters.com/> или <http://www.scientific.thomson.com/index.html>)
4. Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Дигитални репозиторијум, Дисертације, [хттп://www.унилиб.бг.ац.рс/репозиторијум/тезе/индекс.лат.пхп](http://www.унилиб.бг.ац.рс/репозиторијум/тезе/индекс.лат.пхп)
5. Закон о научноистраживачкој делатности, Службени гласник Републике Србије бр.18, Београд, 2010. година
6. Закон о научној делатности, Надлежност матичног научног одбора, Члан 25, [хттп://Инстифдт.бг.ац.рс/текстови/закон_нид-цир.пдф](http://Инстифдт.бг.ац.рс/текстови/закон_нид-цир.пдф)
7. И научници краду идеје: [хттп://www.данас.рс/данас/друштво/и_научници_краду_идеје.55.хтмл?news_ид=230567](http://www.данас.рс/данас/друштво/и_научници_краду_идеје.55.хтмл?news_ид=230567)
8. Мере против плагијаризма и сродних појава – предлог ЦЕОН-а Министарству просвете, науке и технолошког развоја [хттп://цеон.рс/пдф/допис_мнтр_плагијаризам.пдф](http://цеон.рс/пдф/допис_мнтр_плагијаризам.пдф)
9. Министарство проосветем науке и технолошког развоја, Основна истраживања, Информација, [хттп://www.мпн.гов.рс/наука/сецтион.пхп?секција=20](http://www.мпн.гов.рс/наука/сецтион.пхп?секција=20)

STATES AND (DE)CRIMINALIZATION OF SCIENCE AND EDUCATION

Abstract: In continuous development and improvement of science and education, as a significant segment of general state capacity, there is a visible influence of the state on the projection and organization of scientific institutions, i.e. science and education. This is more so if we take into account that the state finances majority of scientific projects and higher education institutions, passes laws in the field, etc. However, present legal regulations and the attitude towards science, scientists and evaluation of their work, advancement, i.e. the attitude of the state towards these represents the basis for different types of misuse, and even criminal activities in this particularly important field for any democratic and contemporary state.

Key words: science, capacity, state, identification, fails

САВРЕМЕНО ДРУШТВО И „ЉУДСКИ КАПИТАЛ“

Сажетак: Питање стања, путева и изгледâ науке и високог образовања у Републици Српској је у првом реду политичко питање. Срби су народ који Запад, али и муслимански свет нерадо види на овом, стратешки значајном простору.

После слома Совјетског Савеза и Југославије нашли смо се у друштву које нисмо желели. Отворено је питање куда и како, с ким даље. Нестанак ове две државе, али и друштава у којима смо живели покренуо је питања која су значила више од пуког политичког избора пута и сапутника. Ради се о избору типа личности, који ће бити носилац стварања новог друштва. Потребно је осврнути се далеко уназад и загледати у властиту и душу целог народа да би се покушао извршити достојан избор.

Наука и образовање су заједно са религијом, уметношћу и философијом саставни део *духовне културе* и зато је потребно сагледати политичке и цивилизацијске услове у којима се они налазе и развијају. Духовно стање читавог света изазива бригу куда идемо, а то се посебно односи на мале земље изложене безобзирном притиску великих и моћних.

Од Русије, као средишње земље православне цивилизације, првенствено зависи опстанак читаве наше културе, њеног типа духовности у ком наука и образовање одувек имају бескрајно важну улогу, па и у Републици Српској, што је тема нашег скупа.

Кључне речи: протекторат, просвећивање, тип личности, soft power, цивилизација, социјална технологија, неолиберализам, даровање, стваралаштво.

Увод

Запад, САД и други, су све учинили да Србе потисну из великог дела сада већ бивше Југославије и поделе у више државица у којима су претворени у прогоњене мањине. Након прогона Срба из Хрватске и већег дела Босне и Херцеговине (Федерација БиХ), Република Српска је последњи остатак нашег народа западно од Дрине. Ни њу не остављају и неће оставити на миру: „Укидање дејтонске Републике Српске као „геноцидне творевине“ и утапање у унитаристичку БиХ под доминацијом Сарајева“² је циљ плана који спроводе и намеравају да остваре наши „пријатељи“ ове, 2014. године. Протекторат, успостављен над БиХ Дејтонским споразумом 1995. г., понајмање простора оставља за самосталан развој науке и образовања, који су главна покретачка снага привредног и друштвеног развоја. Срби су '90-х били сметња успостављању „новог светског поретка“ на Балкану. И данас, када се ствара Евроазијски савез предвођен Русијом, су могућа претња господству САД и њихових вазала - западноевропских и муслиманских земаља на овом простору. Зато не можемо очекивати да ћемо моћи слободно да подижемо нова поколења, тај посао они ће, док могу, строго надзирати и усмеравати.

Циљ Запада је уништење Републике Српске, она је и настала против његове воље. Данас му посебно не одговара наша сарадња са Русијом и њено ширење, све до могућег чланства у Евроазијском савезу. „Своје природно место у свету, освештано заједничком историјом и културом, српски народ треба да тражи и ствара у заједници са Русијом и њеним пријатељима и савезницима. Стварање Евроазијског савеза је добар начин да се та насушна потреба и оствари“³. У урушавању положаја Срба на Балкану упропаштавање образовања и науке има врло значајну улогу. Невиђени пад

¹ Проф. др Бранимир Куљанин, доктор философских наука, професор Филозофског факултета Универзитета у Бањалуци

² Стефан Каргановић, Предстојећи покушај преврата и одбрана Републике, у: *Аргументи* 20, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013., стр. 9-37, овде 9

³ Бранимир Куљанин, Евроазијски савез, у: *Аргументи* 19, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013., стр. 91-132, овде 131-132

квалитета образовања до којег је дошло последњих година са „Болоњским процесом“, висока незапосленост, болно раселавање омладине по свету и мноштво других разлога упућују нас да се позабавимо питањем судбине која нам је намењена у „породици европских народа“, у „евроатлантским интеграцијама“ у које нас терају и не питајући да ли тамо желимо. Негде су већ одлучили да нам је ту место. Колико и какво искусили смо током протеклих двадесетак година, док су откидали један по један део српских земаља и прогонили људе са вековних огњишта. Европа је католичко-протестантска, данас немачка више него латинска, а од старих и данашњих „пријатеља“, каквим су се показали током припреме и трајања рата деведесетих, али и последњих година, ни у будућности не треба очекивати ништа друго.

Да је образовање у катастрофалном стању у то више нико здрав и паметан не сумња (каријеристи му аплаудирају), а о васпитању више нико и не говори (па ни организатор скупа у свом позиву). Зашто је то тако?

Образовање је «педагошки процес и резултат усвајања знања, умења и навика посредством школе и других фактора (породица, радне организације, културне установе, средстава јавног информисања) и личним напорима који доприносе формирању личности (истакао Б.К.)»⁴. Слично је и васпитање одређено као „процес формирања личности (истакао Б.К.) уз организовано деловање породице, школе и других фактора“⁵. Васпитање је зависно од „друштвених схватања, посебно етичких вредности и друштвених односа“; по свом садржају и задацима оно је „друштвено-морално, интелектуално, радно-техничко и професионално, естетско и физичко и здравствено“⁶.

У сагласности с овим одредбама, високо образовање би се могло дефинисати као *завршни степен формирања личности младог човека*, који следи након претходна три – породичног, основног и средњешколског. Са 23-25 година, када завршавају факултет, младих или девојка би требали бити интелектуално, морално и физички формирана личност. Основно образовање је опште, средње је прелаз ка стручном (стручне школе, док гимназија даје виши степен општег образовања), а високо је већ строго усмерено на стицање стручног степена у разним наукама: природним, друштвеним, техничким, медицинским и другим.

Формирање личности је посао који нам неће препустити. Турска је од најбољих српских, грчких и дечака из других балканских земаља вековима стварала своју ударну војску. «*Јаничари*, цвет османлијске царевине, били су страх и трепет за Европљане. Њихове јединице прављене су од лепих и снажних хришћанских дечака, које су углавном годишњим конскрипцијама скупљали од грчких поданика; ти дечаци строго су одгајани у исламском духу и од ране младости обучавани да рукују оружјем. Без родитеља, без браће и сестара, без жена, они су попут монаха били сасвим независна и страшна гомила».⁸ Слично су радили и други освајачи и окупатори током историје.

Савремена окупација је више ослоњена на soft power – меку силу, више духовна, психолошка него класична, која је била отворено војно-политичка, рачунајући на грубу силу као своје главно средство. Неолиберална идеологија је оружје којим творци «новог светског поретка», уз подршку и помоћ домаће «пете колоне», данас систематски разарају традиционална национална друштва и државе, и стварају

4 Образовање, у: Мала енциклопедија Просвета, том 2, Београд, 1986, стр. 850

5 Васпитање, у: Мала енциклопедија Просвета, том 1, Београд, 1986, стр. 372

6 Исто, стр. 372

⁷ Conscriptio (латински) – popisивање војника, регрутовање; познати: данак у крви (румунски: tribut de sânge и бугарски крвен данък, турски: devşirme „сакупљање“; грчки παιδομάζωμα, paedomazoma, „сакупљање деце“) је био систем прикупљања младих дечака из освојених хришћанских земаља у Османском царству, као вид редовног опорезивања са циљем да се направи верна робовска војска (коју су раније чинили ратни заробљеници) — Адеми оцак односно јаничари, и класа (војних) администратора. http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BA_%D1%83_%D0%BA%D1%80%D0%B2%D0%B8

⁸ Г.В.Ф. Хегел, *Филозофија историје*, Федон, Београд, 2006, стр. 490

претпоставке за настанак «глобалног отвореног друштва». Данашњи поход «представља усавршен, модернизovan клише психоисторијског рата Запада за владавину светом»⁹. Западне интелектуалне установе и обавештајне службе су временом усавршиле «технологије притиска на масовну свест»¹⁰, које су «уходане до савршенства на постјугословенском и постсовјетском простору».

Мека сила је назив који се створио Џозеф Нај, политолог - професор Харвардског универзитета и члан администрације америчког председника Била Клинтона. Он означава способност једне земље или савеза држава да своје циљеве достигну уз помоћ привлачности, а не путем принуде, да друге наведу да раде како оне хоће, а да их на то не принуђују војно, економски или на друге начине. Ова стратегија је заснована на политичким и социјалним технологијама које су развиле богате западне земље за успостављање своје власти над светом. Под лозинком борбе за демократију и људска права Запад успоставља планетарну диктатуру, у којој намеравају да униште читаве културе и цивилизације. Прва жртва овог похода је човек, његова психа и систем вредности – духовно-душевно, али и телесно здравље. «Идеологија и пракса савременог глобализма је увела свет у стање непрекидног грађанског рата, који се из засада углавном хладног може претворити у оружани сукоб нове господе и обесправљене већине. Нови новчани фетишизам и монетаризам, социјал-дарвинистички расизам разара друштва и личност настале на тековинама модерне, хришћанског и просветитељског хуманизма. Филозофија постмодернизма је идеологија тог новог света, њена иронија је изабрала порок уместо врлине».

Хедонистички индивидуализам погубно делује на савременог човека и друштво, »разумни егоиста« је тип личности који настаје након слома социјализма и комунисте као типа личности који је он стварао. Данашње «јаничаре» не шаљу само са мачем у освајачке походе, мада итекако користе и војну силу. Тај посао обављају медији (првенствено телевизија и њене «звезде»), који су увелико под контролом окупационих власти, нови идеолошки предмет демократија и људска права, уведен у основне и средње школе, па и на факултете уместо марксизма, бројне политичке школе америчких, немачких и других фондација и друге установе. Никада ниједна власт образовање и васпитање деце и омладине није препуштала другом, поготово не свом стварном или могућем противнику, већ му је она одређивала правац и садржај. Тиме је стварала најпоузданији послонац и главни услов за своје учвршћивање на освојеном простору.

За озбиљан научни рад, са снагама којима располажемо, нисмо ни способни. Срби су данас подељени у више малих и слабих држава - од Хрватске до Македоније, а могућности Републике Српске су врло скромне. Немамо *критичну масу* кадровских, материјалних, финансијских и других потенцијала. За самосталан научно-технолошки развој у савременим условима способне су заједнице са 250 и више милиона становника. У таквим односима, ми се у најбољем случају јављамо као периферија, провинција западног социјално-економског система – тачније, Европске Уније и посебно Немачке, које су имале огромну улогу у разбијању Југославије и довођењу Срба у стање у ком се данас налазимо.

⁹ Јелена Г. Пономарјова, Стратегија уништавања суверених држава или «принцип домина» у светској политици, у: *Русија и Балкан у савременом свијету* (ур. Бранимир Куљанин), Удружење Српско-руски мост, Бања Лука, 2012, стр. 203-216, овде 211

¹⁰ Исто, стр. 211

¹¹ Бранимир Куљанин, Идеологија глобализма и руска идеја, у: *Русија и Балкан у савременом свијету* (ур. Бранимир Куљанин), Удружење Српско-руски мост, Бања Лука, 2012, стр. 367-494, овде 367

Образовни систем и високо образовање

Као наставник Универзитета у Баљалуци већ годинама учувам запањујући пад припремљености и интереса студената за науку и образовање. Овај тренд се увелико поклапа са почетком примене «Болоњског процеса» на нашем Универзитету. Да ли је «Болоња» и његов узрок, није баш једноставно одговорити – ту су и други: све већа безизгледност запослења (тражена занимања су се свела на четири-пет), погоршање општег социјално-економског стања и слично.

Посебно тежак проблем на факултетима друштвених наука је нечувено непознавање историје, које показују чак и студенти који су завршили гимназију, у којој је она заступљена у настави све четири године. Претпоставка приступа друштвеној теорији је знање историје. Изучавање политологије, социологије, економије, права и других друштвених наука, као и философије, захтева познавање опште, да би се могло прећи на посебне историје: политичку, социјалну, економску, историју државе и права, као претпоставку за изучавање одговарајућих теорија. Студенти не само да не знају за велике друштвене и духовне покрете, већ не могу ни да разграниче историјске епохе: антику, средњи и нови век. У свом раду наилазио сам и на то да студенти завршног – осмог семестра не знају ни основне географске податке, између осталих и број и називе континената!

Други тежак проблем је духовна неспремност и неприпремљеност студената за мишљење, за критичко изучавање науке. образовање је «оспособљавање за самостално мишљење»¹². Томе није узрок само непостојање одговарајуће наставе философије и посебно логике у средњим школама и на универзитетима, већ и склоност да се посао схвата формално - учи се за оцену, а не за своју душу – за задовољење живог интелектуалног интереса, који би требао бити својствен младом човеку.

Зашто философију прогоне из наставе, из образовног система? То су радили и у социјалистичкој Југославији, уместо ње увели су марксизам, а сада демократију и људска права. Два идеолошка предмета! Значи властима не требају самостални људи способни да зрело суде о друштву, па и о њима, већ слуге које ће покорно радити оно што им се каже, духовни робови! Ако су језик, књижевност и уметност (музика, сликарство и друге) увод, односно основа образовања, - философија је његова круна, завршна тачка формирања личности, личне и друштвене – националне и грађанске самосвести. Склоност ка философирању је насушна потреба и способност човека и једне заједнице да критички преиспитује своју стварност, своје вредности и идеале. Има ли шта потребније од философије, која не користи никаквој практичној сврси, али нас учи да будемо људи.

Незаинтересованост за науку иде дотле да добар део студената и не долази да студира, већ да узме диплому. Ако им се наставник нађе на том путу, не бирају средства да га одстрани. Тужни пример је случај покојног професора математике на Економском факултету у Баљалуци Ратка Краварушића. Наставник који је био врстан математичар, педагог и човек је одстрањен са Универзитета зато што су студенти долазили из средњих школа са неодговарајућим знањем математике¹³, без које се на економији не може, неприпремљени на студиј. Проблем је решен тако што су склонили наставника, његова «кривица» је била у томе што није пуштао на испитима оне који не знају, уместо да је преиспитан читав начин и садржај рада од основне школе. Али, кога то интересује? Нико од проsvетних власти није истински стао у заштиту професора!

¹² Берtrand Расел, *Мудрост Запада*, Дерета, Београд, 2003, стр. 71

¹³ Пре неколико година је један наставник математике подучавао студента друге године једног од бањалучких техничких факултета и када су идући уназад, преко четвртог до првог разреда гимназије, стигли до седмог разреда основне школе – када се показало да студент не зна сабирати и одузимати разломке – наставник-инструктор је одустао.

Дужност министра просвете у то време је обављао новинар, који никада није радио у просвети! Уместо да се на тако високе дужности бирају људи који су високи професионалци – најбољи професори са искуством на руководним пословима, савесни и одговорни у раду, страначка, национална припадност и којекакви други услови долазе испред њих. Док се задовоље сви ти формални критерији, суштински се изгубе! Политичке странке се, са начином на који раде, јављају као озбиљан анахронизам. На све послове, па и највише политичке дужности – у овом случају министара просвете и науке, људи треба да се *кандидују као личности*, а не као припадници разних странки, народа и сл. И, предлози треба да долазе «изнутра» – из установа просвете и науке – ваљда људи који раде у њима и међусобно се познају, најбоље знају који могу да буду министри и њихови најближи сарадници.

Анемичности и формалистичком односу студената према науци и настави доприноси и либералан однос универзитетских и уопште просветних власти према нестандартним начинима понашања како студената тако и наставника. Преписивање на писменим испитима, тамо где их још има, је доста раширена пракса, а и полагање усмених ван стандардних услова који јамче какву-такву објективност при оцењивању.

Шта је резултат? У индустријским предузећима постоје службе које су задужене за контролу квалитета производа. На пример, рачунар не може изаћи из творнице док се не утврди да ради. Ако не ради, тражи се и отклања грешка, недостатак. Таква служба на нашим универзитетима не постоји. Штапају се и потписују стотине и хиљаде диплома за које није проверено и утврђено да иза њих стоји одговарајуће теоријско, методолошко и друго знање. Све је препуштено вољи и савести, односно врло често самовољи наставника. Овде немам у виду само могућност непосредног подмићивања, коме су неки склонили, већ и несавестан однос према раду. Зашто би наставник испитивао студента више пута ако може да му «из прве» да пролазну оцену, пожељно је високу, јер се тако стиче популарност (постаје «омиљени професор»), а и родитељи студената и просветне власти на њега гледају као на некога ко не «прави проблеме».

Говори се много о корупцији на универзитету, али истински корумпирана група нису наставници већ студенти. Они то знају – да су корумпирани, и мудро ћуте. Корумпирају их наставници пролазним и високим незарађеним оценама, којима отплаћују своју нечисту савест за слаб и неодговоран рад у настави – слабу припрему, извођење, а често и неизвођење наставе. То је најраширенији облик корупције, који је тешко искоренити јер су сви задовољни: и студенти зато што су положили испите, и родитељи, и просветне власти јер је висока пролазност. Једини «добитници» су наставници, којима је отворен пут за јурњаву за хонорарима и «прековремени рад». На губитку су држава која плаћа «празни ход» и студенти који су изгубили најбоље године живота у нераду уверени да ће дипломом решити своје проблеме, што се показује врло брзо као горко разочарење када се утврди да не знају радити свој посао.

Наравно, уколико дођу до посла. А како се долази до њега? Врло често непотизмом, везама – родбинским и другим, митом које се мери десетинама хиљада «колонијалних» марака, и, коначно, и способностима, ако се ради о дефицитарним занимањима. У таквој друштвеној клими постаје разумљиво да студенти нису истински заинтересовани за науку: треба доћи до дипломе, а посао се добија «зна се већ како». Непостојање потребног, али и непоштовање постојећег радног законодавства је један од снажних узрока лошег стања на универзитетима, у високом образовању.

Овде треба приметити и то да је тема скупа уско постављена. Не можемо говорити о високом образовању у Републици Српској ако немамо истинско основно и средње образовање. Наши студенти на факултетима далазе са знањима на нивоу виших

разреда основне школе (из историје¹⁴, математике и многих других предмета¹⁵ без којих се не може с њима радити), а најмање су склони истинском студирању - изучавању проблема са пуним разумевањем. Учење се своди на «бубање», памћење припремљених одговора на очекивана питања. Овде није у питању само недостатак школских програма, у којима се осећа, као што је већ речено, недопустив недостатак наставе историје и философије, већ и несавестан рад наставника, који их, као и наставници на унверзитетима, пропуштају без одговарајућих знања. Неодговоран, несавестан рад наставника у основним и средњим школама је и већи проблем него слаби школски програми. За то нису криви само они већ и друштвено окружење (родитељи, просветне власти и други) које захтева високу пролазност ученика, без обзира на рад и његове резултате.

Овде треба имати у виду и друштвени статус наставника – сразмерно ниске плате, које доводе до негативне селекције просветног кадра: у школама раде слабији стручњаци, док бољи иду на боље плаћене послове; на «педагошке» факултете се уписују слабији средњешколци, а бољи иду на техничке, медицинске и друге факултете. Промена читавог система вредновања рада у просвети је отворен задатак. Јапан је своје «привредно чудо» остварио захваљујући позитивној селекцији наставног кадра, коју је постигао тако што је просветним радницима дао 30 % веће плате него осталим буџетским делатностима. Код нас оне су ниже.

Формализација рада и субјективизам који нема граница су болести од којих болује читав образовни процес, па и савремено друштво у целини.

Зашто су из наставе скоро потпуно избачене историја и философија, а из наставе књижевности најбољи српски писци? Зашто су на удару Његош и Андрић? Градитељима «новог светског поретка» не требају самостални и слободни народи и јаке личности, већ вазали и потрошачи који ће беспоговорно извршавати постављене им задатке и пунити кесу светске олигархије. Образовни систем не треба да служи просвећивању, већ заглупљивању народа. Сличну улогу имају и медији, посебно телевизија. Идиотски програми које свакодневно емитују дословно растројавају људе и уништавају духовну супстанцу целог народа. Интерес студената се завршава у бољем случају на знању енглеског језика и кориштења интернета, истинског интереса за образовање, за критичко мишљење које у највећој мери доприноси формирању личности (а то и јесте прави циљ образовања) нема. Многи заврше студиј а да не прочитају ни једну књигу. Главно средство постао је интернет, а с њим су избили и многи недостаци таквог образовања.

Посебан проблем је низак ниво васпитања студената. Дobar број њих и не зна пристојно поздравити, на предавањима жваћу гуме, тако се и обраћају наставнику итд. И наше генерације су прошле кроз школе, али наше мајке су имале времена да нас васпитају и уче пристојном понашању. Педагогија се «у највећем броју земаља у Европи ... дефинише као наука о васпитању»¹⁶, међутим, ми смо и ту подлегли англосаксонском утицају. У САД и Великој Британији педагогија «подразумева 'науку или уметност о настави', или 'педагошку праксу', што више кореспондира са дефинисањем дидактике»¹⁷, односно просветни рад смо свели на образовање, опште и стручно¹⁸ (дидактика је «једна од педагошких дисциплина која проучава образовање и наставу»¹⁸). Носиоци стварања «новог светског поретка», који подразумева и стварање

¹⁴ Има и студената који не разликују стару и нову еру.

¹⁵ На пријемним испитима из српског језика се показало да поједини кандидати не знају да напишу нека, „тежа“ слова.

¹⁶ Радивоје Кулић, Неке делима у компаративним истраживањима васпитања и образовања, у: *Научна и духовна утемељеност друштвених реформи*, Филозофски факултет у Бањалуци, научни скупови, књига 10, Бања Лука, 2009, стр. 525-534, овде 530

¹⁷ Исто, стр. 530

¹⁸ Исто, стр. 530

«новог човека» - либералног демократе, новог (постмодерног) индивидуалисте су управо англосаксонске земље. Па, шта су то оне наумеле да створе?

Наука, образовање и «нови светски поредак»

Стварање расистичког, колонијалног „новог светског поретка“, односно реколонијација света, које се подухватио Запад, подразумева уништење „људског капитала“ периферије, што значи првенствено образовања и науке. Уз политичку и економску, глобализација и на антрополошкој равни доноси разорне резултате: „Постмодернистичка опуштеност, хедонистичка психологија и морални nihilizam створили су човека неспособног за било какав озбиљнији напор, тим више за дуготрајно савесно учење и несебично стварање“¹⁹. Разградња социјалне државе, која је у 20. веку имала одлучујућу улогу у стварању „људског капитала“ кроз здравствену заштиту, образовање и културни развој становништва, даје своје горке плодове.

Та улога жртве „новог светског поретка“ је, пре свих других, намењена нама – припадницима византијско-словенске цивилизације, земљама и народима у којима Запад види свог главног супарника у свету. А то су на првом месту Руси и руске земље – Русија, Украјина²⁰ и Белорусија као главни ослонац и заштитник наше цивилизације, и Срби и српске земље - јер се налазе на традиционално важном путу са Запада на Исток. Зато је *Drang nach Osten*²¹ и пошао од нас. Југославија је уништена да би био ослабљен утицај Срба на Балкану и тако остварен један од важнијих геополитичких циљева Запада.

Италијански министар дипломатије Ђани Де Микелис је 1991. г. у једном интервјуу говорио да је Немачка након уједињења намеравала да крене на Пољску, али се ипак одлучила за Југославију, као лакши залог. *Corpus delicti* је *Велика шаховска табла* Бжежинског у којој он излаже геополитички програм уништења Русије и тиме фактички читаве православне цивилизације. Та књига по русофобији, заправо славофобији, у крајњем: непријатељству према православном хришћанству, ништа не заостаје за Хитлеровом *Mein Kampf*, разлика је само у методама – средствима и начинима које су данашњи расисти изабрали за уништење првенствено руског и српског народа и њихових држава.

Признање Босне и Херцеговине 6. априла 1992. г. од стране Немачке и других западних земаља – на годишњицу напада на Југославију и бомбардовања Београда у рану зору тог кобног дана '41. г., у ком су погинуле хиљаде недужних људи само по себи довољно говори шта је на делу. И датум почетка бомбардовања Србије 1999. г. није случајан. Напад је почео у ноћи 24. на 25. март, уочи годишњице потписивања споразума о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту 25. марта 1941. г. За 25-им уследио је 27. март, а врло брзо и 6. април. Непоштовање силе се плаћа. Немачка нам није опростила свој пораз у Другом светском рату, њена политика је реваншистичка. И не само то. Данашње амбиције Немачке су и веће него што су биле 1941., међутим, ми тога нисмо довољно свесни.

Зар од таквих „пријатеља“ можемо очекивати да ће нам дозволити да поставимо и развијамо образовање и науку у духу наше слободарске и хуманистичке традиције?

¹⁹ Бранимир Куљанин, Социјална држава и постмодернистички социјални дарвинизам, у: *Аргументи* 18, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013, стр. 9-30, овде 12

²⁰ Иза дивљања опозиције у Украјини стоје западне специјалне службе, док су највиши представници власти из САД, Немачке и других земаља долазили у Кијев и отворено је подржавали, што је потпуно противно кодексу понашања у међународним односима. Напади, отворени и прикривени, на Русију и Белорусију и не престају. Сведочи смо свакодневног недипломатског, грубог мешања Запада – САД и ЕУ у унутрашње послове Србије, Црне Горе и Републике Српске.

²¹ Немачки: Поход на Исток

Све што су урадили током протеклих година, укључујући „Болоњу“, је ишло за тим да уништи тај дух и сведе нас на безначајног и нежељеног члана „породице“ коју они стварају. Сужавање српског етничког простора је први задатак, који су они, за сада, доста успешно извршили (Хрватска, Федерација БиХ, Косово и Метохија), следећи су уништење српског друштва и, што је најопасније, српског духа. Сада раде на томе. Политичари из државног врха Србије позивају народ да измени своју свест; чему то води?

Зло које су починили Русији и другим православним земљама је много обимнија тема, која није непосредни предмет нашег скупа. Посредно она је кључна, јер без истинских пријатеља и савезника ми не можемо водити своју, самосталну политику, па ни научну и образовну. Срба у свету има један промил, нешто више: 10 милиона од 7 милијарди), а Српска Република са својих 1 до 1,5 милиона становника је збиља само једна тачка на карти света. Поделили су нас не само да би могли лакше владати нама, већ да нас униште као народ. То је крајњи циљ.

Како се одбранили од пропасти која нам је намењена, а не како остваривати „Болоњску декларацију“, у којој је она програмирана, је наш истински задатак.

У филму *Звезде су очи ратника* има један лик, који се зове Јован, Јован зинат. Јован зато што је Србин, и зинат зато што је православни, што има своју вољу. Вера лежи у темељу читаве наше културе и цивилизације. Међутим, она у српском бићу и историји «нема пуко значење вјероисповијести, конфесије, већ има антрополошко-етичко значење истрајавања у предачком идентитету»²². Да би опште пропадање народа преокренули у напредак и сачували своје људско и национално достојанство, па и голи опстанак мораћемо учинити много више него што траже од нас. А траже „само то“ да заборавимо своје име и порекло, високе идеале и циљеве за које су живели наши преци. Да „променимо своју свест“. Југословенски простор су већ преименовали у „Западни Балкан“, а да ли ће шта од српског имена остати, неизвесно је. Овакви какви смо – лаковерни и нејединствени, предаћемо га олако.

Пут изласка из кризе и обнове образовно-васпитног, заправо просветног система, на шта смо већ заборавили, је *савремено осмишљавање и остваривање традиције*, у којој средишње место имају вредности и норме хришћанског и просветитељског хуманизма, насупротив социјал-дарвинистичкој стихији и бедном индивидуализму које нам намећу самозвани душебрижници из такозваног „слободног света“. Јасна свест о припадности православној, источно-хришћанској цивилизацији је услов осветљавања услова који ће одлучујуће утицати на нашу будућност.

Српско културно друштво *Просвета* добило је и носи своје име у духу православне традиције просветљења душе и срца, како је то својевремено говорио Достојевски. Треба «створити људе»²³, лично предузимљив човек са идејама настаје кроз цели историјски живот нације. Битна је личност, карактер. О народу треба судити по његовим идеалима, у њему срећемо «срдачност, чистоту, благод, ширину ума и доброту срца»²⁴, чему га вековима учи православље; култура у највишем смислу су морал и човечност.

Многи злочинци у историји су били врло образовани људи, а ни васпитање се не дотиче најдубље природе човека – *осећајности*. Васпитан, пристојан човек може у души бити врло зао и злонамеран. Васпитање је више ствар конвенције, норме, она је вањска за личност. Ако је неко са вама љубазан то још не значи да је добронамеран. Најважније је шта човек осећа. Достојевски је писао да људе треба учити да воле, тако

²² Часлав Копривица, *Србима се сугерише да неће доћи до бољег живота док се не одрекну Видовдана*, <http://fakti.org/srpski-duh/srbima-se-sugerise-da-nese-doci-do-boljeg-zivota-dok-se-ne-odreknu-vidovdana>.

²³ Фјодор Достојевски, *Писчев дневник*, Дела, књига 17, Рад, Београд, 1983., стр. 197

²⁴ Исто, стр. 247

пише и у Новом завету («Љуби непријатеља свог»). Бити *племенит*, а не васпитан и образован човек – то је задатак за сваког од нас, а и за образовни - како га зовемо, а просветни – какав би требао бити, систем. Идеја *преображења* душе и срца је највиша, имамо много шта да учимо од деце и - наших старих. Благородна нарав, искреност и несебичност је највише богатство које краси човека.

Српски учитељи су вековима били попови, свештеници. Наши дедови су били много бољи људи од нас, мада су били неписмени. Попови су их учили да не буду лакоми и охоли, да помажу слабима и буду скромни. Чему данас децу и омладину, а и нас старије уче нови учитељи света – нови либерали, либерални демократи. Да будемо саможиви, пре свега. Чудовишни индивидуализам је продро тако дубоко да друштво заправо више и не постоји. Није ништа необично да у аутобусу стоји старица, док маса средњешколаца и студената седи, од којих нико и не помишља да јој уступи место. Либерали говоре о правној држави. Да би друштво уопште постојало као људска заједница, уз прavo потребан је и неопходан и морал, који није толико ствар норме колико моралног осећања. Ако децу већ у основној школи уче индивидуализму, што је наопако протумачена идеја личности, шта од њих можемо очекивати? Па, васпитавају их, уче их да се тако понашају! Ако је студент купио карту, у пристojном друштву то не значи да може да седи док старица стоји. Али, ипак седи. Марксизам је у друштвеном, па и духовном смислу био далеко изнад новог учења, које нам је «даровао» Запад. Уз прava, човека треба учити да зна и своје *дужности*, грађанске и друге. И наши студенти су врло осетљиви на повреду својих права, како их они виде, али ни најмање нису спремни да извршавају своје дужности – напротив, настоје да их избегну на све начине. Више не чуди ни то ако неће да набаве чак ни основни уџбеник за одређени предмет, али помно броје колико им је страница наставник «задао». Треба се држати «Болоње», у противном између чекића и наковња студентских жеља и захтева просветних власти наставник се лако може наћи на улици!

Томе увелико доприноси и комерцијализација образовања, не само на приватним факултетима, на којима има недопустиве размере. Налазимо се у ситуацији да се дипломе продају за паре, криминал је из подрумa изашао на светло дана!

Нестаје „људски капитал“, који је оно највредније што смо наследили од наших предака.

Људски капитал

Шта је људски капитал?

Овај концепт се и данас преиспитује у склопу „настанка и афирмације друштва знања и економија заснованих на знању“²⁵. Али, ипак, економисти образовања и други стручњаци су сагласни да „економски раст и развој, али и укупни друштвени развој у великој мери зависи од инвестиција у људски капитал, односно у све облике образовања и учења целокупног становништва. И не само то, човек је, под дејством технолошког и друштвеног развоја, „постао кључни фактор развоја биосфере“²⁶, убрзавши и учинивши разноврснијим и њен и свој развој. „Убрзана преоријентација у развијеним економијама света од сировинске компоненте ка људској снажнa је потврда места и улоге људског капитала у њиховим развојним стратегијама“²⁷. Људски ресурси као облик капитала су све више стварна и пожељна алтернатива улагањима у материјалне чиниоце производње. Улагање у људе, у њихова знања и друге

²⁵ Радивоје Кулић, Смисао и значај људског капитала као развојног ресурса, у: *Друштво знања и личност, путеви и странпутице (де)хуманизације*, Филозофски факултет у Бањалуци, научни скупови, књига 13, Бања Лука 2012., стр. 127-142, овде 127

²⁶ Михаил Делягин, *Драйв човечества*, Москва, Вече, 2008., стр. 45

²⁷ Радивоје Кулић, Смисао и значај људског капитала као развојног ресурса, стр. 127

способности обухвата здравље, образовање, способност за решавање сложених научних проблема, али и побуде, људску мотивацију као кључни извор привредног и друштвеног развоја у целини. Људски капитал има своју не само количинску већ и квалитативну страну, која је чак доминантна. На пример, од броја инжењера, за решавање одређеног задатка, важнији је квалитет њиховог образовања и заинтересованост за успех у послу. Шта је са војном обавезом, ко ће бранити народ и земљу ако се сви претворимо у „рационалне егоисте“, како нас учи Запад. Ни он сам, НАТО нема народну војску, већ најамнике који свој прљави посао широм света обављају за војничку плату?

Способност једног друштва за живот је заснована на његовој организованости у развоју и делотворном кориштењу својих пре свега људских могућности. образовање, обука и развој вештина имају главну улогу у стратегијама стварања људског капитала. Он се појављује као радна снага одређеног квалитета. Развој људских ресурса је предмет свих савремених друштвених наука, не само економије. Међу њима све значајније место добија антропологија – медицинака, социјална, културна и философска.

Непосредни утицај на сопствену свест је ново раздобље у развоју човечанства, које открива „еволуцију свести или ... *менталну еволуцију*“²⁸, као нови правац развоја. Одлике тог новог духовног развоја, на фону настанка информационог друштва и револуционарног напретка информационих технологија су: нови лични и друштвени доживљај света – прелазак са речи и логике на дејство слике, ликовна осећања, какав је пре постојао у уметности – музици, ликовним и другим уметностима, раст значаја културе као главне основе нових производних снага и утицај на цела друштва, а не више само на поједине људе, што води стварању заједничке свести.

У основи људски капитал садржи „капитал (формалног, неформалног и другог) образовања“, али и капитал здравља и обавештености о могућности рада на професионално интересантнијим пословима. Уз образовање, и улагање у здравље и професионалну обавештеност су значајни чиниоци људског капитала. Здравиији људи и народи у целини су способнији за рад и стваралаштво (у неким – међу њима и нашим, српским земљама су пијанство, дуван, наркоманија и друге болести зависности озбиљан проблем за читаво друштво, не само привреду). Опште сиромаштво, слаба исхрана и нездрав начин живота у целини су такође снажни ограничавајући чиниоци развоја. И заинтересованост за рад је чинилац којим се увелико могу објаснити разлике у учинцима људи на сличним пословима. Ту су и културне разлике, друштвени миље из ког потичу људи увелико одређује и њихов однос према раду. Човек као радник и стваралац припада одређеној организацији – установи, земљи, региону, па и цивилизацији као најширем облику повезивања људи у оквиру одређеног система вредности. Људски капитал чине „знање и квалификације човека, његово здравље, радно и животно искуство, потенцијал радне мобилности, мотивисаност за рад, репутација а такође и ниво потреба“²⁹. Људски капитал чини *целина радних и предузетничких способности и личних особина човека*.

Он уз свој економски има и сложен социокултурни садржај. Економикоцентрична логика заборавља и занемарује културно-цивилизацијски контекст у ком се развија и делује човек. Људски капитал уз своје личне има и социокултурне чиниоце и значај. Знања, вештине и радне навике, способност за заједнички рад и слично су непосредно везани за друштво и културу у којој су настали. Социокултурни капитал чини природа међуљудских односа у једној заједници, заједничке вредности људи и осећања међусобне повезаности, која су основа поверења и сарадње.

²⁸ Михаил Делягин, *Драјв човечества*, стр. 46

²⁹ Радивоје Кулић, Смисао и значај људског капитала као развојног ресурса, стр. 130

Убрзавање научно-технолошког развоја брзо повећава запосленост интелектуалних занимања у економијама знања (у САД, Великој Британији, Јапану), која износи 85 до 90 посто. Производња је у економијама знања заснована на информатичким, рачунарским и сличним савременим технологијама. Радна снага се од индустријске преобразила у претежно информациону. Основа модерног привредног раста је раст и ширење примене знања. Усредсређеност на учење, развој стваралачких способности и проналазаштво, односно истраживања и развој су тајна успеха привредâ заснованих на знању. Радници знања убрзано откривају нова решења, која уграђују у производњу, чиме се постижу бољи производни и финансијски резултати. Читава философија – култура и организација посла садејствују у унапређењу рада, чиме долазимо до „појма интелектуалног капитала на микронивоу“³⁰, који обухвата укупни људски капитал предузећа, региона или државе. Њега чине лична знања, искуства, вештине и навике, али и објективни чиниоци као што су патенти, лиценце, know-how (знати како), организациона структура, електронски систем и база података и друго.

Ова кретања су преокренула односе између људског и материјалног капитала. Учешће људског капитала се повећало са 20 на преко 80 % у развијеним економијама. Основа економског раста и развоја је научно-технолошки напредак и све бржи постојани раст интелектуалних чинилаца производње. Знања се у раду обогаћују и обнављају. У савременим привредама и друштвима интелектуални капитал се са запосленог, радно активног све више шири на целокупно становништво.

Друштвене науке теорију људског капитала са економске теорије и теорије појединца у неолибералном тумачењу преусмеравају на шири друштвени контекст и персоналне и институционалне односе у оквиру којих се одвија учење. Ова теорија је настала као резултат сазнања да човек није само радник који посредством производног рада тежи да оствари своје материјалне потребе (теорија радне снаге), већ личност која тежи свом самоостварењу, развоју својих способности, при чему у постиндустријском друштву духовне потребе и побуде превладавају над материјалним. Људски интелектуални капитал, тојест интелектуалне способности личности настају у току учења и развоја стваралачких способности. Интелектуално богати људи имају добро опште и професионално образовање и умеју да виспрено решавају разне проблеме.

Разлика између интелектуалног капитала личности и организације (њена знања) упућује на „духовни капитал (истакао Б.К.) као нову парадигму“³¹. Духовни капитал чини снага вере у вредности и циљеве којима тежимо, он нам даје моралну снагу да издржимо на путу којим идемо, и тако јача како саму личност тако и друштво у ком она делује и којем припада.

Људски капитал је „кичма свеукупног развоја сваке нације (економског, социјалног, и др.), док је образовање његова најважнија окосница“³². Улагање у формално и неформално образовање и обуку ствара потребна знања и вештине, ставове и мотивацију за привредни, друштвени и духовни развој. Посебан значај образовања је у навикавању човека на савестан и одговоран рад. У својим развојним стратегијама најразвијеније земље све већи значај дају људском капиталу свесне његовог одлучујућег значаја. Тако се образовна политика, која обухвата целокупно становништво кроз перманентно образовање, појављује као кључни чинилац те стратегије.

Међутим, људски капитал, као што смо већ рекли, има и свој социокултурни – духовни садржај одређен вредностима цивилизације и културе у којој се обликује. Да ли је формулисање те политике само ствар нашег знања и добре воље, или постоје и

³⁰ Исто, стр. 131

³¹ Исто, стр. 134

³² Исто, стр. 136

неке друге снаге од којих оно зависи? У каквом се положају налази наша цивилизација у савременом свету? „Стратешки услов обезбеђења постојаности земље је – *испољавање и очување друштвене идентичности*, чији је најважнији чинилац самоидентификација друштва као неке целине, различите од осталог човечанства³³. За нас Србе начелни значај има не национална, већ *цивилизациона самоидентификација*, јер смо као народ нападнути и под сталним притиском због своје припадности другој – православној цивилизацији и култури. Али, то је посебна и велика тема. Као народ смо исувише мали да би нам свет придавао толики значај и бавио се нама већ више од двадесет година.

Закључак

Српски народ је у протеклом веку више пута мењао свој друштвени поредак, што је довело и до слома држава у којима је живео. Заједно са овим државама и друштвима нестао је и тип личности, који су они стварали. Главни узрок ових ломова је насилно или на друге начине наметнуто пресађивање туђих културних традиција и «великих учења» на властито друштвено и духовно тло.

Лек од болести које су смртно потресале наше друштво и читаву цивилизацију је враћање њеним исконским вредностима кроз стваралачко тумачење друштвеног и духовног наслеђа, чији се засади налазе дубоко у сени протеклих векова. За оздрављење друштва и стварање типа личности који ће бити носилац његовог развоја потребно је свестрано развити византијске и словенске студије, које ће омогућити враћање изворима и обнову аутентичности наше племените православне хришћанске цивилизације и културе.

Потребно је *устоставити тип друштва и културе* у ком ћемо служити вишим вредностима добра - истине, правде и лепоте, а не данашњем дану саможиве и изопачене природе «савременог» човека неспособног за стваралачке напоре и даровање. Просвећивање омладине у духу највиших хуманистичких вредности је наш задатак.

Треба обновити јединство православне икумене, коју је у средњем веку стварала Византија, а у новом веку Русија; то је политички услов заснивања образовања и развоја науке на великој духовној традицији којој припадама већ више од хиљаду година. Таква могућност се указала са стварањем Евроазијског Савеза. Он је наша прилика, насупротив Европској Унији, у којој ћемо пропасти и нестати као народ.

Бања Лука, 22. јануар 2014. г.

---

³³ Михаил Делягин, *Драја човечества*, стр. 510-511

ЛИТЕРАТУРА

- Делягин, Михаил, *Драйв человечества*, Москва, Вече, 2008
- Достојевски, Фјодор: Пишчев дневник, Рад, Београд 1983
- Кулић, Радивоје, Неке дилеме у компаративним истраживањима васпитања и образовања, у: *Научна и духовна утемељеност друштвених реформи*, Филозофски факултет у Бањалуци, научни скупови, књига 10, Бања Лука, 2009, стр. 525-534
- Кулић, Радивоје, Смисао и значај људског капитала као развојног ресурса, у: *Друштво знања и личност, путеви и странпутишце (де)хуманизације*, Филозофски факултет у Бањалуци, научни скупови, књига 13, Бања Лука 2012., стр. 127-142
- Каргановић, Стефан, Предстојећи покушај преврата и одбрана Републике, у: *Аргументи 20*, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013., стр. 9-37
- Куљанин, Бранимир, Идеологија глобализма и руска идеја, у: *Русија и Балкан у савременом свијету* (ур. Бранимир Куљанин), Удружење Српско-руски мост, Бања Лука, 2012, стр 367-494
- Куљанин, Бранимир, Социјална држава и постмодернистички социјални дарвинизам, у: *Аргументи 18*, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013, стр. 9-30
- Куљанин, Бранимир, Евроазијски савез, у: *Аргументи 19*, Савез независних социјалдемократа, Бања Лука, 2013., стр. 91-132
- Мала енциклопедија Просвета*, том 1 и 2, Београд, 1986
- Панарин, Александр Сергеевич: *Искушение глобализмом*, Русский Национальный фонд, Москва 2000
- Панарин, Александр Сергеевич: *Православная цивилизация в глобальном мире*, Алгоритм, Москва 2002
- Панарин, Александр Сергеевич: *Народ без элиты*, АЛГОРИТМ, Москва 2006
- Пономарјова, Јелена, Стратегија уништавања суверених држава или «принцип домина» у светској политици, у: *Русија и Балкан у савременом свијету* (ур. Бранимир Куљанин), Удружење Српско-руски мост, Бања Лука, 2012, стр. 203-216
- Расел, *Мудрост Запада*, Дерета, Београд, 2003
- Хегел, Георг Вилхелм Фридрих: *Филозофија историје*, Федон, Београд 2006

Преузето с интернета:

Данак у крви (Из Википедије, слободне енциклопедије).
http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BA_%D1%83_%D0%BA%D1%80%D0%B2%D0%B8

Копривица, Часлав, Србима се сугерише да неће доћи до бољег живота док се не одрекну Видовдана, <http://fakti.org/srpski-duh/srbima-se-sugerise-da-nece-doci-do-boljeg-zivota-dok-se-ne-odreknu-vidovdana>

Панарин, Александр Сергеевич: *Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности*, <http://www.klex.ru/aqs>

Conscriptio.
http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BA_%D1%83_%D0%BA%D1%80%D0%B2%D0%B8

METODOLOGIJA IZRADE NAUČNO-ISTRAŽIVAČKOG RADA U POBOLJŠANJU KVALITETA STUDIJA

Pregledni rad

UDK 001.891:378.016

doc. dr Mirko Stojčinović

Milena Broćeta Maslarić dipl. socijalni radnik

Doboj

1. REZIME

Prema deklaraciji Evropskih ministara visokog obrazovanja iz Bolonje (1999. god.), kao i kasniji razvoj ovog koncepta, utvrđeni su strateški ciljevi Evropskog područja visokog obrazovanja, prema kojima je aktivnija uloga studenata u procesu odvijanja nastave na visoko školskim ustanovama, te i stalno pisanje stručno-istraživačkih radova. Iz ovog proizilazi da bi studenti već u prvoj godini akademskog studija trebali savladati vještine izrade ovih radova.

Ključne riječi: Bolonja, student, visoko obrazovanje, metodologija naučno-istraživački radovi, praksa.

Abstract

According to the declaration of the European Ministers of Higher Education from Bologna (1999), as well as the subsequent development of this concept, it has been defined the strategic goals of the European Higher Education Area in which the role of students are more active in the course of teaching in higher educational institutions, and the constantly writing of professional research papers. This shows that the students in the first year of academic study should master the skills of making this work.

Keywords: Bologna, student, higher education, the methodology of scientific research papers, practice.

2. UVOD

2.1. Osvrt na značaj i aktuelnost teme

Još u srednjim školama daci kroz diplomski rad pokazuju svoj prvi ispit zrelosti stavljajući krunu na prethodni dio obrazovanja. Kako pišu svoj diplomski rad?. Onako kako su ih naučili njihovi profesori.

A kako su ih naučili njihovi profesori? Onako kako su njih učili na fakultetu.

A kako su ih učili na fakultetu? To je naučno pitanje koje će se provlačiti kroz naš rad i na koga ćemo kroz izvedene naučne rezultate istraživanja pokušati i dati naučni odgovor.

Proizilazi da je rano izučavanje metodologije izrade stručno-istraživačkog rada (SIR) i naučno-istraživačkog rada (NIR) ne samo potrebna, nego i neophodna u prvoj godini prvog ciklusa akademskih studija. Kada bi to bilo tako profesori bi đacima prenijeli naučenu metodologiju izrade SIR-a prema svim metodološkim pravilima za izradu ovog rada, a ne po sjećanju sa svog diplomskog rada ili bez ikakvog diplomskog rada za one koji nisu imali diplomski rad.

Kako je rastao značaj nauke, tako je rastao i značaj metodologije kao njenog sastavnog dijela: „Dakle ona je nastala kao izraz potrebe za utvrđivanjem epistemoloških kriterijuma naučnog saznanja, proučavanjem lokalne i tehničke strane istraživačkog procesa, za uzimanje stavova prema pitanjima naučne strategije razvijanja i usavršavanja analitičkog okvira u kojem se kreću istraživanja predmeta nauke, te pronalaženju najefikasnijih sredstava za prikupljanje, sređivanje i obradu iskustvenih i drugih podataka“¹.

2.2. Predmet, problem i cilj istraživanja

Stoga je predmet našeg istraživanja potreba i obaveza da u prvom ciklusu studija studenti stiču prva istraživačka iskustva i dublje upoznaju sa problemima određenog stručnog polja i u okviru konkretnog predmeta.

Problem ovog istraživanja jeste kako omogućiti studentu da stekne ova neophodna istraživačka iskustva, kada se sa istim stidljivo ili uopšte ne susreće na visoko školskim ustanovama.

---

¹ Momčilo S., Metodologija nauke, Banja Luka 2008. god., strana 15.

Osnovni cilj ovog rada je kako ustanovljavati, razvijati, štititi i prenositi znanje i sposobnost kroz nastavu i naučno-istraživački rad i time doprinosti razvoju sposobnosti pojedinaca i društva.

2.3. Osnovna hipoteza istraživanja

Naša je osnovna pretpostavka da samo oni studenti, koji blagovremeno spoznaju osnovne tehnike i metode izrade SIR-a i NIR-a mogu pružiti mogućnost i sebi i drugima da napreduju u nauci i uživaju u koristi visokog obrazovanja kroz cio život.

3. STRUČNO I NAUČNO ISTRAŽIVAČKI RAD U BOLONJSKOG PROCESU

3.1. Stručno-istraživački rad (SIR)

Stručno-istraživački radovi (SIR) su pisani radovi, koji ne sadrže nove naučne istine, rezultate i teorije, već se njima obrađuje već poznato i napisano.

Osnovni zadatak SIR-a je prikupljanje i interpretacija već poznatih naučnih istina, činjenica, informacija, odnosno teorija i rezultata. Stoga težište SIR-a čini primjena poznatog, odnosno širenje i popularizacija naučnih istina, a ne otkrivanje novih znanja.

Naučnim radom (NIR-om) se po pravilu otkrivaju do tada nepoznate činjenice i zakonitosti (uz primjenu naučnih metoda).

Poznavanje metodologije i tehnike izrade SIR-a i NIR-a, te vještine dobrog pisanja, odlike su visokoobrazovanih stručnjaka različitih profila. Iz tog razloga izrada SIR-a (prvensteno seminarskih i diplomskih radova) jedna je od obaveza studenata do diplomskih studija.

3.2. Svrha i ciljevi izrade SIR-a

Već smo istaknuli da SIR na prvom ciklusu studija je stručni rad u kojem se rješava jedan uži ili jednostavan problem i u kome studenti stiču prva istraživačka iskustva. Svaki SIR ima obaveznu formu i sadržaj.

Stoga osnovni cilj i svha izrade SIR-a na prvom ciklusu studija jeste u tome da se studenti potpunije, opsežnije i dublje upoznaju sa problemima određenog stručnog polja u okviru konkretnog predmeta.

Pri izradi SIR-a student treba (mora) dokazati:

1. Sposobnost primjene teoretskog i praktičnog znanja u samostalnoj obradi aktuelne teme.
2. Sposobnost korištenja tuđih spoznaja, stavova i činjenica, do kojih se došlo primjenom stručnih metoda.
3. Sposobnost primjene stručnih metoda i tehnologije istraživanja.
4. Sposobnost pisanja tekstova seminarskih i drugih SIR-a.

3.3. Vrste SIR-a

Stručni rad predstavlja vrstu pisanog rada koji sadrži korisne priloge iz domena određene struke. Postoji više vrsta SIR-a, te ćemo iste ukratko navesti:

3.2.1. SIR na dodiplomskih i diplomskim studijama

Program, Referat, Seminarski rad, Završni rad, Diplomski rad

3.3.2. Radovi na postdiplomskim studijama, NIR

Kritički prikaz, Seminarski rad, Specijalistički rad, Magistarska teza, Doktorska disertacija.

Autor doktorske disertacije mora biti originalan, izvoran, nov i samostalan.

Pored ove podjele postoje još mnoge vrste SIR-a, kao što su: praktikum, riječnik, zbornik radova, bibliografija, priručnik, ljetopis, časopis, stručni članak, stručni eksperiment, stručni izvještaj, recenzije i slično.

Druga vrsta SIR-a odnosi se na one radove koje sadrže približno podjednaku količinu elemenata naučnih i stručnih djela, a najvažniji radovi iz ove grupe su: udžbenici, enciklopedije i leksikoni.

3.4. Seminarski rad

Seminarski rad je stručni rad koji sadrži određene tematike iz nastavnog programa na dodiplomskom studiju. Osnovna svrha seminarskog rada je proširivanje i produbljivanje teorijskog i praktičnog znanja iz određene oblasti, razvijanju sposobnosti korištenja različitih izvora podataka, te usavršavanje vještine pisanja. Izradom seminarskog rada student stiče prvo iskustvo u pisanju stručnih i naučno-istraživačkih radova. Po pravilu tokom dodiplomskog studija student bi trebao da izradi najmanje dva seminarska rada, a prema novom Bolonjskom ili ECTS konceptu strudiranja, moguće da se ukaže potreba izrada više seminarskih radova iz različitih predmeta na svakoj godini studija.

3.5. **Diplomski rad**

Diplomski rad je samostalan stručni rad u kojem student pod vođstvom mentora obrađuje određenu temu sa teorijskog, praktičnog ili teorijsko-praktičnog aspekta. Diplomski rad je po mnogim stvarima sličan seminarskom radu, ali razlika je u tome što je tematika koja se obrađuje u diplomskom radu složenija i zahtjevnija, metodološki pristup izraženiji, a obim rada obično dva puta veći.

Izradi diplomskog rada student pristupa kao akademski građanin sa položenim svim ispitima, te ovim radom stavlja krunu i promovirše se uz zvanje za koje se opredjelio. Npr. diplomirani ekonomista. Diplomski rad je i javan svečani čin na kome studenti ispoljavaju određenu stručnu i naučnu zrelost ostvarujući svoj prvi cilj u svijetu akademskih nauka.

3.6. **Forma i elementi SIR-a**

3.6.1. Bitni (osnovni) elementi SIR-a

Naslov rada, Predgovor (nije obavezan), Sadržaj, Uvod, Centralni dio (izlaganje tematike), Zaključak, Popis korištene literature (bibliografija), Prilozi (ako su potrebni).

3.6.1.1. Naslov rada

Naslov rada izražava njegov osnovni sadržaj, zato mora biti kratak, jasan, privlačan i informativan, tako da što jasnije izrazi njegov sadržaj i karakter.

Naslovna stranica je prva stranica rada koja treba da pruži podatke o autoru i radu.

Korice i naslovnu stranu rada treba napisati pregledno sa standardizovanim rasporedom elemenata. Svi elementi korica rada pišu se velikim slovima i to:

Font Times New Roman 16 pts bold.

U lijevom gornjem uglu upisuje se naziv visokoškolske ustanove ili fakulteta.

Na sredini naziv rada (tema rada) Font Times New Roman 16 pts bold.

Ispod seminarski ili diplomski rad Font Times New Roman 14 pts bold.

Ispod toga sa lijeve strane upisuje se mentor, njegovo zvanje, ime i prezime, a sa desne strane student, njegovo ime i prezime i broj indeksa Font Times New Roman 12 pts bold.

Ispod na sredini upisuje se grad, tekući mjesec i godina Font Times New Roman 12 pts bold.

Ne preporučuje se na naslovnoj stranici navoditi druge podatke, niti stavljati bilo kakve ilustracije.

Diplomski rad dodatno sadrži vanjsku ili omotnu stranicu, odnosno korice koje dolaze prije naslovne strane. Korice i naslovna strana uglavnom se podudaraju.

3.6.1.2. Predgovor

Predgovor nije obavezni dio seminarskog i diplomskog rada već je svojstven SIR-u koji je znatno većeg obima nego stručni radovi na diplomskim studijama. U predgovoru se iznose razlozi koji su podstakli autora za izbor određene teme i pisanje rada. U predgovoru se iznose motivi i značenje SIR-a i eventualno posebne teškoće koje je autor morao savladati. Predgovorom autor obično navodi razloge i motive zbog kojih se opredjelio da piše o određenoj temi.

Ako se pak studenti odluče za predgovor on ne treba biti duži od pola jedne stranice, zapravo mora biti srazmjeran obimu cijelog rada. Inače tekst SIR-a nebi treba da bude kraći od 7 (sedam) niti duži od 15 (petnaest) stranica. Preporučujemo seminarski rad između 10 (deset) – 15 (petnaest) stranica.

Tekst seminarskog rada piše se u formatu A4 (210 h 297 mm). Font Times New Roman 12 pts, a za fusnote 10 pts. Prored u tekstu treba da bude 1,5 (1,5 Lines).

Prema standardu Evropskog pisma svi naslovi, podnaslovi i prvi red svih pasusa i nabiranja uvlače se po vertikali od lijeve margine udesno 7 (sedam) slovnih mjesta, a tekst poravnan sa desne strane. Između pasusa iznad i ispod naslova pravi se dvostruki razmak.

3.6.1.3. Sadržaj

Pošto sadržaj predstavlja tekstualno numerički pregled dijelova rada piše se nakon završetka pisanja teksta i obilježavanja rednog broja stranice. U sadržaju treba navesti poglavlja, naslove i podnaslove, te broj stranice na kojoj se može pronaći početak navedenih cjelina. "Sadržaj je izdajnik". Ovu rečenicu studenti često ne razumiju, a ona zapravo predstavlja mogućnost iskusnog mentora da kroz pregled sadržaja otkrije nelogičnosti i nejasnoće u radu. Kod velikog broja seminarskih radova sigurno se uvijek čita uvod, sadržaj i zaključak.

3.6.1.4. Uvod

Uvod treba da opiše problem, tj. da započne prikazivanje osobine i značenja odobrenog područja rada i da nastavi sa bližim određivanjem svrhe i predmeta istraživanja. Uvod je pristupni dio SIR-a koji i ujedno predstavlja stručni pogled studenta. Uvod stručno istraživačkog rada obavezno sadrži: osvrt na značaj i aktuelnost teme, problem, predmet i objekat istraživanja, radna hipoteza i pomoćne hipoteze, svrhu i ciljeve istraživanja, strukturu rada.

Uvod je neka vrsta vodiča kroz rad.

Uvod nebi treba da bude veći od dvije do tri stranice.

3.6.1.5. Centralni dio (izlaganje tematike)

U ovom dijelu rada koji po svojoj veličini predstavlja najobilniji dio SIR-a navodi se kako će se obrađivati predmet i problem istraživanja, kao i precizirati objekat u kojem će sprovesti istraživanje. Razvija se glavna hipoteza i pomoćne hipoteze (dvije do pet). Centralni dio je bit i suština SIR-a, a proizilazi iz naslova teme, hipoteze i pomoćnih hipoteza, kao i problema istraživanja.

Posebnu pažnju u ovom dijelu treba posvetiti logičnom slijedu i navesti perspektini dio, odnosno očekivani razvoj predmeta NIR-a i njegovu primjenu u praksi. Dijelovi SIR-a trebaju činiti jedinstvenu, uzročno-posljedičnu povezanu cjelinu. Zatim se iznose najvažniji rezultati istraživanja, opisuju se, objašnjavaju se i izlažu utvrđene relevantne činjenice, dokazuje se osnovna i pomoćne hipoteze i obrazlažu se postignuti rezultati.

Svu tematiku iz centralnog dijela uputno je rasporediti u tri dijela i to:

a) istorijsko-teoretski, gdje se koncizno iznosi istorijat proučavanog problema, njegovu dosadašnju teorijsku obradu uz naznačavanje važnosti, aktuelnosti i korisnost proučavanog problema (ovaj dio je obično 2-4 ili 3-6 stranica),

b) analitičko-eksperimentalni dio u kome se iznosi mišljenje, spoznaje i stavovi kojima se dokazuje ispravnost postavljenih hipoteza

v) perspektini dio u kome se predlažu konkretna rješenja, mjere i akcije za primjenu u praksi.

U izlaganju tematike NIR-a dolazi do izražaja znanje, sposobnost, kritičnost istraživača, (ne)iskustvo studenata, gdje student treba biti samostalan i objektivan u proučavanju i donošenju relevantnih ocjena i prijedloga, a svoju odgovornost potvrđuje argumentima i dokazima.

3.6.1.6. Zaključak

Zaključak je završni dio rada koji sadrži najvažnija rješenja postavljenog problema istraživanja, odnosno odgovara na pitanja postavljena u uvodu. Zaključak ne treba označavati brojevima, već ga hronološki formulisati po strukturi rada. U zaključku je obavezno navesti stavove vezane za hipoteze, da li su prihvaćene (dokazane), djelimično dokazane ili odbačene.

3.6.1.7. Literatura

U literaturi se najčešće koriste četiri grupe:

1. knjige,
2. članci studije i rasprave,
3. nepotpisana pošta,
4. ostali izvori (priručnici, konvencije, zakoni, web stranica, odbranjene doktorske i magistarske teme i sl.).

Fus nota označava bilješku ispod teksta koja je obično sitnijim slovima i objašnjava nešto u vezi sa tretiranom materijom. To su zapravo korisna pojašnjenja.

Posebno je značajno istaknuti da tuđi i prepisani tekst mora biti doslovno prepisan i obilježen na kraju i na početku teksta znacima navoda (""). Za izvor koji se koristi navodi se titula, ime i prezime autora, naziv djela, izdavač, mjesto i godina izdavanja, kao i broj stranice odakle je citat preuzet.

Ista pravila primjenjuju se i za izradu naučno-istraživačkog rada ili kako to kaže prof.dr Milorad Zakić kada govori o metodologiji: „Za njih će ona biti uputstvo, kako i šta raditi da se dostigne do željenog cilja, bez obzira da li je to skromni seminarski rad ili završni specijalistički, odnosno magistarski rad ili čak značajan naučni doprinos u vidu doktorske teze“.²

4. PODRŠKA DRŽAVNIH ORGANA, NEOPHODAN SEGMENT VISKOG OBRAZOVANJA

Kada se govori o vrijednostima visokog obrazovanja, u prvi plan se stavlja: jednak pristup visokom obrazovanju i nauci, ograničeno vrsnošću i sklonošću studiranju, kao i naučnom i nastavnom radu. Visoko obrazovanje kao javno dobro, prvenstveno je ljudsko pravo, a ne roba za potrebe tržište, ono predstavlja demokratski i samoupravni

---

² Milorad D. Z., metodologija naučno-istraživačkog rada, Banj Luka 2000, strana 9.

karakter cjelokupne akademske zajednice uz odgovornost iste prema širem okruženju; institucionalnu samostalnost i akademsku slobodu; jedinstvo znanosti i univerzitetskog obrazovanja, te stručnog i nastavnog rada; javno i stabilno financiranje od strane države, kao i zaštitu visokog obrazovanja i nauke; dijalog i partnerstvo između akademske zajednice, društva, sindikata i države; transparentnost i vjerodostojnost rada izvršne i univerzitetke vlasti.

Prema temeljnim odredbama Zakona o visokom obrazovanju Republike Srpske naglašava se i značaj „osiguravanja kvalitete i učinkovitosti studiranja”³, gdje veliku ulogu i doprinos mogu da pruže institucijedržavnog sektora. Ovdje se misli na podršku i saradnju u cilju izgradnje i jačanja praktičnog znanja mladih akademskih građana.

Uz praktično osnaživanje teorijskih okvira doći će se do bržeg usvajanja znanja, osiguravanja kreativnih odgovora na nova otkrića, te efikasnijoj proizvodnji novih znanja. Izgradnja obrazovanja mladih naraštaja ovom metodom rada oblikovaće temelj materijalnog i kulturnog bogatstva, kako društva, tako i pojedinca u njoj. Republici Srpskoj se time otvaraju uključivanja u redove u kojima znanje postaje komparativna prednost, a izvozni proizvod otkriće, patent, ideja, umjesto slabo obrazovanog čovjeka.

“Sastavni dio akademskih studijskih programa je sudjelovanje u istraživačkom radu ili praktičnoj nastavi.”⁴ Kroz navedeno je jasno iznesen zakonski okvir za realizaciju istraživačkog i praktičnog rada, što bi za sve organe državne vlasti trebalo predstavljati dovoljnu polaznu osnovu i podsticaj za inkluziju istog u domenu svoje organizacije rada. Zašto se ovdje potencira podrška visokom obrazovanju od strane državnih organa. Razlog leži u činjenici da će ti isti akademci doći, po završetku studija, u njihove firme, institucije sa izgrađenim teorijskim okvirima i nedovoljno praktičnog znanja, što će automatski usporiti njihov doprinos efikasnom poslovanju.

Dakle, potrebno je da se naprave veći naponi, kako od strane samih univerziteta, tako i institucija državne ovlasti. Univerziteti, koji istraživački i praktični rad trebaju uvesti na svakoj godini studija kao obavezan predmet, kao i državne institucije koje bi im osigurale prostor za realizaciju istog na terenu. Međutim, najveća ulogu u navedenom pripada zasigurno Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske, jer ono vrši: „koordinaciju i razvoj visokog obrazovanja Republike, predlaganje Vladi akcionih

---

³Zakon o visokom obrazovanju, Službeni glasnik Republike Srpske br. 73/10, Temeljne odredbe, član 3., tačka j).

⁴Zakon o visokom obrazovanju, Službeni glasnik Republike Srpske br. 73., Razine visokog obrazovanja, član 7., tačka 3).

planova za provođenje strategije razvoja obrazovanja u Republici, promidžbu integracije nastavnog i istraživačkog rada i stimulaciju istraživačkih programa na sveučilištima i visokim školama.“⁵

Izgradnja i jačanje sistema obrazovanja na ovaj način će zasigurno olakšati pristup Evropskoj uniji i Bolonjskom procesu, čime će se izgraditi visoka kvaliteta, stvarajući time obavezu svakom učesniku sistema, sve od izvođača, pa do njegovog rukovodioca.

„Mnogo je promjena koje se moraju desiti na našim univerzitetima u okviru Bolonjskog procesa. To su promjene planova i programa studija (promjene nastavnih sadržaja, modernizacija sadržaja i njihovo usklađivanje s programima na drugim evropskim univerzitetima), promjene u ponašanju svih ucesnika u procesu stjecanja znanja na univerzitetima...

Pred nama je ogroman posao i dugi i intenzivni period učenja, za koji svi učesnici u ovom važnom poslu trebaju naci vremena i entuzijazma.“⁶

Zahtjevi i potrebe koje društvo postavlja od akademske zajednice su veliki i legitimni. Odgovori na postavljene zahtjeve u prvom redu zavise od angažovanosti i kapaciteta univerziteta, koji treba da na njih odgovore dovoljno ambiciozno i odgovorno, uz obaveznu podršku političke elite i državne vlasti, jer da bi se ostvarila takva očekivanja potrebna je i politička i materijalna podrška. To će zasigurno dovesti do kvalitetnog i modernog obrazovanja, fleksibilne obrazovane radne snage, spremne i sposobne za kreativnu primjenu vještina, postupaka i znanja, edukovanu u višim fazama obrazovanja (modularno, fundamentalno i multidisciplinarno), te humanistički i demokratski prosvijećenu u njenim nižim fazama.

5. ULOGA I DOPRINOS REPUBLIČKE UPRAVE ZA GEODETSKE I IMOVINSKO-PRAVNE POSLOVE REPUBLIKE SRPSKE VISOKOM OBRAZOVANJU

Republička uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove Republike Srpske (RUGIP) napravila je sporazum o poslovnoj saradnji sa Univerzitetom u Banja Luci 2008 godine, čiji je odnos zasnovan na naučnoj, nastavnoj i poslovnoj saradnji.

---

⁵ Zakon o visokom obrazovanju, Službeni glasnik Republike Srpske br. 73/10, Prava, obaveze i odgovornosti mjerodavnih organa, član 114., tačka a), b), i).

⁶ Zalkida H., Lamija T., Jasminka B.-A., Mirjana M., Hašim M., Amir P., Azra J., Keith D., Azra J., Dubravka Š., Prilozi za pedagoško-andragošku praksu na univerzitetu, DES Sarajevo, 2005. god., str. 14.

Sporazum utvrđuje opšte okvire, oblike i vidove naučne, nastavne i stručne saradnje između strana potpisnica, a u cilju proširenja i unaprijeđenja saradnje u raznim oblicima od zajedničkog interesa. Sporazumom je obuhvaćena:

- Razmjena iskustava i dostignuća u nauci, nastavi i struci;
- Zajednička organizacija i realizacija naučnih istraživanja, rada na izdavanju zajedničkih naučnih monografija, zajedničko organizovanje i učešće na naučnim sinpozijumima, konferencijama i seminarima u zemlji i inostranstvu;
- Pružanje usluga naučnim radnicima jedne od ugovorenih strana za korištenje istraživačkih laboratorija druge ugovorene strane;
- Međunarodna razmjena istraživača radi učešće u zajedničkim istraživanjima;
- Razmjena iskustava i saradnje na rješavanju konkretnih stručnih problema;
- Organizovanje zajedničkih nastupa na kongresima (domaćim i međunarodnim) za naučna istraživanja primjena teorijskih iskustava u praksi i obuka kadra;
- Korištenje instrumenata i opreme, kopija raznih geodetskih podloga, skica, fotokopija, geodetskih obrazaca, kao i kopija raznih vrsta geodetskih elaborata za potrebe izvođenja nastave;
- Saradnja u organizovanju obuke, stručne nastave i obrazovanje;
- Organizovanje zajedničkih i stručnih predavanja;
- Sufinansiranje i stipendiranje najboljih studenata;
- Kontinuirani informacioni kontakt – linkova veza i razmjena informacija.⁷

Samo oni narodi i društvene grupacije koji uvažavaju nauku i načune rezultate, predodređene su za napredak i prosperitet u cjelini.

Prema Zakonu o naknadama za vršenje usluga premjera i korišćenje podataka katastrane pokretnosti i katastra zemljišta, plaćanje naknade za korišćenje podataka katastra nepokretnosti i katastra zemljišta oslobađaju se, između ostalog i naučne ili obrazovne ustanove kada podatke koriste za potrebe edukacije, naučna i eksperimentalna istraživanja.⁸

Sve duge državne institucije trebaju biti vođe dobrim primjerom i preporukama u svrhu osiguravanja razvoja visokog obrazovanja, što zasigurno nije lak zadatak, ali neophodan radi izgradnje postojanog sistema obrazovanja, vođenog Evropskim standardima.

---

⁷ Sporazum o poslovnoj saradnji RUGIPP-a i Univerziteta u Banja Luci. 01.12.2008. god. Banja Luka.

⁸ Zakon o naknadama za vršenje usluga premjera i korištenje podataka katastra nepokretnosti i katastra zemljišta. Službeni glasnik Republike Srpske br.92/09, član 8., tačka v).

6. ZAKLJUČAK

U radu je izneseno stvarno stanje sistema studija i naučnoistraživačkog rada u toj ulozi, te prijedlozi za uspostavljanje njegove kvalitete. Procesi sprovođenja reforme su započeti, ali ne i okončani, jer za brojne teškoće sa kojima se susrećemo, u cilju ostvarivanja reformi postoje, ali nisu nađeni klaitetni ili adekvatni odgovori.

Kao jedan od ključnih partnera ističu se i institucije državnog sektora, među kojima je i RUGIPP, čiji doprinos, utemeljen na zakonskim okvirima, čini neizostavan uslov i osiguran prostor za realizaciju važnog djela izgradnje intelektualnih kapaciteta naše Republike.

Izgradnja obrazovanja mladih naraštaja savremenim naučnim metodama, oblikovaće temelj materijalnog i kulturnog bogatstva, kako Republike Srpske, tako i pojedinaca u njoj.

Da bi se sprovele potrebne reforme, neophodno je iznijeti preporuke. Preporuke koje se prožimaju kroz ovaj naučnoistraživački rad, čija je težnja usmjerena podizanje kvalitete visokoobrazovnog i naučnog procesa, uz nezaobilazni uslov očuvanja njegovog javnog i neprofitnog karaktera, zaštite akademskih sloboda i očuvanja naučne komponente u visokom obrazovanju.

Našim istraživanjem u potpunosti smo dokazali postavljenu hipotezu da je u svrhu poboljšanja kvaliteta visokog obrazovanja neophodno u prvoj godini akademskog studija uvesti predmete SIR-a ili NIR-a.

LITERATURA

1. Milodrad D. Z., Metodologija naučno-istraživačkog rada, Banja Luka 2000. god.,
2. Mitar M., od seminarskog rada do doktorske disertacije, Ekonomski fakultet, Istočno Sarajevo,
3. Momčilo S., Metodologija nauke, Banja Luka, 2008. god.,
4. Sporazum o poslovnoj saradnji RUGIPP-a i Univerziteta Banja Luka od 01.12.2008. god.,
5. Zalkida H., Lamija T., Jasminka B.-A., Mirjana M., Hašim M., Amir P., Azra J., Keith D., Azra J., Dubravka Š., Prilozi za pedagoško-andragošku praksu na univerzitetu, DES Sarajevo, 2005. god., str.14,
6. Zakon o visokom obrazovanju, "Službeni Glasnik Republike Srpske", br. 73/ 10,
7. Zakon o naknadama za vršenje usluga premjera i korištenje podataka katastra nepokretnosti i katastra zemljišta, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br.92/09.

ПРИЛОГ ТЕОРИЈИ ДРУШТВЕНОГ ОПОРАВКА

Прегледни рад

UDK 378.014.3:316.64(497.6 RS)

др Радоја Радић¹
Универзитет за пословне студије
Бања Лука

Апстракт: У раду се анализирају друштвене промјене и мијењање организације. Полази се од деволуционих организационих процеса који су довели до стања у коме се налази Република Српска и њена привредна позиција. Интерпретирајући принципе организационих промјена, у раду се нуде нека рјешења која могу довести до друштвеног опоравка, брзо и уз мала улагања.

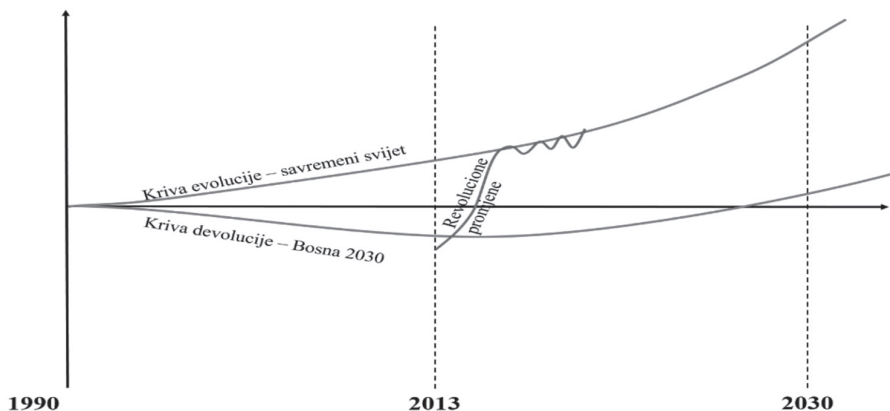
Кључне ријечи: стратегија, иновације, предузетништво, Болоњски процес, инвестиције

1. ЦИЉ ФУНКЦИОНИСАЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КАО СИСТЕМА

Стварање богате и сретне Републике Српске у Босни и Херцеговини, захтијева ангажирање сваког појединца без обзира на то који посао обавља. Лични мотиви могу водити развој уз аутопоиетички приступ и резултати организационим, економским и културним развојем цијеле заједнице.

---

¹ Др Радоја Радић је редовни професор на Универзитету за пословне студије у Бањој Луци.

Слика 1- Деволюционе промјене у Републици Српској и БиХ

Гдје смо данас? Гдје смо требали бити? Шта би се десило када би стопа раста било са позитивним предзнаком као стопа пада? Колико нам треба времена да достигнемо стање на дан посматрања економских промјена?

Шта видимо са претходног графика? Видимо да је друштвени развој кренуо путем деволуције са негативном стопом раста која нас је довела у данашње стање. Ако узмемо 1990. годину као полазиште промјена, онда видимо гдје се налазимо након 22 године а истовремено гдје се налазе земље које су имале природни – еволуциони развој.

Ако се предузимају мјере које би могле зауставити даљњи ток деволуције, са стопом раста једнакој стопи пада (са супротним предзнаком), тада нам треба нових 22 године да достигнемо нулто стање (стање из 1990). А гдје ће тада бити савремени свијет?

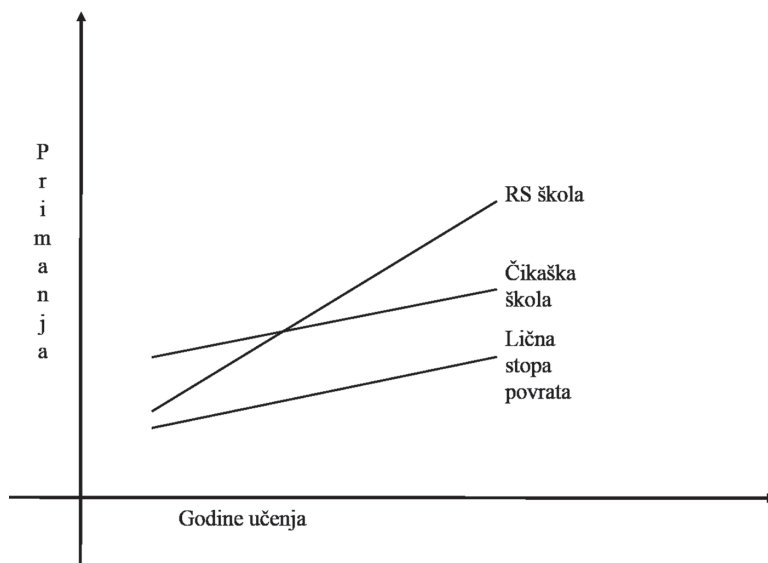
Гдје се назире рјешење? Рјешење је у револуционарним организационим промјенама. То значи да морамо пројектовати и спровести таква рјешења која ће довести до краћег рока опоравка. Које су то промјене? Њих има више. Ево неких које могу помоћи у тој реализацији.

Проучимо свако своју стварност², развијмо заједничке визије. Ако оба пола (јаву и сан) истовремено држимо у свијести, по природним и друштвеним законима, сама ће се од себе развити путања којом ћемо из садашњег материјалног, али и духовног сиромаштва доћи у материјално и друштвено благостање.

Та се визија *боттом-уп* приступом унутар тима треба продубити, проширити и узвисити у нешто боље, истинитије и љепше у односу на

² Подсјетимо се да је ту најважније одговорити на питање „ко сам ја“, тако да свако себе доведе до идентитета и система вриједности на којима ће се градити тимови и мреже тимова.

досадашње резултате. ³хттп://www.правос.униос.хр/~алауц/закључак.хтм - _фтн2 Мреже тимова све ће то потенцирати, а из институција локалне самоуправе (територијално) и предузећа (функционално) то ће у министарствима и Народној скупштини довести до коначне синтезе. Наша дијаспора може се укључити и показати своје компаративне предности и умрежити нас с најбољима у свијету како бисмо уистину били “ нулта” тачка свијета. Тако би у процесима глобализације кренули аутопоиетично, а не алопоиетично.

Слика 2 - Трошкови учења и примања

Одговорни људи у Влади и Народној скупштини морају препознати у графикону оно што је основ за далеко веће улагање у становнике Републике Српске. Види се да је према чикашкој школи раст друштвене стопе поврата паралелан личној стопи поврата, а по „РС” школи он мора бити много бржи.

За остварење визије Републике Српске од 30 милијарди долара БНП⁴, требају нам мреже тимова у предузећима и државним институцијама. Интердисциплинарно састављени тимови, у којем морају бити инжењери, економисти и правници, а по потреби задатка и други стручњаци - могу радити алопоиетично те ћемо имати непоштена, глупа и ружна рјешења, а могу радити аутопоиетично и то ће нас довести до поштених, паметних и лијепих рјешења. Тај пријелаз постиже се учењем. За то нам треба

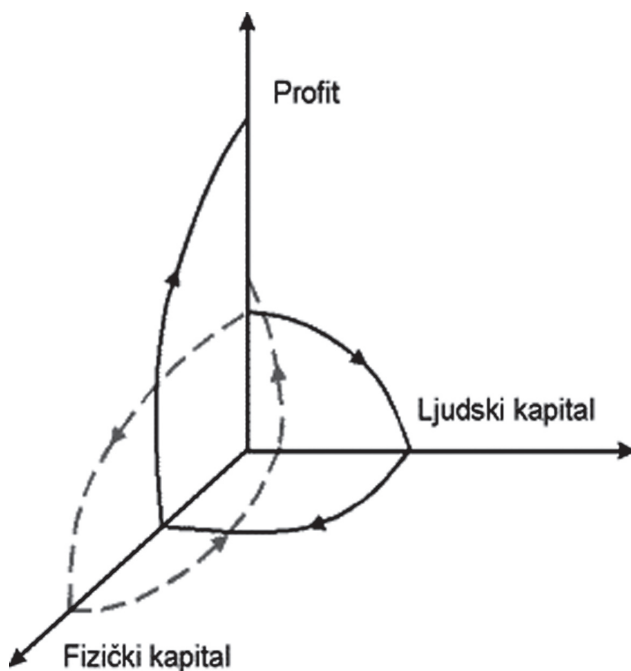
³ У тимском раду развит ће се, захваљујући синергији, пројекти који ће квалитетом рјешења доводити до нових и још бољих рјешења.

⁴ Годишњи БНП по стопи развијених земаља ЕУ.

дигитално учење, гдје ће све што је најбоље у физици, хемији, биологији, филозофији, психологији, техници, економији, праву, политологији и умјетности, бити транспарентно звуком, сликом и текстом, преко Интернета.

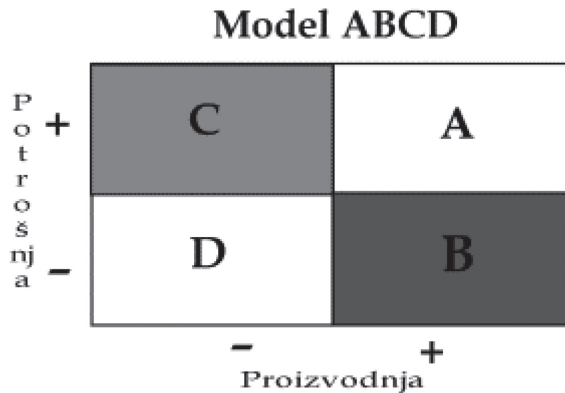
Узроци су наших економских и правнополитичких проблема у томе што је процес инвестирања ишао алопоиетично, а предлаже се аутопоиетично инвестирање.

То значи да морамо првенствено улагати у људе који ће својим знањем и мотивацијом допринијети свеопшем напретку. Посебно треба водити рачуна о личном задовољству и срећи појединца која је могућа једино ако постоји циљ и смисао живота. Сваки човјек мора сам из себе стварати, а шира заједница треба поставити црвене семафоре за криви процес улагања, а зелени талас за стварање самоучећих тимова и мрежа тимова.

Слика 3 - Повратно дејство улагања у образовање на профит

Покретачи развоја требају бити најспособнији и најпоштенији појединци и фирме (они се налазе у Б квадранту – производња значајна а потрошња мала). Ако критична маса Б људи не подржи аутопоиетични приступ, него Ц (производња мала а потрошња велика) играчи буду и даље боље самоорганизовани, и ми ћемо као друштво и држава и даље заостајати и стагнирати.

Слика 4 - Модел АБЦД (производња – потрошња)

2. ЦИЈЕНА ЗНАЊА СТЕЧЕНОГ УВОЂЕЊЕМ ЕВРОПСКОГ МОДЕЛА - БОЛОЊСКИМ ПРОЦЕСОМ

Циљеви Болоњског процеса могу се посматрати кроз следеће: (1) лакша размјена и оцјењивање студената; (2) Унапређење степеновања звања; (3) Једноставнијег преласка студената са универзитета у једној земљи на универзитете у другим државама.

У протеклом периоду постигнути су следећи резултати:

- (а) Уведен је систем бодовања;
- (б) Уведено је обавезно похађање предиспитних обавеза, вјежби и предавања;
- (ц) Поједини испити могу се положити и преко колоквијума;
- (д) Мијења се приступ настави а професори су више доступни студентима;
- (е) Оцјена све мање зависи од субјективне процјене професора, јер све се бодује.

Реформа високог образовања у Републици Српској, одвија се по систему ад-хок, системом палијативних мјера и архаичног система. У том смислу наводи се неколико чињеница:

2.1. Сам закон о високом образовању из 2006. године не разликује струковне студије од академских студија.

2.2. Појам интегрисаног универзитета је нејасан. Он се односи на радне односе и финансирање универзитета. И једно и друго су централизовани.

2.3. Сав концепт заснован је на реформи „јавних универзитета”⁵.

2.4. Факултети немају својства правног лица. Они нису уписани у судски регистар нити су њихови декани депоновали своје потписе са којима потписују дипломе и друга јавна документа.

Зашто је значајна ова анализа? Значајна је по томе што улагања у образовање не дају очекивани квалитет. Најчешће замјерке академске јавности садрже се у следећем:

2.4. Студијски програми су застарјели (нема нових студијских програма који одговарају достигнутом нивоу науке и технологије) те су градива преоптерећена и застарјела.

2.5. Нема оцјене професора. Студенти оцјењују рад професора али те оцјене не проузрокују никакво дејство.

2.6. Тржиште рада није препознало излазне профиле: шта је то „мастер” а шта је то „бечелор” звање.

2.7. Остао је стари начин финансирања владиних универзитета. Ако је право на бесплатно школовање грађана Републике Српске, да ли би то право могло бити остварено тако да се издају намјенски финансијски инструменти којим корисник плаћа школовање на студијским програмима које он сам изабере?

2.8. Како ускладити потребе „тржишта рада” са уписном политиком. Наиме, тржиште рада се базира на постојећим технологијама а систем образовања треба занивати на будућим технологијама. Постојеће образовање не служи ничему а за нова занимања нема потребних знања.

Народна скупштина могла би донијети одговарајуће законе а Влада Републике Српске, могла би донијети одлуке којима ће директо финансирати улагање у људе. Свако ко у Републици Српској жели самостално пословати, морао би усвојити техничка, економска и правна знања, што би било гаранција за профитабилан рад. Наши инжењери, уколико желимо бити конкуритивни у глобалним процесима, морају више знати о „zero defect” и „just in time” производњи. Наши економисти морају више знати о стопама поврата, а правници о релацијама моралитета, легалитета и легитимитета. Све три струке, ако желимо развијати тимску организацију, морају познавати друга два подручја, а сва та нова знања уродит ће плодом ако се постигне самоактуализација (Маслов).

---

⁵ Они су јавни по финансирању из буџета РС.

Од 1978. године развијам тезу да смо нулта тачка свијета у односу према Кини и САД-а, или и према Русији и Индији, наравно – данас према Европској унији. Кад бисмо само боље знали нашу историју и шта је учинио Никола Тесла, шта су чинили наши преци док су имали своју државу? Цијела Босна и Херцеговина има дивно и богато искуство, али чак и неки уважени грађани не знају што им пише на историјским документима који се налазе у Архиву Републике Српске. Уз дубљи увид у лични идентитет, потребан нам је дубљи увид у национални идентитет. Без бољих увида у себе и око себе изгубит ћемо се у хаосу, као мјером ентропије, који незаобилазно долази услјед технолошких, економских и политичких промјена.

Свијет неминовно иде у глобализацију и дигитализацију. Мала Република Српска могла би бити најљепши, најистинитији и најбољи мост на свијету за технолошка, економска, правна и политичка повезивања Кине, Индије, САД-а, Русије и Европске уније те свих осталих земаља. За то имамо природне и културне основе. Хоћемо ли, како, када, колико бити свјетски извор аутопоиесиса као наш одговор на хаос, зависи о сваком од нас, а посебно о интелигенцији. Одбрану отаџбине изнијели су млади и храбри људи, развој би требали изнијети високоморални интелектуалци и стручни становници наше Републике.

Мислим да у књигама о стратегијском менаџменту технологија има доста информација које најодговорнији људи у влади, министарствима и другим средиштима привредног и политичког живота, требају (пре)знати. Ако се договоримо и дођемо до заједничке визије те Републику Српску видимо са 30 милијарди долара БНП-а, остаје питање операционализације. Тај процес доношења и провођења одлука, стјецања и примјене знања може уистину бити хармонизирана пјесма. Република Српска је данас осиромашена, али је још горе што у нама и око нас нема довољно љубави, жеље и поштовања за заједништво. Управо ту видим највећу препреку напретку. Кад научимо поштовати боље од себе, кад научимо поштовати на прави начин себе и све око нас, развој уопште неће бити проблем.

Снага заједничке визије постаће атрактор који ће хаотичне и комплексне односе (само)трансформисати у једноставна и мотивирајућа рјешења нових и бољих производа и услуга. Језгра су инжењери, економисти и правници, тимски (само)организовани, а знања из биологије, филозофије и психологије оно су што ће подићи квалитет технолошких, економских и правних рјешења. Аутопоиетични инжењер знаће објаснити варијансу квалитете производа, а аутопоиетични економист варијансу профитабилности производа. Шта ће знати аутопоиетички правник? Аутопоиетички ће тим тако стварати производе врхунског квалитета и високе профитабилности, а вишак рада неће више трошити развојно неспособни. Вишак вриједности не смије ићи у личну потрошњу, него служи за улагање које примарно мора ићи у дизање моралног, интелектуалног и социјалног капитала. Кад ојачамо наш људски капитал, новац ће се генерирати сам од себе јер је он само слика квалитета и продуктивности нашег рада.

Ако стицање знања посматрамо у функцији повећања изврности пословних система, а та знања не стичемо у процесу учења, премда трошимо буџетска средства, онда можемо закључити да је коефицијент корисног дејства образовања мањи од очекиваног. То је она позната демагошка „позитивна нула”. То је ходање у мјесту. Свјетска тржишта роба, услуга и знања то не трпе.

Све ово треба наћи мјеста у новом систему образовања, образовања за XXI вијек, за предузетништво засновано на инвенцијама и иновацијама, за нове технологије.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Р. Радић: Стратегијске промјене у условима кризе; УПС, Бања Лука; 2012.
2. Р. Радић: Стратегијски менаџмент технологија; УПС; Бања Лука; 2010.
3. Р. Радић: Creative Management; ЕДС; Пенанг-Малесија; 2009.

CONTRIBUTION TO THE THEORY OF SOCIAL RECOVERY

Abstract: The paper analyzes social changes and the changes of the organization. It focuses on devolutionary processes which led to the current state of the Republic of Srpska. By interpreting the principles of organizational changes, the paper points to some solutions which can lead to social recovery, fast and with little investment.

Keywords: strategy, innovation, entrepreneurship, the Bologna Process, investments

ЕКОНОМИЈА НАУКЕ И ОБРАЗОВАЊА

Прегледни рад

UDK 330.14.01:37.014.543

проф. др Жарко Ристић
доц. др Кристијан Ристић
Универзитет за пословне студије
Бања Лука

Апстракт: Међузависност образовања, техничког прогреса и запошљавања кључан је троугао у усмеравању привредног развоја¹, будући да образовање представља процес креирања „људског капитала“. Услед тога се и образовање афирмише као друштвено оправдана инвестиција, а не као помоћни тренд и својеврсни друштвени трошак који оптерећује материјалну производњу.² Пошто је образовање у функцији техничког прогреса са срачунатим ефектима за повећање производности рада, онда и улагања у примењена и развојна истраживања ваља третирати као нужан трошак репродукције.³ Зато је потребно изнаћи нови тип економске политике која ће се концентрисати на истраживање људског капитала и технолошког прогреса у циљу програмирања структурних промена у привреди. С правом се у савременом свету наглашава да мноштво робе није само вид друштвеног богатства, јер и развој науке и технолошких примена научних открића постају нови облик благостања и богатства уопште.⁴ Тако и научна истраживања већ постају производна снага захукталог постиндустријског друштва са визијом треће технолошке ревалуције у чијем епицентру стоји врхунска наука и врхунско образовање.

Кључне речи: наука, образовање, менаџмент знања, хумани капитал, хумане инвестиције, људски капитал

¹ Др Ж. Ристић, Менаџмент људских ресурса, Економски факултет, Београд, 1998.

² А. Cowling i С. Miller, Managing Human Resources, А. Arnold, London, 1990.

³ др М. Петровић, Кадровски менаџмент, Виша школа за спољну трговину, Бијељина, 1995.

⁴ М. Foot i С. Hook, Introducing Human resource management, Longman, London, 1996.

1. ХУМАНИ КАПИТАЛ: НАУКА И ОБРАЗОВАЊЕ

Вредност додатог људског капитала зависи од додатног благостања које људска бића из њега извлаче⁵ током радног и животног века, будући да људски капитал придоноси производности рада, предузетничкој способности, реалним зарадама и благостању као „свестраном“ делу текуће и будуће потрошње.

Сцхултзов приступ квалитету становништва састоји се у томе да квалитет третира као оскудни ресурс. Такав квалитет има своју економску вредност, а стицање квалитета захтева трошкове. Однос између приноса од додатног квалитета и трошкова стицања квалитета јесте кључ за анализу људског понашања, које одређује врсту и величину квалитета стеченог у времену.⁶ Квалитет становништва се повећава током времена када приноси надмашују трошкове. Самим тим, пораст понуде квалитета одговор је на пораст друштвене тражње за датим квалитетом и обрнуто. У односу понуде и тражње, са становишта улагања у квалитет, све компоненте Сцхултз третира као трајна добра и корисни ресурс у садашњем и будућем временском раздобљу. Приноси од разнородних компонената квалитета расту у времену. Стопа приноса се повећава са смањењем трошкова стицања квалитета. У протоку времена повећава се и тражња за квалитетом становништва, а друштво извлачи корису од алокације људског капитала и доприноса привредном расту.⁷

Људи по правилу, сами у себе инвестирају, било као појединци или родитељи из приватних извора (личних средстава) било као платиоци пореских квота преко јавних фондова и буџета. Људи дакле, сами улажу у богатство народа, повећавају износ људског друштва, без обзира што је постојеће знање у националном богатству ограничено на компоненте које су изван човека.⁸ Економисти су занемаривали људско богатство вероватно из уобичајених ограничења у схватању капитала (Сцхултз), јер се рад апстрахује од капитала који је инвестиран у човека. Савремени економисти су заправо заобишли структурну анализу људског богатства из разлога што је класични трипартитни третман земље, рада и капитала био дубоко усађен у економској науци. Тек модернији економисти се не задовољавају анализама капитала, које се ограничавају само на физичку имовину, већ инвестирају на комплексније схватање капитала које укључује залихе људског капитала.⁹

Образовање ваља схватити као инвестирање у људе. Зато је погрешно образовне издатке третирати као текућу потрошњу, као издатке за благостање и трошење ресурса које смањује штедњу. Образовање није у основи

⁵ T. W. Schultz, Улагања у људе, Центар за културну делатност, Загреб, 1985., стр.19.

⁶ T. W. Schultz, *op. cit.*, st.21.

⁷ T. W. Schultz, *op. cit.*, стр.19-20.

⁸ T. W. Schultz, Инвестиције у човека са стајалишта економиста, у др Б. Јелчић (ред.), Економика образовања, Школска књига, Загреб, 1973, стр. 37-44.

⁹ Ibidem, стр. 37-44.

потрошно добро већ квалитет становништва у форми људског капитала са растућим приносима.¹⁰ Знање, као резултат образовних услуга је, по Марсхалу, најзначајнији мотор производње, који нам омогућава да владамо привредом и да задовољавамо наше потребе.

Познато је, сматра Сцхултз, да појединац не може куповати и продавати сопствени образовни капитал. Фонд људског знања не може се ни пренети на поклон. Људски образовни капитал, може се једино користити до краја живота и преносити на будуће генерације у виду стечених знања и искуства. То су у основи кључне разлике у односу на власништво физичког капитала, који се може и опорезивати. Инвестиција у образовање је стечена способност која се дугорочно ефектуира, иако се нетржишне вредности људског капитала не урачунавају у стопе приноса.

Знање, као колективно друштвено добро, повећава квалитет и физичког и људског капитала, који се регенирише и перманентно ставља на располагање корисницима. Опадајући приноси нису карактеристични за знање иако је наука подложна другим циклусима. За науку нису пресудни садашњи трошкови већ будуће користи. Научни прогрес, по правилу, повећава производне капацитете привреде и благостања људи. Вредност доприноса науке превазилази стопе приноса од привредних инвестиција. Стога, допринос науке се не може валоризовати кроз цену јавних добара произведених у јавном сектору под покровитељством буџетских фондова. Као знање, наука је, сматра Сцхултз, посебан облик капитала који је стриктно произвео човек. Оно је опредмећено у људским бићима, као људски капитал, у научној литератури, у развојним остварењима, у техничком прогресу у новој технологији, у култури, у друштвеном статусу и социјалном понашању. Знање и наука су извор нових производних ресурса и квалитета животног стандарда и извор будућих приноса и добробити. Зато је знање друштвено добро са економским вредностима. Научници су, самим тим, високо производни иако друштво, која извлачи користи из њиховог рада, потрошачки намирује научне фондове. И, док се коначно не схвати да је знање извор дохотка, богатства и благостања, дотле ће сва улагања у људски капитал имати врло ниски друштвени приоритет.

Услед тога, менаџмент људског капитала јесте важан сегмент глобалног менаџмента, који експлицитно доказује (теоријски и емпиријски) да друштвене делатности, а у првом реду наука, образовање, култура и здравство, губе потрошни третман иако се њихови трошкови (алиментирања) Искузају у оквиру буџетских издатака државе ИИИ расхода јавних фондова. Улагања у друштвене делатности све се више схватају као Инвестиције у хумани капитал, који се дугорочно ефектуира без додатних улагања¹¹. Инвестиције у људски капитал тако постају важан фактор раста (иако се нетржишне вредности људског капитала на урачунавају у стопе приноса), а вредност „доприноса“ друштвених делатности често превазилази стопе

¹⁰ Т. W. Schultz, Улагање у људе, Центар за културну дјелатност, Загреб, 1985, стр. 22.

¹¹ Др Ж. Ристић, Економија друштвених делатности, Нова просвета, Београд, 1991.

приноса од привредних инвестиција. Закидање на улагањима у људски капитал у крајњој инстанци своди се на сиромашење у квалитету знања, кадрова, здравља и културним вредностима на којима иначе почива будући привредни раст са срачунатим ефектима на производност рада, рентабилитет улагања, штедњу и благостање. То је, управо, и смисао изучавања менаџмента људских ресурса, као савремене научне дисциплине, која треба да одговори на питање да ли имамо људе који су нам потребни данас и да ли стварамо људе који ће нам требати сутра.

2. ЕКОНОМСКА ВРЕДНОСТ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА

Развој науке и образовања, и константно побољшање научног и културног образовања становништва сматра се једним од најважнијих чинилаца прогреса човечанства. Знања омогућавају човеку да схвати законе који управљају развојем света у коме живи, да овлада законима природе и да достигне већи ниво животног стандарда. Побољшање образовања обогаћује духовни живот индивида и омогућава му да користи предности културе, науке и уметности. Зато се и карактеристика нашег времена испољава кроз све већу тежњу људи за већим образовањем и искоришћавањем знања стеченог током дуге историје човечанства. Зато су и захтеви за образовањем важни исто толико колико и потреба за храном.¹² Образовање на радном месту је други облик акумулације људског капитала, који повећава снагу и енергију једног народа и побољшава њихово здравље и виталност.¹³ Зато је и врло наглашена тесна повезаност између било којег образовног индекса и дохотка по становнику. Та веза потиче из историјске и емпиријске чињенице: образовање и економски развој су одувек и увек у уској вези, јер у основи образовање стално веже потребе живота¹⁴. Због тога се, углавном, сматра да су јавне службе или друштвене делатности, истовремено, и потрошња и инвестиција. Тачку пресека није лако утврдити, јер није свеједно где повући границу између личног и друштвеног интереса.¹⁵ Зато се ова два гледишта комплементарно допуњују. Образовање утиче на измену човекових потреба. Образован човек проширује круг својих потреба, жеља и могућности. Необразован човек пак своди своје потреба на основна, примерне,

¹² V. E. Комаров, Однос између економског развоја и развоја образовања, у Б. Јелчић (ред), Економика образовања, Школска књига, Загреб, 1973, стр. 79. I G. S. Becer, Human Capital, National Bureau of Economic Research and Columbia University Press, N. York, 1964.

¹³ T. W. Schultz, Инвестиције у човека са стајалишта економиста, у др Б. Јелчић (ред), Економика образовања, Школска књига, Загреб, 1973, стр.79 i G. S. Becer, Human Capital, National Bureau of Economic Research and Columbia University Press, N. York, 1964.

¹⁴ P. Jaccard, Неопходност инвестиција у људе, Универзитет данас, 1965, стр. 22.

¹⁵ Др. Ј. Бракић и др М. Јурица (ред 9, Утицај образовања кадрова на економски и професионални развој, Економски институт, Загреб, 1979, стр. 328.

егзистенцијално везане за његов биолошки опстанак.¹⁶ „Необразован човек нема потреба, он је лош потрошач“ (Росело).

У теорији и пракси евидентна су два приступа образовању: први приступ образовању узима образовање као потрошњу, а други приступ образовању узима образовања као инвестиција. Образовање као потрошња придонosi побољшању животног стандарда појединца. Образовање као инвестиција придонosi повећању националног дохотка и друштвеног богатства. „Људи улажу све своје способности, знања и искуства у осигурање своје материјална егзистенције, у привредни потенцијал и његов просперитет, јер је ниво привредног развоја основа која одређује напредак људског друштва и појединца. Унапређења, модернизација производње и повећања производности рада захтевају да кадровска проблематика постане саставни део опште привредне политике и да добије равноправно место и у плановима радних организација и у плановима друштвених заједница... У привредном развоју сваке земље ништа није важније од кадрова, процеса њиховог стицања знања и вештина и стваралачке способности, тј. стварања кадровског потенцијала за покретање и рационално коришћење материјалних извора и стварања материјалних добара.“¹⁷

По Денисоној теорији, напредак образовања треба сматрати првим чиниоцем економског развоја,¹⁸ док би други био оно што се назива „порастом знања“, тј. обогаћивање образовања новим технолошким достигнућима (Полич). На основу анализе података за 1962. годину Денисон је утврдио да истраживање и образовање са 42.7% опредељује укупну стопу привредног раста САД. Аукруст је пак показао да постоји годишњи пораст националне производње за 1,3% као последица улагања у људски фактор. Струмулин је доказао да само једногодишње школовање радника подиже његову производност за 30% и да око 27% националног дохотка стварају средства уложена у образовање.

Учинци образовања се не појављују одмах него након протока одређеног времена. Тако долази до закашњавања у економском учинку образовања (лаг), који репрезентује временски размак који је потребан да се од добијања додатног производа потпуно покрију издаци који су утрошени у образовање. Тулчински декомпонује „лаг“ на три раздобља. Прво раздобље траје од почетка образовања до часа кад образовни ступи у радни однос. То је тзв. нулти циклус који траје од 8-16 година. Друго раздобље почиње ступањем у производни процес рада и траје до стицања одређених искустава, навика и знања. Тај период обично траје од 1-3 године. Коначно, треће раздобље одликује се ефикасношћу образовања која све више расте и „лагом“ који прогресивно пада. У том периоду, производност образоване особе расте, повећава се њена производња у јединици времена и, на тај начин, компензују се утрошци за њено образовање. Закашњавајући учинак враћања

¹⁶ Др В. Полић, *Образовање и економски развој*, Школска књига, Загреб, 1974, стр. 26.

¹⁷ Др В. Полић, *Образовање и економски развој*, Школска књига, Загреб, 1974, стр. 99.

¹⁸ Ch. Saint-Etienne, *Financement de l'économie et politique financière*, Nacheffe, Paris, 1990.

уложених средстава неизбежна је појава која проистиче из саме природе процеса образовања.¹⁹

Ли Хансен у својим истраживањима поклања пажњу трошковима школовања и новчаној користи од инвестирања у школовање не само због њихових импликација за привредни развој него и због тога што могу помоћи појединцима да одређе колико би морали уложити у развој властитог људског капитала. Миллер израчунава доживотне вредности дохотка из нивоа школовања, Хоутхакес процењује на основу алтернативних дисконтних стопа садашњу вредност дохотка повезану са нивоима школовања. Шулиц²⁰ даје процене трошкова из укупних средстава помоћу широке лепезе школовања. Беццкер прорачунава очекиване стопе користи из неколико нивоа образовања. Но, и поред тога, економске користи које има појединац из школовања могу се, по Хансену, посматрати само са три различита гледишта: (а) вредност доживотног дохотка (Миллер), (б) садашња вредност доживотног дохотка (Хоутхакер) и (ц) стопа користи из инвестирања у школовање (Хансен). Али, и при томе, могућ је диспаритет између стопе користи из укупних средстава и „друштвене“ стопе користи из улагања у школовање. Веза између дохотка и способности још увек не омогућава потпуну процену економске вредности школовања.

Човек је данас облик капитала који се изградио у току одређеног временског периода. Алл ми за сада не знамо колико „кошта“ да се човек припреми за активну улогу у привреди и друштву нити можема да утврдимо степен рентабилности улагања у човека. Зато је и данас готово немогуће измерити рентабилност издатака друштва на образовање без обзира да ли се користи микроекономски (индивидуални) или макроекономски (друштвени) приступ.²¹ Зато не можемо поуздано да измеримо ни користи од улагања у човека. Тешко је, коначно, измерити и тзв. склоност инвестирања у образовање и очекивану дивиденд од образовања.

Да је образовање само потрошња Шулиц²² би ограничио своју студију на понашање људи као потрошача и на њихову потрошњу за образовање. Али, пошто је образовање инвестиција, Шулиц жели да сазна његов принос и његов допринос економском расту. При алокацији трошкова образовања између потрошње и инвестиција важно је напоменути да родитељи и ученици/студенти у друштву не сматрају основно образовање инвестицијом, средњу школу сматрају подједнако и потрошњом и инвестицијом, а високошколско образовање углавном или потпуно оцењују као инвестицију. Али,

¹⁹ Др В. Полич, *Образовање и економски развој*, Школска књига, Загреб, 1974, стр. 130-131.

²⁰ T. W. Schultz, *The Rate of Return in Allocating Investment Resources to Education*, *Journal of Human Resources* 2/67, str.293-309. *Investment in Human Capital*, Macmillian, N. York, 1971, стр 16-21 и *Investment in Entrepreneurial Ability*, *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 82, 1980, стр. 437-448.

²¹ Опширније о акумулацији хуманог капитала види: F. Machlup, *The Economics of Information and Human Capital*, том III, Princeton University Press, Princeton, 1984.

²² T. W. Schultz, *Образовање и економски раст*, у Б. Јелчић, *Економика образовања*, Школска књига, Београд, 1973, стр. 149-154.

при томе, ваља узети у обзир и пропуштене ученичко-студентске зараде у време сопственог школовања и цену „људских напора“ наставника и студентата, која је знатно порасла у односу на цене материјалних инпута. Очигледно, овде супституција није могућа. Коначно, ту је и потреба увођења нове технике у „производњи“ образовних услуга, као „додатак суми знања“.

„Инвестиције у човјека - како их ја схваћам - укључују много више од формалног образовања. То је због свих стечених корисних способности људи без обзира на то из којих они извора произилазе. Дио тога су и здравље и виталност пучанства. Важну улогу има и изобразба на радном мјесту, а у то улазе и „инвестиције“ које су потребне да се измене нова и промене стара радна мјеста у напредној привреди... Образовне услуге садрже трошкове, оне су производни процес, а постоји и понуда. За неке од тих образовних услуга можемо сматрати да имају својства која задовољавају одређене преференције људи као потрошача, а исто тако да се могу претворити у људску способност које су корисне у привредној активности, и као такве омогућују инвестиције... Без обзира третирамо ли образовне услуге као део културе ослобођене свих веза с инвестицијама или као чисте инвестиције, или као неку комбинацију тих двеју сврха, трошкови су образовања и економског раста, увест ћемо три различита омјера: 1. омјер образовање - рад који показује опсег људских напора унетих у образовање у односу према укупној снази, 2. омјер образовање - доходак који показује односе између ресурса који се троше за образовање и доходак потрошача, 3. омјер образовање - инвестиције који показује однос између ресурса употребљених за образовање и оних употребљених за људским радом створена материјална добра... . Омјер образовање - рад заснива се на наставницима и ученицима довољно старим за рад у односу према запосленој радној снази... Омјер образовање - доходак повезује пораст ресурса за образовање с доходком потрошача... Омјер образовање - инвестиције заснива се на ресурсима за образовање у односу према употребљеним ресурсима за инвестиције ---- у материјална добра... што се може закључити на основу тих омјера? Ако све ресурсе утрошене у образовање посматрамо као „потрошњу“ засновану на понашању потрошача, онда би те процене потврђивале хиотезу да је доходна еластичност потражње за образовањем врло висока. Пораст од 1% у стварном доходку пер цапита одговара порасту од 3,5% ресурса алоцирање посматрано ка „инвестиције“ засноване на понашању људи који траже прилике за инвестирање, те процене неће бити супротне хипотези о великој привлачности стопе приноса и образовања. Приноси су -по свој прилици- били већи него они од материјалних добара, како би могли „омогућити“ претпостављену већу стопу раста тох облика капитала.²³

Економски корисне способности људи, који су развијене управо образовањем, имају својство „чиниоца“ производње. „Појам чиниоца производње, међутим, врло је варљив, јер увек има две економске стране. Једанпут један

²³ Т. W. Schultz, „Образовање и економски раст- ресурси који улазе у образовање, у Б. Јеличић (ред.), Економика образовања, Школска књига, Загреб, 1973, стр. 135-137.

чинио се јавља као др Капитал, а други као господин Ток... Земља је капитал, рента је Ток. Величина, састав и способност радбе снаге представљају капитал, услуге од рада који је чињен у једном сату или у току једног тједна с друге стране- представљају ток. Утрошци које каткад називамо ресурсима или производним услугама без обзира на то чини ли их човек или материјалне ствари, обухваћени су појам тока. Дарови природе (земља), људским радом створена материјална добра (творнице, опрема, инвентар) и радна снага (радници) све то укључено је у појам капитал.²⁴

Поред науке (знања), образовања и васпитања, и здравља (здравство) репрезентује делатност која омогућава човеку да испољава и развија своје способности; јер је само здрава индивидуа способна да учествује у репродуковању и развијању друштва.²⁵ Стога је и циљ здравства очување и унапређивање здравља људи: циљ очувања здравља значи омогућити развијање људске способности.²⁶ „Истински здравог човека краси поредак вредности. Свако задовољење људских потреба води здравом развоју индивидуе. Средство које ја послужило за задовољење дате потребе удружује се са стањем задовољења,²⁷ и претвара се у потенцију човекових снага, човек производи не само помоћу средства за производњу него и помоћу знања, образовања и здравља. Зато су у производним снагама садржана и ова три суштинска елемента јединственог процеса стварања за задовољење разноврсних људских потреба и развијање људских вредности.

У теоријским концепцијама,²⁸ појединци наслеђују иницијалне разлике здравља које се временом смањују по одређеној стопи, посебно после одређених фаза животног циклуса. Залихе здравља се стога, морају повећати улагањима, инвестирањем у квалитет доброг здравља, што представља фактички нову теорију „тражње доброг здравља (Гросман) и нову теорију о „употребној предности“ здравствене делатности. Директни финансијски инпути у производњу залиха здравља у бити и јесу бруто-инвестиције у људски капитал и квалитет становништва.

Индекс хуманог развоја мери релативни успех у напорима друштвене заједнице да повећањем привредног развоја побољша и људски развој. Светски подаци управо показује да земље које имају релативно ниски друштвени производ по становнику улажу далеко више у развој хуманог капитала. Шри Ланка, на пример са друштвеним производом од 400 долара по становнику остварује знатно виши ниво хуманог развоја у односу на Са-

²⁴ T. W. Schultz, op. cit., стр. 139.

²⁵ С. Илић, оп. цитр., стр. 214.

²⁶ Ибидем, стр. 214-215.

²⁷ Ибидем, стр. 215.

²⁸ Опширније о томе видети: A Williams, The Economics of Health, u D. H. Sowland (Ed.), Modern Economic of Education, u O. H. Gowland (Ed.), Modern Economic Analysis, 2. Butterworths London, 1983, стр. 237-252, M. H. Cooper i A. J. Culyer (Ed.), Health Economics, Penguin, Harmondsworth, 1979, i A. K. Maynard, Economic Aspects of State Intervention, u G. Roderick i M. Stephens (Ed.), Higher Education for AH, Falmer Press, Brighton, 1978. i S. G. McDema i W. J. Samuels (Ed.), Foundations of Research In Economics, E. Elgar, 1996.

удијску Арабију чији друштвени производ по становнику прелази годишње 6000 долара

3. МЕНАџМЕНТ ЗНАЊА И ЕКОНОМИЈА ОБРАЗОВАЊА

Активности усмерене на стварање богатства нису више ни рад, ни капитал, ни земља. Основни привредни ресурс јесте само знање... „Вредност се сада ствара продуктивношћу и иновацијом, а и једно и друго су примене знања на рад. Водеће друштвене групације друштва знања биће „радници знања“ - извршни управљачки/корисници знања који знају како да планирају знање у производне сврхе, управо онако како су капиталисти знали да пласирају капитал у продуктивне сврхе; стручњаци у области знања; намештеници, запослени, у области знања.²⁹ Сви ти људи знања поседоваће „производна средства“ и „алатке за производњу“ или преко својих пензионих фондова или преко радника знања који своје знање могу да понесу са собом где год да крену. Продуктивност рада знања и радника знање јесте изазов 21. века. Знање рефлектује интелиектуални, морални и духовни развој личности, која је самознањем оспособљена да чини. Економисти хвале улагања капитала, а технолози одају признање машинама. Једино се продуктивност објашњава као резултат примене знања на знање, што не могу ни машине ни капитал. У том контексту, менаџмент јесте генерички орган друштва знања. Према томе, и менаџер је онај ко одговара за примену и практичну извођачку страну знања,³⁰ Знање сада видимо као суштински ресурс. И тамо где има делотворног менаџмента и где постоји примена знања на знање, ту је много лакше да се дође до оних других ресурса. Као радна снага и капитал, без којих знање не може да „производи“ нити менаџмент да функционише. А то што је знање постало „прави“ ресурс, то је оно што ствара нову друштвену структуру. „Померили смо се од знања у једнини ка знањима у множини.“ Сам прелазак од знања ка знањима дао је моћ знању да креира ново друштво, нову привреду, нову политику. „Оно што ми данас схватамо као знање јесте информација делотворна у делању, информација усредсређена на резултате. Ти резултати се виде изван личности - у друштву и привреди, или у напредовању самог знања“...³¹ Због тога је све јаснија чињеница да се све мање и мање зараде извлаче из традиционалних ресурса, као што су земља, рад и капитал. Зашто? Зато што су главни „произвођачи“ богатства постали информације и знање. А како се, фактички, знање понаша као економски ресурс? Одговор је, наравно, нејасан; јер је потребна нова економска теорија која би поставила знање у средиште процеса произвођења богатства. Потребно је нови Смитх или Кејсис на пољу теорије знања, које би студиозно илустровале економско понашање знања.

²⁹ P. F. Dmcker, Посткапиталистичко друштво, Грмеч-Привредни преглед, Београд, 1995, стр. 13.

³⁰ Ibidem, стр. 49.

³¹ Исто, стр. 51.

Но, економија заснована на знању не понаша се онако како то постојеће теорије сматрају да се економија понаша. Теорија економије заснована на знању јесте различита у односу на класичну, кејнзијанску, монетаристичку, неокласичну, некејнзијанску теорију. У економији знања несавршена конкуренција јесте унутрашње својство саме економије знања: почетне предности стечене применом и експлоатацијом знања (кривуља учења) постају трајне.

Модерни економисти сматрају да је економија одређена или потрошњом или инвестицијама, што у економији знања није од пресудног значаја. У економији знања не постоје докази да повећана потрошња води већој производњи знања нити да већа улагања доводе до веће продукције знања. Ново знање јавља се (1) као непрестано унапређивање процеса, производње и услуга. (2) као експлоатација, односно као непрестано коришћење знања за развој нових процеса, производа и услуга, и (3) као иновација, односно начин примењивања знања за произвођење промена у економији. Економске карактеристике ових врста знања (тј. њихово коштање и њихови ефекти) квалитативно су различите. Знање се, заправо, не може мерити, осим процене „коштања“ да се знање произведе, дистрибуира и алоцира. Али, добит од знања, опет, не можемо да изменимо. Срећа је по нас што количина знања није од пресудног значаја у односу на продуктивност знања.

Знање није јефтин ресурс, јер се до њега долази путемима „скупоће“. Развијене земље, наиме, троше близу једне петине друштвеног производа на производњу и дистрибуцију знања. Официјелна едукација (формално школовање) младих, пре него што уђу у саму категорију радне снаге, односи једну десетину друштвеног производа. Фирме (послодавци) троше додатних 5% друштвеног производа за перманентно образовање запослених. На истраживања и развој (производња новог знања) модерне државе издвајају 3-5% друштвеног производа. Формација знања, самим тим, представља највећу инвестицију. Али, пошто немамо економску теорију продуктивности инвестиција у знање, принуђени смо да у помоћ позовемо менаџмент, који је одговоран за чињење знања продуктивним. Ту одговорност не може да преузме на себе ни влада (државна) нити тржишне силе (закони). Одговорност може да преузме једино менаџмент, који, по дефиницији, имплицира систематско и организовано и одговорно примењивање знања на знање. Сама продуктивност знања захтева увећање приноса само од онога што се зна и то се зна да се зна из простог разлога што је једино продуктивност знања одлучујући чинилац у конкурентској позицији предузећа, гране, региона, привреде. Предност је очигледна тамо где се поседује способност да се експлоатише универзално расположиво знање. Јер, практично функционисање менаџмента у чињењу знања продуктивним од глобалног је значајно за међународну економију.³²

---

³² Исто, стр.209.

Технолошка револуција а, нарочито, информатичка трансформисала је начин учења и изменила економију образовања, пошто су све школе постале високо капитално-интензивне од потпуно радно-интензивних. Школа је постала информатичко-едукативна институција друштва, која се бави младима, који још нису грађани, који још нису носиоци одговорности, који још нису радна снага. У друштву знања ваља градити нову технологију учења да би се остварила универзална писменост. У школи сутрашњице ученици ће сами себи бити инструктори са компјутерским програмима, као сопственим алаткама. Наставници ће само мотивисати, усмеравати, подстицати. У том контексту, наставник би, заправо, постао вођа и ресурс. Универзална писменост би значила предметно знање плус процесно знање. То, пак, значи да у друштву знања људе треба да уче и да науче како да уче и како да науче. Јер, у друштву знања, знање није безлично, као новац. Знање не борави у књизи, у банци података, у софтверском програму. Знање садржи само информације и увек је утеловљено у личности. Знање носи људска особа: ствара га, увећава или унапређује људска личност; примењује га личност; подучава и предаје га личности; користи га личност.³³

Образовна личност је аргумент, амблем и симбол друштва знања. Образовна личност сутрашњице јесте стручно припремљена личност за живот у глобалном свету. То је грађанин света рада знања, који је спреман да ради у две културе: (1) у култури „интелектуалаца“, која се усредсређује на мисли и знање, и (2) у култури „менаџера“, која се усредсређује на људе и рад. „Интелектуалци виде организацију као алатку; она им омогућава да практикују своје тецхне, власништво специјализовано знање. Менаџери виде знање као средство које служи сврси и циљу практичног функционисања организације... Свакако су једни другима потребни: научном истраживачу треба менаџер истраживања исто колико је и менаџеру истраживања потребан научно-истраживачки радник... Интелектуални свет, уколико није уравнотежен тегом на тасу менаџера, постоје свет у коме свако „ради своје“, али нико ништа не постиже. Менаџеров свет, ако му равнотежу не чини интелектуалац, прелази у сакату бирократију „човека организације“. Али, ако су две стране у равнотежи, тада може да буде креативности и реда, испуњавања сврхе и сврсисходне мисије

РЕЗИМЕ

Људи прерасподељују своје време у корист образованих услуга које „купују“ када реагују на промене у очекиваним дохоцима и задовољствима које очекују у виду добитка од сопственог образовања.³⁴ Људи прерасподељују своје време у корист будућих способности које имају вредност. Крива понуде способности расте паралелно са порастом вредности способности да се

³³ F. Drucker, op. cit., стр. 214.

³⁴ T. W. Schultz, op. cit., стр. 30.

прасподељују ресурси. У процесу модернизације расте кривуља тражње за економским вредностима способности, која се ефектуира у повећању опште производности, као друштвеног добра, и побољшању алокације за живот, као приватног добра, деривираних из друштвених ефеката јавних добара, који се редистрибуирају и алоцирају употребом додатног људског капитала и растућег квалитета становништва. Зато Сцхултз, сматра да школовање није само потрошна активност у смислу искључивог постизања задовољства и корисности већ да се трошкови образовањ, свесно носе да би се стекао производни капитал утеловљен у људским бићима, који обезбеђују будуће услуге, које се састоје од будућих зарада, будућих „производних“ занимања и будућих потрошачких задовољстава.³⁵ Стога, образовање, као инвестиција у хумани капитал, доприноси повећању штедње, која се неоправдано изоставља у економским рачунима (јер се штедња ограничава само на формирање физичког капитала).³⁶ А пошто се предузетничка способност повећава са додатним образовањем, озбиљна је грешка што се јавни и приватни издаци за школовање узимају као текућа потрошња, а не као инвестиција у будуће зараде и будућа задовољства.³⁷ Грешка је очигледна из разлога што све брошкови образовања третирају као издаци за социјално благостање, као терет за државу и њене јавне фондове, као непродуктивна алокација ресурса од пореза које смањују штедњу и продуктивно инвестирање.³⁸

Образовање уопште, а посебно високо специјализовано образовање, јеста скупа делатност. Високи и растући трошкови образовања то недвосмислено и потврђују у савременом свету. Али, свима је јасно да се трошкови могу много једноставније израчунати елементарним сабирањем издатака у „односу“ на вредност образовања, Стога се и алокација ресурса у области високог образовања по правилу посматра кроз трошкове, а не кроз вредност услуга.³⁹ Предност тако добија статичка алокација у односу на динамичку алокацију ресурса у процесу осигурања образовних услуга које пружају универзитети и факултети. Тржиште и планирање дају оскудне информације на којима се темеље алокативне одлуке образовних институција. Да ли су онда трошкови високог образовања поуздан индикатор оправдања инвестиција у образовању ил се томе морају додати и очекиване више зараде корисника образовних услуга и повећане величине образовног капитала које дају ове услуге кроз дужи низ година. Пошто је свака инвестиција у високом образовању дугорочна будућа обавеза која прати неизвесност и ризик, битна су онда сва три момента, укључујући и тржиште радне снаге и образовно планирање, да би се донеле правилне алокативне одлуке, укључујући и редистрибутивне одлуке. Шулиц стога сматра да се количина капитала мора повећавати путем инвестиција, како у физички тако и у људски капитал; она се и прилагођава променама релативних цена производа и

³⁵ Ибидем, стр. 34.

³⁶ Ибидем, стр. 34.

³⁷ T. W. Schultz, *op. cit.*, стр. 36.

³⁸ Ибидем, стр. 36.

³⁹ G. Psachanopoulos, *Education planning: Past and Present, Prospects 2/78*.

производних фактора, укључујући и промене вредности услуга које пружају људи.⁴⁰ Дакако, прилагођавања имплицирају прераспоређивање расположивих ресурса у економским процесима ради максимирања благостања људи. Отуда се и савремена економска теорија „труди“ да људски капитал експлицира као интегрални део теорије капитала, која укључује и алокацију времена људи са становишта његове садашње и будуће вредности. И, пошто стопа приноса на инвестиције у људски капитал тежи да премаше стопу приноса на инвестиције у физички капитал, пораст економске вредности људског времена постаје централно питање.⁴¹ Пораст људског капитала је нераздвојни пратилац модерног економског раста. Но, теорије економског раста „занемарују промене које се догађају у времену са релативним ценама услуга фактора производње“. Не води се, заправо, довољно рачуна о ценовним ефектима људског времена у алокацији текућих расположивих ресурса и инвестирању у циљу повећања будуће количине капитала, посебно одмеравања додатних ефеката. То би, на пример, могло да значи да се реалне зараде високо образовних радника могу сматрати као збир нормалних зарада и додатних трошкова који су потребни да се вреднује њихово образовање. Стога се реалне зараде образовних радника морају дугорочно кориговати са трошковима њиховог образовања. У променама апсолутних разлика у дохоцима, према томе, лежи кључ за разумевање да ли се економски исплати инвестирање у људски капитал, као што ја образовање, у односу на циљ, повећања будућих зарада. Апсолутна разлика у реалним зарадама на тржишту рада се са временом и повећава, вероватно да би се надокнадили растући трошкови додатног образовања и да би са подстицала персонална тражња за високо образовање (које се често креће и изнад дохотка). Тражња, у условима антиципиране стопе приноса који се очекује од алтернативних инвестиција, вуче за собом понуду (која често раста зависно од капацитета), тако да у просеку понуде и тражње открива пораст цена у времену и у вредности комплементарних облика капитала (људски у односу на материјални). Људски агенс тако постаје „капиталиста“ путем повећања свог личног људског капитала (Шулц), а ценовни и доходовни ефекти пораста вредности људског времена фаворизују људскл капитал у односу на физички капитал. Осим тога, ценовни и доходовни ефекти алокације времена са становишта зарада по сату доводе до померања тренутка ступања на плаћени рад у корист додатног образовање, јер су изгубљене зараде ниже од будућих и очекиваних зарада и од количине кумулираних доходака за пензију. Пораст реалних зарада је у основи добитак у економском благостању образовних људи.

⁴⁰ T. W. Schultz, *Ulaganje u ljude*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1985, стр. 44.

⁴¹ T. W. Schultz, *Economic Growth and Resources*, Macmillan, London, 1980.

ECONOMY OF SCIENCE AND EDUCATION

Abstract: The interdependence of education, technical progress and employment is a crucial triangle in directing social development, since education is a process of creating “social capital”. As a result, education is affirmed as justified investment, and not as an extra trend and a sort of social expense which burdens material production. Since education serves as technical progress with calculated effects for increased labor productivity, then investing in applied developmental research needs to be treated as a necessary production expense. This why it is necessary to find a new form of economic policy which will focus on researching human capital and technological progress for the purpose of programming structural changes in economy. It is not said without reason that a multitude of goods is not just a form of social wealth, since the development of science and technological application of scientific discoveries represent a new form of well-being and wealth in general. Thus scientific research is already a productive force of a full swing postindustrial society with a vision of the third technological revolution with top science and education in its center.

Keywords: science, education, management of knowledge, human capital, human investments, human capital

ЕТИЧКИ КОДЕКС ПОНАШАЊА НАСТАВНИКА И СТУДЕНАТА

Прегледни рад

UDK 378.014.3:316.64-057.8

др Небојша Мацановић¹
дипл. соц. Ведран Француз²
дипл. соц. Драгана Петковић
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Живећи и радећу у времену све чешће друштвене дезоријентације веома је важно бити узор и позитиван модел понашања својим ученицима, како би и они прихватили и правилно изграђивали своје норме понашања. Зато је неопходно придржавати се етике наставничког рада која се заснива на хуманости, честитости и праведности. Веома је важан однос наставника и студента, повјерење, сарадња, али и међусобно уважавање и поштовање. Данашњи образовни систем налази се на прекретници бројних промјена које са собом носи процес транзиције кроз коју БиХ пролази. Једна од таквих промјена јесте и криза система вриједности која се рефлектује и на етички кодекс понашања наставника, али и студената. Управо овај рад има за циљ да се укажу на неке нежељене појаве које урушавају углед и једних и других, али и уопште образовног система у цјелини.

Кључне ријечи: етички кодекс, образовни систем, наставници, студенти.

УВОД

Живећи и радећи у несвакидашњем турбулентном времену који под утицајем глобализације захтјева динамичнији темпо живота како би се постављени циљеви што прије остварили, а нови поставили често заборављамо норме понашања, њихова начела и улогу коју имају у социјализацији човјека. Лажни узорци и наметнути пластични, медијски модели понашања којим се млади често руководе настају и смјењују се као дан и ноћ. У таквим

¹ Факултет политичких наука, e-mail: macanovicn@yahoo.com

² Факултет политичких наука, e-маил: francuzvedran@gmail.com

околностима често занемарујемо моралне вриједности и усмјеравамо се и водимо личним потребама и задовољствима, без обзира на њихове штетне посљедице. Све то указује на једну кризу система вриједности која је изражена у друштвима која пролазе кроз процес транзиције, као што је случај и са БиХ. Таква друштва не један симптоматичан начин одрекла су се свога система вриједности и под утицајем капиталистичких сила похрлила да прихвате нови. У таквом вакуму преласка са једног на други систем вриједности криза моралних начела је и најиндикативнија. У нашем раду ми ћемо се бавити само једним сегментом таквог утицаја, а то је рефлексивна таквог стања на поштовање и примјену етичког кодекса понашања наставника и студената на универзитетима. Полазећи од чињенице колику улогу образовање и васпитање имају у социјализација сваког човјека сматрамо да је од изузетног значаја говорити о овом проблему.

ЗНАЧАЈ ЕТИКЕ

Појам етика се користи још од времена Аристотела. Етика и морал су синоними слична значења. Етика је наука о смислу и вриједности понашања људи, као и вриједностима живота уопште. За разлику од других живих бића, ми људи можемо да замишљамо свој живот и дјелимично да бирамо свој начин живота. Можемо да се одређимо за оно што нам се чини добрим за нас, на супрот ономе што нам изгледа лоше. А пошто можемо да замишљамо и да бирамо, можемо и да погријешимо, а то је већ нешто што се тешко дешава дабровима, пчелама или мравима. Зато је разумно да добро пазимо шта радимо и да настојимо да стекнемо неко животно сазнање које би нам омогућило да добро погодимо то животно сазнање, та вјештина живљења, ако је тако zgodније да се каже – назива се етика.

Посебност етике је у томе што она расправља о нечему реалном, дјелатном и актуелном. Њена тема су морал и вриједности. Она говори о томе шта се тражи у животу и од живота, како човјек поступа и како треба да поступа, које норме прати и ка којим циљевима треба да се усмјери.

Етика је практична филозофија, раумишљање о нечему активном. Она открива шта и како одабрати и поступати, и како живот водити добро и исправно. Зато се етика бави одређивањем добра и зла од којих је прво пожељан циљ коме треба тежити, а други треба одбацити. То је основни поступак у етици. Етика је незаобилазна за добар људски живот и правилно поступање.

ЕТИЧКИ КОДЕКС ПОНАШАЊА НАСТАВНИКА

Кодекс наставничке етике донио је Сенат Универзитета у Бањој Луци 2008. године. Овим Кодексом прописују се морална и етичка начела којих су дужни да се придржавају универзитетски наставници, сарадници, науч-

ници и истраживачи који обављају научно-наставну или умјетничко-наставну и научно-истраживачку дјелатност на Универзитету. Према овом кодексу основу наставничке етике чине принципи хуманости, честитости и праведности. Етичке норме наставник прихвата као скуп начела која га воде у научном, наставном и умјетничком раду и у приватном животу. Наставник свој рад прилагођава овим начелима. Међутим, данас се често поставља питање колико наставници поштују етички кодекс и колико се придржавају наведених начела у своме раду. Бројне су замјерке студената на непрофесионалан однос наставника према њима. Свакако да се ради о појединцима, те ове примједбе не можемо генерализовати. Примједбе се углавном односе и на непримјерен изглед и облачење наставника, неправедност приликом оцјењивања, незаинтересованост да се помогне студенту, лоша информисаност студената о предмету, наметања ауторитета непедагошким мјерама и сл. Управо, везано за примједбе које студенти износе на рачун наставника, Кодекс наставничке етике (2008) јасно дефинише ова начела, а на то указују и сљедећи чланови овог правилника:

Члан 3.

Наставник учествује у друштвеном животу и своја знања примјењује на добробит заједнице. Наставник је у односу са колегама, сарадницима и студентима је љубазан, коректан и толерантан. При организовању рада дјелује непристрасно и праведно. Свој углед и звање наставник унапређује и потврђује резултатима свог научно-истраживачког и стручног, односно умјетничког рада.

Члан 4.

Наставник континуирано унапређује струку објављивањем властитих резултата, размјеном знања, података и искустава са сарадницима и студентима, те кроз рад у научним, стручним и умјетничким удружењима. Наставник указује на нестручне и неосноване тврдње повезане са његовом науком или струком, избјегавајући и спречавајући поступке којим би се подцијенили, обезвриједили или обешчастили углед и достојанство појединаца или институција. Своје мишљење о струковним питањима јавно изражава ако је базирано на битним научним чињеницама заснованим на научној истини.

Члан 5.

Наставник посебну пажњу посвећује наставним обавезама. Наставне обавезе извршава у складу са најновијим научним сазнањима и достигнутим технолошким рјешењима. Наставу одржава редовно, у утврђеном термину и трајању, континуирано унапређујући њен квалитет.

Члан 6.

Наставни процес води тако да студента оспособи да на основу стечених знања са разумијевањем прихвата напредак науке, технологије и друштва. Наставник треба бити на располагању студентима ради давања објашњења и расправљања о питањима везаним за савладавање наставног програма. Наставник у образовном процесу, дијалогу са студентима и изван наставе поштује принципе ненасилне комуникације. Наставник треба препоручити доступне уџбенике, приручнике, скрипте и осталу литературу потребну за савладавање наставног плана и програма.

Члан 7.

Наставник оцјењује студента на основу исказаног знања, изнесених чињеница и његовог разумијевања материје, стечених вјештина и показане способности да исказано примјени у реалним ситуацијама. Своје захтјеве базира на приступачности свих средстава неопходних при савладавању утврђеног наставног плана и програма.

Члан 8.

Наставник неће допустити да било какви интереси у неком другом послу наруше његове научно-наставне обавезе. Уколико наставник обавља одређене дозвољене активности изван Универзитета, води рачуна да не буду у конфликту са интересима његове матичне институције. Наставник неће потицати, прихваћати или обављати послове који се противе хуманим циљевима наставничког позива и који би могли штетно утицати како на његов углед и положај, тако и на углед и достојанство Универзитета.

У случају непридржавања ових начела од стране наставника Комитет за етичка питања Универзитета у Бањој Луци разматра поднесене пријаве о кршењу начела овог кодекса као и одговорност појединих наставника. Комитет чини седам чланова и то: по један декан - представник области сваког струковног вијећа, проректор за наставу и студентска питања, те два представника Студентског парламента. Проректор за наставу и студентска питања је предсједник Комитета. Чланове Комитета именује Сенат тајним гласањем. Мандат чланова Комитета траје двије године.

Иако се већ неколико година врши евалуација рада наставника, које би свакако могле указати на поштовање и примјену етичког кодекса наставника, постоје одређене супротности, јер резултати евалуације нису транспарентни па се поставља питање улоге и значаја такве евалуације. У сваком случају, етички кодекс наставника, тј. његово прихватање има веома важну улогу када је ријеч и о квалитету образовног система. Демократски односи између наставника и студената, међусобно повјерење и уважавање, научна и наставна сарадња свакако доприносе квалитетном образовном процесу

што указује колико придржавањем начела овог кодекса можемо унаприједити наш образовни систем.

ЕТИЧКИ КОДЕКС ПОНАШАЊА СТУДЕНАТА

На истој сједници (2008) када је донешен Етички кодекс понашања наставника Сенат Универзитета у Бањој Луци доноси и Кодекс понашања студената. Овим кодексом прецизно су дефинисане обавезе, права и дужности студената овог универзитета. Међутим, многи студенти нису упознати са овим кодексом. Често се дешава да су исти неприлагођено обучени и да такви присуствују предавањима и вјежбама, да непоштују ауторитет наставника, да користе недозвољена средства на испитима, да се понашају некултурно, да уништавају имовину факултета и да се према њој не понашају домаћински. Један од разлога јесте свакако и криза система вриједности међу младим која је све присутнија у нашем друштву, а један од индикатора такве кризе свакако је и неприхватљиво понашање студената на факултетима. Да би смо што боље сагледали Кодекс понашања студената представићемо најзначајније чланове овог правилника, тј. која су то права и обавезе студената, као и шта се подразумева под неприхватљивим понашањем истих.

Члан 3.

Студенти су обавезни:

- чувати углед и достојанство Универзитета у Бањој Луци и свога факултета – наставника, сарадника, запослених и студената;
- присуствовати предавањима, вјежбама, практичној настави, семинарима и осталим облицима наставе дефинисаним наставним планом и програмом, те правилима студија;
- присуствовати сједницама органа Универзитета и факултета чији су чланови;
- понашати се културно и коректно према наставницима, сарадницима, запосленим и студентима;
- поштовати правила понашања у простору Универзитета и факултета (учионице, рачунарске сале и други службени простор);
- чувати имовину и околину Универзитета, свих његових факултета и других чланица.

Члан 4.

Сви студенти имају:

- једнака права у образовном процесу на сваком факултету Универзитета, без обзира на расу, националност, вјеру, пол, политичка и друга

- увјерења и назоре, социјални или неки други статус, у складу са законским прописима и етичким начелима академског грађанина;
- право на сигурност и поштовање особе и личног интегритета;
  - право на удруживања;
  - право на доступност аката Универзитета и одговарајућег факултета која регулишу питања студија и студената;
  - право на културан и достојанствен однос наставника, сарадника и запослених;
  - право на приговоре и жалбе у случају кршења кодекса наспрам студената;
  - право на потпуну реализацију наставних програма и наставних планова и активно учествовање у наставном процесу;
  - право на учествовање у научно-истраживачком и стручном раду;
  - право на учествовање у одлучивању о свим студентским питањима или преко изабраних представника;
  - право на учествовање у ваннаставним активностима у сфери културе, умјетности, спорта у земљи и иностранству (стручне конференције, семинари, савјетовања, сусрети студената, екскурзије и слично).

Члан 5.

Неприхватљивим понашањем студената сматра се:

- кашњење, недолазак или напуштање било којег облика наставе и неиспуњавање других наставних обавеза;
- ометање наставе;
- неоправдани изостанак са сједница тијела чији је студент члан;
- проузроковање штете у мањем обиму намјерно или крајњом непажњом;
- неприкладно облачење.

Члан 6.

Под понашањем студената које подразумева покретање дисциплинског поступка подразумева се:

- фалсификовање исправа, потписа, као и исправа за остваривање права студената на факултетима (индекса, пријаве, потврде и слично);
- давање неистинитих података надлежним особама и тијелима Универзитета или факултета или остваривање неког права које не припада студенту по важећим прописима;
- оштећење или отуђивање имовине Универзитета и његових факултета;
- изазивање нереди и туче или учествовање у нереду или тучи у историјама Универзитета или факултета или ван истих;

- узимање алкохола, дрога или њихова продаја и пуштање у промет;
- полагање испита за другу особу или криво представљање, те злоупотреба електронских помагала ради полагања испита и других средстава;
- недопуштен приступ компјутерском систему и
- сва дјела у супротности с моралним нормама прихваћеним у друштву, као и дјела која су прописана законом као кажњива дјела.

Колико год је значајно да се наставници придржавају Кодекса етичког понашања од подједнаке је важности да се горе наведених начела кодекса понашања придржавају и студенти. Само међусобним уважавањем и заједничким радом на усвајању нових сазнања и научно-наставном сарадњом можемо створити партнерске односе које ће подићи стандард, али и квалитет нашег образовног система.

ЗАКЉУЧАК:

Етички кодекси понашања наставника и студената представљају веома важна документа, која представљају темељ и упориште сваког васпитно-образовног рада на Универзитету. Примјена и поштивање истих утиче и на радну атмосферу на часу, интеракцију, мотивацију, заинтересованост обадвије стране да буду активне и да у току наставног процеса размјењују позиције субјекта и објекта. Стварање позитивног модела понашања од стране наставника ученицима дајемо примјер модерног предавача, али и савременог човјека којим они треба да се руководе у своме раду и будућој професији. У супротности, ерозија морала појединаца и непримјерено, непедagoшко понашање наставника доприноси експанзији и овако пољубљеног система вриједности који је све индикативнији у нашем друштву. С друге стране, и студенти морају прихватити и придржавати се начела које су прописани Кодексом понашања студената како би академска заједница била позитиван примјер и осталим институцијама не само у нашем друштву него и у региону. Данас је знање најмоћније оружје, те стога морамо водити рачуна о моралним нормама понашања и наставника и студената како би се то оружје користило у оправдане сврхе у циљу напретка и просперитета друштва, а не његовог уништења. Са етичким кодексом понашања студенти се морају упознати већ на првом часу, као и са посљедицама које могу настати у случају да га се непридржавају, а наставници се морају руководити чињеницом да у овом времену друштвене дезоријентације они морају бити свјетла тачка овим младим људима, али и примјер и модел којим се млади могу руководити за вријеме студирања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Етички кодекс понашања наставника (2008). Универзитет у Бањој Луци.
2. Етички кодекс понашања студената (2008). Универзитет у Бањој Луци.
3. Темков, Кирил. Добро, боље, најбоље – Етика за младе (2003). Ниш: Бај-ка
4. Човић, Анте. Етика и биоетика (2004). Загреб: Пергамена
5. Сингер, Питер. Увод у етику (2004). Нови Сад: Зоран Стојановић

CODE OF ETHICAL BEHAVIOR OF TEACHERS AND STUDENTS

Abstract: Living and working in the times of more and more social disorientation, it is very important to be a role model and a positive model of behavior to students, so that they can accept and properly build up their norms of behavior. Therefore, it is necessary to adhere the teaching of ethics, which is based on humanity, integrity and fairness. The relationship between the teacher and the student is very important, trust, cooperation, and also mutual respect. Today's educational system is at a crossroads of many changes brought about by the process of transition that BiH is going through. One such change is the crisis of the system of values that reflects an ethical code of conduct for teachers and students. The aim of this paper is to outline some side effects that undermine the reputation of both, as well as general educational system as a whole.

Keywords: code of ethics, educational system, teachers, students

ОБРАЗОВЊЕ- РАЗЛИЧИТИ ПОГЛЕДИ

Стручни рад

UDK 378.014.3

Лука Миладиновић, студент
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука¹

Апстракт: У раду се сагледавају појам, улога и различити научни погледи на образовање. Социологија, као једна од најважнијих наука за човјечанство, од настанка друштва па до данас, у склопу свог научног истраживања, бави се и феноменом образовања. Како је образовање једно од основних темеља друштва, односно образовање је средство преко ког се врши социјализација и еволуција човјечанства, потребно је објаснити сам појам образовања, циклус развијања, значај, гледишта научника и наравно дати критички осврт на његове позитивне и негативне стране, односно на посљедице које оно производи у самом друштву. Може се рећи да је образовање инструмент који код човјека развија мишљење, као и инструмент који човјека припрема и осигурава за живот.

Кључне ријечи: образовање, друштво, васпитање, гледишта, постмодерна

1. ПОЈАМ ОБРАЗОВАЊА

Образовање је друштвени процес, релативно издвојени дио процеса специјализације и васпитања, те увођење младих чланова друштвене заједнице у друштвене процесе – у којима млади чланови стичу знање и умијеће које је од значаја за њихове будуће дјелатности у друштву – прије свега за учешће у радном процесу, за друштвену организацију, усклађивања овог понашања са другим члановима друштва, итд. Такође, образовање је педагошки процес, у функцији обogaћења људске спознаје. Обухвата усвајање одређеног система знања, формирања практичних умијећа и навика, а то је

¹ Студент Високе школе унутрашњих послова; контакт: тел: 066/847-387

предпоставка и темељ развитка спознајних снага и способности обликовања научних погледа на свијест, за повезивање знања са практичном, професионалном и било којом другом дјелатношћу.

Оно што се може видјети из наведених дефиниција јесте следеће: процес образовања подразумијева преношење и стицање одређених знања, те обликовања научног погледа на свијет; образовањем се стичу и преносе одређене навике, вјештине и практична умијећа неопходна за обављање одређене професионалне дјелатности; процесом образовања се преносе одређене вриједности и норме које представљају неопходну предпоставку процеса социјализације и васпитања индивидуа у друштву, односно формирања личности; образовање у крајњој линији, утиче и на обликовање културе друштва и друштва у цјелини.

2. УЛОГА ОБРАЗОВАЊА

Образовање је веома значајан сегмент како сазнајне културе и културе уопште, тако и значајан сегмент обликовања и развоја индивидуа у друштву и самог друштва. Ако погледамо однос између образовања и друштва у различитим епохама и степенима њиховог развоја, од неписмених друштава па до развијених постиндустријских (електронско-роботичких) друштава, видјећемо колика је улога и значај образовања у њима:

- У неписменим друштвима је институционално, друштвено образовање непознато; у њима су људи у свакодневном животу учили, млади опонашали старије; дјечаци очеве у лову, а дјевојчице мајке у домаћинству;
- У преиндустријским друштвима средњовјековне Европе развијају се специјализоване институције образовања и специјалне професије учитеља; образовање је било резервисано за привилеговану мањину: будуће свештенство и синове богаташа; са процесом индустријализације почиње процес развоја образовања за већину становништва;
- У индустријским друштвима држава је та која организује и осигурава образовни процес и образовање; такође, појављују се специјалне професије учитеља и професора.образовање постаје право за све, а основно образовање бесплатно (иако се недавно, пореском политиком издвајају и осигуравају средства за њега). Похађање основне школе постаје обавезно. Овако институционално образовање је новијег датума: започело је 1870. године у Британији гдје је до 10. године дијете морало поћи у школу. Од 1918. године је и образовање другог степена дефинисано као обавезно за похађање од 14. године.
- И, коначно, у постиндустријским (електронско-роботичким) друштвима образовање, поред науке и информатике, постаје основна полуга развоја постиндустријских држава;

3. ПОГЛЕДИ ТЕОРЕТИЧАРА

Образовање је, историсјки посматрано, било предмет интересовања многобројних теоретичара. Погледајмо нека од њих, и то она која се односе на одређивање циља образовања:

- Сократ је захтијевао повезивање врлине и знања истичући познати слоган „Спознај самог себе!“;
- Ксенофонт говори о тешким посљедицама неправилног образовања. „Тако и веома обдарени људи, они се одликују веома јаким духом и они који су веома способни да ураде оно чега се прихвате, постају веома способни и корисни ако се образују и науче шта треба да раде, тада чине веома многа и веома крупна добра ; ако остану невоспитани и необразовани, постају веома лоши и наносе највећу штету, јер они не умију просуђивати шта раде, стога се прихватају лажних послова, а ако су поносни и жестоки тешко их је обуздати и задржавати ;зато и чине веома многа и крупна зла“;
- Платон сматра да сваки појединац у држави без обзира на пол и друштвени положај треба да прође одређено обучавање које ће га оспособити да игра улогу за коју ће бити најспособнији; свака класа има своје посебне врлине: обичајни свијет – стрпљење, војници – храброст, а државници – мудрост и знање; успјешност постојања неке државе зависи од врсте образовања коју би добијале његове класе;
- Аристотел посматра образовање као процес обуке тијела, карактера и интелекта, а са циљем остваривања добродети државе и добрих грађана са једне стране, и припремања за правилно уживање у доколици, друге стране ;образовањем се обезбјеђује правилно функционисање државе и оставрење среће појединаца у њој;
- Милтон сматра „Потпуним и исправним образовањем, сматра оно које човјека оспособљава да поштено, вјешто и племенито обавља све дужности, јавне и приватне, мировне и ратне“;
- Према Локовом мишљењу „Оно што сваки племенити човјек жели за свога сина поред имања које му оставља своди се на 4 основне ствари: врлину, мудрост, образовање и ученост“.
- Према Диркемовом мишљењу, образовање има функцију да преноси норме и вриједности друштва; у сложеним индустријским друштвима школа има функцију коју не могу осигурати породица и група вршњака: припадност породице се темељи на родбнским односима, група вршњака на личном избору, а друштву ни на једном од тих принципа; појединци морају учити сарађивати, а школа омогућава да се те вјештине науче управо захваљујући одређеној интеракцији која ту постоји; поштујући школска правила дијете учи поштовати правила уопште, развија навике самоконтрле и суздржавања, напосто зато што се мора конторлисати и суздржавати; то је његова прва иницијација у строгост дужности; „озбиљан живот је започео“.

Теоретичари који се баве анализом појма образовања најчешће овај појам доводе у везу са процесом и активностима које имају за циљ да пренесу одређена знања, вриједности и схватања неопходна за сва подручја друштвеног живота, а не само за неко парцијално или ограничено његово подручје. У том смислу се може рећи да је појам образовања близак појму васпитања, али да је од њега ужи и да му је, на извијестан начин, подређен. Образовање се односи на усмјеравање процеса учења, а васпитање на идејност и моралности, осмишљавање и вредновање. Образовање има функцију да преноси норме и вриједности друштва, како то истиче и сам Дирке. Школа преноси не само посебне вјештине, неопходне за друштвену сарадњу, него и опште конформистичке вриједности, неопходне за опстанак друштва. Школа и образовање имају функцију демократизације друштва, јер је у образовни процес укључен огроман број људи.

С друге стране, када се посматра у односу према друштву, образовање има и одређене негативне посљедице из разлога зато што се темељи на друштвеној подјели рада, ина улогу средства репродукције друштвених односа, класних разлика, те репродукције социјалних разлика и неједнакости уопште. Бедеф, Кондорс, просвјетитељи и многи други теоретичари сматрали су да се образовањем елите одвајају од масе те да је зато неопходно осигурати једнаке услове образовања како маси не би потпале под власт владајуће мањине: образовање ослобађа од обмане, спиновања и предрасуда владајућих група тако што развија способност расуђивања. Међутим, школа је ипак снажна тврђава постојећих друштава која се посебно може измијенити управо зато јер је израз постојања и репродукције одређених друштвених и политичких класа. Иако многи хуманистички теоретичари говоре и о потреби стварања нове школе која би убрзала процес егалитаризације друштвених односа, треба напоменути да школа ипак не доводи у питање егзистенцију класног поретка, управо зато јер га класно и социјано репродукује. У том погледу треба напоменути да у сваком друштву постоје оне школе и оно образовање које стварају меритократску елиту и елиту власти и, са друге стране оне школе које репродукују статусне позиције нижих класа. Дакле, школа и образовање имају селективну улогу: одржавање неједнакости те стабилизовања друштвеног развоја.

Као што се процес васпитања у породици заснива на процесу условљавања, тако се и процес школског образовања и васпитања темељи на моћи дисциплине односно на моћи да „дресира”.² Функција школе је стварање и фабриковање добрих, „дјечака и дјевојчица”, идеолошки обликованих, способни за конформистичко уклапање у постојећи систем, послушних и потчињених постојећим правилима и прописима, дисциплинованих и покорних. Образовање покорности је повезано са успоном модерне индустријске и бирократске индустрије. Врлине које је подучавала биле су послушност, шутња, тачност и покорност – врлина хијерархијске организације попут војске, цивилне службе и фабрике. Свима је јасно да је школа институција

² Брацо Ковачевић: Социологија, 2004.

моделовања, чије су главне компоненте: постојање униформног погледа на свијет и одсутност било какве могуће алтернативе, потискивање значаја сопственог искуства, осјећања и мишљења те анксиозности, због које се појединац нужно придржава постојећег доминантног погледа на свијет као јединог и сигурног погледа на свијет. Управо, зато што се одређује шта ће се и како мислити, о чему одлучује владајућа класа у друштву, школа је институција манипулације и индоктринације – индоктринација се може одредити као планско, систематско и контролисано ширење идеологије владајуће класе којом прикрива, оправдава и ојачава своју моћ и власт како би младе генерације, преко васпитно образовног система усвојиле ту идеологију као власитит систем интерпретације, оријентације и акције.

Управо зато што идеолошки и конформистички обликује индивидуе – што их инструментализује и уклапа у постојећи систем, што проводи функционалну послушност и потчињеност, подређеност и рецептивност – школа и образовање представљају „фамозну скривену државу и идеолошки апарат државе”, који репродукује постојећи друштвени политички систем. Па, иако се може занемарити историјска и просвјетитељска функција и улога школе, ипак не треба заборавити прагматско-политичку функцију. Ширењем конформистичке вриједности, односно знања и погледа на свијет помоћу којих се индивидуе конформишу, обавља се значајан поступак легитимизације постојећег поретка. Тиме што задобива улогу позитивног приказивања постојећег поретка као исправног и јединоваљаног поретка који је најпогресивнији, најбољи и најхуманији и који представља израз природне потребе људи, школа и образовање се приказују значајним институцијама културе и политичке социјализације и репродуковања постојеће политичке владавине као манипулативне политичке владавине.

Назначили смо многа слична, али и различита гледишта у улози функције образовања која припадају различитим теоријским оријентацијама, а сада ћемо назначити следеће:

- Функционалистичко
- Либерално
- Марксистичко, и
- Интеракционалистичко гледиште.

4. ФУНКЦИОНАЛИСТИЧКО ГЛЕДИШТЕ

Функционалистичко гледиште је оно које говори о позитивној функцији образовања, у погледу одржавања вриједносног консензуса и друштвене солидарности, интеграције друштва као цјелине и одржавању система. Функција образовања јесте садржана у процесу преношења норми и вриједности, јер друштво не може преживјети само ако међу његовим припадницима постоји довољан степен хомогености ; образовање оплемењује и јача ту хомогеност, учвршћујући у дјетету од самог почетка битне сличности које

колективни живот захтијева.³ Ове битне сличности утемељују и јачају сарадњу и друштвену солидарност, дакле, појаве без којих друштво није замисливо: дијете да би постало повезано са друштвом мора у њему осјећати нешто што је моћно. Образовање, нпр. кроз наставу историје посебно осигурава везу појединца и друштва, управо зато што развија осјећање привржености. Образовање учи појединца специфичним вјештинама потребним за његово занимање. Ова функција је веома важна у индустријским друштвима које се темељи на специјализованој подјели рада. Школа производи стручњаке, јер производња једног предмета подразумијева „производњу” низа стручњака, а та је потреба резултирана сарадњом и друштвеном солидарношћу. Дакле школа преноси опште вриједности неопходне и потребне за опстанак друштва; преноси посебне вјештине неопходне и потребне за друштвену сарадњу.

5. ЛИБЕРАЛНО ГЛЕДИШТЕ

Либерално гледиште је оно чији теоретичари сматрају да образовање подстиче лични развитак и самоиспуњење. Оно стимулише појединце да развијају своје мисаоне, физичке, емоционалне, психичке и духовне таленте. Бесплатним се школовањем омогућује да се ове способности још потпуније развијају. Под утицајем либералних схватања, у потреби изградње равноправнијег и праведнијег друштва ће се повести многе реформе школских система у индустријски развијеним земљама.

6. МАРКСИСТИЧКО ГЛЕДИШТЕ

Ово гледиште посматра образовање као дио надградње, који је обликован економском и материјалном инфраструктуром. За образовање и образовни систем је карактеристично да одражавају производне односе, те да служе интересима владајуће капиталистичке класе. Да би се владајућа класа одржала, неопходна је репродукција радне снаге. Она подразумијева не само репродукцију вјештина радне снаге, него и репродукцију вриједности и идеологије којом се оправдава постојећи поредак. Ови процеси се удружују управо кроз образовни процес како би произвели послушну и дјелотворну радну снагу. Идеолошка контрола је веома неопходна јер дјелотворније чува власт од силе или насиља. Ако чланови друштва прихватају свој положај као нормалан, природан и неизбјежан и ако не увиђају узроке свог положаја, онда то значи да постоји мала могућност да се њихов друштвени положај промијени. У том смислу образовање као дио идеолошких друштвених апарата, има велику улогу да оправда постојеће стање и онемогући његову измјену.

³ Брацо Ковачевић: Социологија, 2000.

7. ИНТЕРАКЦИОНАЛИСТИЧКО ГЛЕДИШТЕ

Ово је гледиште које човјека посматра као активно биће које изграђује друштвену стварност. Истиче да човјеково гледиште није искључиво образовано друштвеним силама које на њега дјелују, да његово понашање не представља пуку реакцију на потицаје и утицаје културе, већ да је оно и посљедица постојања интеракција које се стварају и развијају у процесу договарања (консензуације). Са интеракционалистичког ледишта човјек је стваралац сопственог дјеловања који у интеракцији са другима развија одређена значења која изграђују његов свијет и управљају његовим дјеловањем⁴. Без обзира на различита схватања на улогу и функцију образовања, као и на критичке примједбе, показује се да образовање представља значајни дио сазнања и културе у цјелини. Без њега не само да не би било културе, него не би било ни модерног развоја друштва (његове науке, технологије, индустрије и уопште природних снага).

8. ОБРАЗОВАЊЕ И ПОСТМОДЕРНО ДРУШТВО

Посидустујска епоха производње и рада и постиндустујско доба започињу увођењем аутоматизације коју су омогућили тада најзначајнији изуми, као што су: појава првог атомског реактора (1942.), робота и Интернета (1969.)⁵. Битне карактеристике постиндустријског (тзв. Информатичко-роботичког) друштва су:

- Појава нових технологија
- Аутоматизована производња
- Нови начини производње са новим материјалима
- Експанзија образовања
- Убрзан проток информација
- Глобализација и интеграција

Прелаз из фазе механизације у фазу аутоматизације се назива научно – техничка револуција, под којом се подразумијева механизација и аутоматизација процеса производње (са кибернетиком, информатиком и роботиком); кориштење нових извора енергије; промијене у предмету рада и промијене у садржају рада; повећање образованости и квалификоване радне снаге; скраћење радног времена, а повећање слободног времена; међународне интеграције; пораст духовне производње (знања, науке, образовања који постају битним елементима производних снага); убрзани развој фундаменталних наука и истраживања, итд. Такође овај процес прати интезивнија промијена природе и друштва, повећање услуга и њиховог квалитета, те професионална мобилност (промијена занимања, али и усвајање нових

⁴ Душко Вејновић: Социологија, Факултет за безбједност и заштиту, 2009.

⁵ Борђевић Д. Миодраг: Социологија, Наука књига, Београд, 1996.

знања и вјештина у истим професијама – усавршавања). Постиндустријско друштво је друштво интелектуалног рада, производње знања и информација: информације су нематеријалне, масовне и употребљиве. У постиндустријском друштву евидентан је глобални развој образовања и науке који постају покретачима развоја друштва и друштвене организације рада; организовано знање је главни покретачки фактор научно-техничког развоја; образовање се веома брзо развија, јер ће научно-технички развој и иновације представљати основне фактора напретка. Научна, културна и технолошка достигнућа постају масовно доступним. Превласт услужних дјелатности над производњом доводи до смањења запослених у пољопривреди и индустрији и феминизације радне снаге, тј. масовног запошљавања жена у радне процесе. Несталност запослења и стално мијењање производних послова, те повећање стопе незапослености, повећање социјалних разлика између богатих и сиромашних, такође је битна карактеристика овога друштва, као и снажна урбанизација, честе миграције, промјене пребивалишта, повећање времена утрошеног у путовање на посао, као и повећање социјалних контаката, али тешко успостављање трајних пријатељстава (отуђеност). И, наравно, сви ови процеси довешће до распадања традиционалних породица.

Дакле, за постиндустријско доба, епоху производње и рада је битно и карактеристично да у:

- Економском сектору – долази до преласка са прерађивачке индустрије и привреде масовне индустријске производње ка производњи услуга;
- Технологији – централни значај задобивају нове индустрије засноване на науци и производњи знања; долази до промијене у приступу кориштења информација;
- Социјолошком погледу – ствара се информационо друштво и развијају се нове техничке елите и нови облици стратификације, нови облици организације друштвеног и индивидуалног живота.

Постиндустријска епоха производње и рада уводи нове технологије које су високо интензивирани и које развијају велику продуктивност. Оне су научно, технички и информацијски високо детерминирани, захтјевају мало сировина и мање загађују околину (сем нуклеарне и биотехнологије); утичу на развој других технологија и привредних грана јер су базне технологије. Такође, повећавају степен преквалификација, истискују живи рад из сфере производње и повећавају незапосленост, мјењају начин живота и утичу на друштвене промијене и доводе до промијене у организацији радних процеса. У својој суштини постиндустријско друштво је „друштво знања” у двос-труком смислу зато што теоријско знање:

- Снажније повезује науку и технологију, а у којем је истраживачки рад извор иновација, и
- Постаје значајним подручјем финансијског издавања друштвеног и националног проитвода.

Постиндустријско друштво је друштво нових вриједности, новог начина живота, нових облика комуникација и нових технологија. Пружањем услуга, стварањем интелектуалних технологија (електронских рачунара, информатике, кибернетике итд.), универзитети и институти постају значјни зато што посебни значај имају наука и образовање. Производња услуга (прелаз са економије добара на економију услуга), производња знања, информатике и науке (знање постаје основна иновација и основа обликовања друштвене политике), постојање телематике, повезивање компјутора са телекомуникацијама, друштвена контрола технологије, доминација интелектуалних технологија у процесима одлучивања, социокултурних технологија у процесима одлучивања, социокултурне промијене које подразумевају промијене у начину живота, као и промијене које истичу значај идеја, занања, науке и нових вриједности – то су темељне техничко-технолошке и друштвене карактеристике постиндустријског друштва.

9. ПОСЉЕДИЦЕ ТЕХНОЛОШКЕ ЕВОЛУЦИЈЕ

Увођење информатичко-роботичке технологије производње створило је и битне друштвене посљедице, као што су:

- Вишак радника (због високе продуктивности рада ових технологија појављује се вишак запослених)
- Промијена садржаја рада запослених (увођењем компјутора рад постаје једноставнији)
- Промијена система и начина образовања (све већи значај задобија научно-технлошко образовање)
- Промије у социјалној структури предузећа (квификациона структура предузећа се мијења)

Битне социјалне посљедице технолошких промијена односе се на повећање животног стандарда и потрошачког менталитета, социјалних контаката, нивоа образовања и промије пребивалишта. Такође ове промијене су довеле до интензивнијих процеса распадања бракова и породица. Технологија психички и етички лоше утиче на људе тако што се под њеним утицајем редукују односи и везе између људи, зато што доводи до промијена вриједности, услуга и живота, што развија деструктивна средства која изазивају стријепању и сртах код људи и развија разнолике облике отуђености.

Наука и технологија имају снажан утицај на производне системе, предузећа и фирме, јер уколико се не користе нова научна сазнања и нове технологије лако могу пасти у стечај, пропасти и банкротирати. Наука и технологија утичу на друштво у цјелини и на друштвене односе. Тако су Фордови проналасци и програми више утицали на радничку каласу него програми удружења радника аутомобиласке индустрије. Открићем машине за брање памука, потиснут је ранији систем брања памука утемељен на раду робова.

Употреба аутомобила и прљавих индустрија јесте повећала животни стандард, али исто тако створила еколошко загађење, револт нових друштвених покрета, и не баш претјерану преоријентацију на подручју екологије од стране државне администрације. Информационе технологије утичу на сва подручја личног и друштвеног живота, па према томе, и на образовање. Образовање игра значајну улогу у одржавању вриједносног консензуса и друштвене солидарности, интеграције друштва као цјелине и одржавању система- његова улога у том погледу се односи на преношење норми и вриједности који су значајни за функционално одржавање друштва. С друге стране, образовање подстиче лични развитак стимулишући особе да развијају своје мисаоне, физичке, емоционалне, психичке и духовне таленте, вјештине и способности, а са развојем и примјеном информационалних технологија и ова функција образовања све више долази до изражаја. Развој информационалних технологија створио је нову културу – информационално-технолошку или, компјуторску, односно роботичку културу. Сада не смо научна, него и друштвена комуникација постаје зависна од информационалних технологија и компјутерских медија. Информационално- технолошка и компјутерска култура захтјева нову врсту образованости и писмености.

10. КАКВО НАМ ЈЕ ДАНАС ОБРАЗОВАЊЕ ПОТРЕБНО?

Код нас је случај да је један од професора исмијавао Алберта Ајнштајна, истичући да од њега никада ништа неће бити. И други су га професори сматрали неинтелигентним, јер му је било тешко да нешто научи на памет, како је то захтијевао концепт традиционалног, мање интелектуалног, а више механичког образовања. Много година касније, када су му говорили да је чињенично знање од виталног значаја, он се није сложио са тим. Рекао је: „Човјек не мора да студира да би научио чињенице јер њих миже да научи из књига. Вриједност либералног факултетског образовања је у томе што обучава ум да размишља. Машта је важнија од знања.” А када га је један новинар упитао: „Која је брзина звука?”, Ајнштајн је одговорио: „Не знам, не држим у глави податке који се налазе у књигама!”. Оно што је Ајнштајн хтио рећи јесте да је механичко усвајање чињеница, као и учење на памет бесмислено, а то управо и јесте основни недостатак образовања и школе, јер оно што је јако важно јесте да школа треба да нас научи како да се учи, како да се интелектуално усваја знање и развија интелигенција која ће нас довести до новог знања.

Образовање је не само индивидуално, него и друштвено значајно и, у потрази за „бољим зивотом”, већим социјалним стандардом и образованошћу, високообразовани информатички стручњаци мигрирају из мање развијених у развијене државе. Земље Бенелукса имају 30% високо образованих, Босна и Херцеговина (1991. године)- 4%. Обухваћеност основним образовањем у БиХ је око 94% дјеце у доби од 7-14 година; средњим 73% (у ФБиХ

74%, а у РС 71%); високим око 24% (у ФБиХ 26%, а у РС 22%). Колико је значајно образовање, показују истраживања фактора повећања националног дохотка неких привреда (САД, Велике Британије, Француске, Данске) према којима један дио повећања националног производа резултат нових инвестиција, а чак 60-80% резултат образовања. Што се тиче улоге, врсте и нивоа образовања у повећању ефеката рада и прихода, основно образовање омогућава повећање за 80%, средње за 235%, а високо за више од 320%. С друге стране, образовање не преноси само посебне вјештине и знања неопходна за особе и друштвену сарадњу, те опште конформистичке вриједности, неопходне за опстанак друштва, него и диференцира појединце и друштвене групе у систему социјалне стратификације.

Многи сматрају да је најопаснији савјет који можемо дати дједи онај који је донедавно био потпуно исправан и који је гласио одприлике овако: „Иди у школу и учи добро, па ћеш добити добар посао и добро живјети!” Да, треба се школовати 16 година и радити 8 сати дневно – 45 година и заслужено отићи и уживати пензију. Многе су генерације људи радиле управо према овим старим правилима и парадигмама успјеха. Али прилике у свијету су се промијениле тако да ове савјете неки називају, „одличном формулом стварања неуспјеха”. Па, према томе и сиромаштва: само по себи образовање није довољно за добар живот. Свугдје око нас видимо да богати не морају бити образовани на класичан начин што многе збуњује, постављајући пред себе задатке у смислу да треба нешто радити, али шта?

Нема сумње, школа нам даје добра образовања за занимања која ипак не доносе добра примања. Ипак, школа нам не пружа оно што је битно у вакодневном животу, а то је – финансијско образовање. То нам не нуди ни породица ни дјете које је научило да се понаша у складу са традиционалном парадигмом да је образовање предпоставка успјеха, убрзо се суочи са горком чињеницом и искуством да образовање истовремено може бити и темељ неуспјеха. Јер, колико год је важно стицање школских вјештина толико је, ако не и више, важно стицање животних, информационо-комуникативних и финансијских вјештина. А за њихово формирање и мијењање крутих навика ипак је потребно другачије образовање – оно које се за сада не стиче у школама, тзв. „животна школа!”

ЗАКЉУЧАК:

Из саме елаборације рада види се колики је значај и улога образовања за друштво, од првих цивилизација па до данашњих дана. Конкретно везано за БиХ, образовање није на завидном нивоу, првенствено због пада моралних и етичких вриједности и кодекса у друштву – које су у највећој мјери проузроковане посљедњим ратом 1991-1995 (ратно профитерство; долази до велике разлике између сталеза – богати се богате, а сиромашни постају све сиромашнији; нација постаје културно замрачена; поремећај у кадровима-

негледа се на компетенцију у односу на струку, већ се гледа политичка подобност – „није компетентан онај ко је компетентан, него онај ко је подобан“ итд.). Појава све више приватних факултета, просвјетног кадра са неадекватним и нелегалним дипломама, итд. су довеле образовање до минимума, односно дна и по квалитету и по квантитету.

Зато сматрам, да су управо студенти, као и сви остали ученици, заједно са својим професорима и учитељима дужни су и обавезани, односно они су они који ће образовању вратити његову истинску димензију, улогу и слику-вриједност коју само образовање заслужује, тј. „Образовању ће вратити образ.“ Исто тако, да све није црно у образовању говори нам слика све чешћих и масовнијих окупљања научних група, округлих столова, конференција и разних других видова асоцијација на тему побољшања образовања, односно његовог исправљања и враћања у право, изворно стање.

Убијеђен сам и дубоко вјерујем да ће се у скороје вријеме десити конкретни преокрети у погледу образовања, односно, да ће се у друштву изнова реинкарнирати и рестаурирати позитивне врлине и кодекси понашања који ће поправити само друштво, а са самим друштвом и образовање које нам је пријеко потребно. Од „правилног и здравог“ образовања зависе генерације и нараштаји који преузимају друштво, односно комплетна цивилизација и људска врста.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Проф. Др Душко Вејновић: Социологија, Европски дефендологија центар, Бања Лука, 2012.
2. Брацо Ковачевић: Социологија, 2000, Социологија, 2004.
3. Борђевић Д. Миодраг: Социологија, Научна књига, Београд, 1996.

EDUCATION

Abstract: The paper discusses the concept, role and different scientific views on education. Sociology, as one of the most important sciences of mankind, since the beginning of society to the present day, as part of its scientific research, deals with the phenomenon of education. As education is one of the basic foundations of society, i.e. education is the means through which socialization and the evolution of humanity is achieved, it is necessary to explain the concept of education, the cycle of development, the importance, the views of scientists, and of course provide a critical

view of its positive and negative sides, the effects it produces in the society. It can be said that education is an instrument which develops human thinking, as well as an instrument which prepares man and provides for life.

Keywords: education, society, education, perspective, postmoderna

УПУТСТВО АУТОРИМА

Зборник радова објављује научне чланке (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручне чланке (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд. и то на српском и апстрактне на енглеском језику. Сви радови подлијежу анонимној рецензији. Програмски и уређивачки одбор се обавезује да ће један примјерак рецензираног рада са приједбама рецензената благовремено послати ауторима на исправке.

Припрема рукописа за штампу је веома важна, зато молимо ауторе и наше сараднике да се придржавају свих упутстава:

- рукопис треба припремити рачунарски у новинском прореду, величина фонта 12, тип слова Times New Roman у ћириличном кодном распореду (не у такозваном YUSCII кодном распореду);
- наслов чланка треба да буде јасан, сажет, да се из њега види основна мисао водиља о којој се расправља;
- уз наслов чланка треба да се наведе име и презиме аутора, научни и стручни степен, научно – наставно, научно – истраживачко, научно или стручно звање, пуни назив установе у којој аутор ради, назив радног мјеста и категоризација чланка: научни чланци (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручни чланци (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд.;
- уз чланак треба бити приложен апстракт, који треба да садржи кратак пресјек садржаја о којем ће се говорити, као и циљ рада (на српском и енглеском језику);
- текст треба бити лекторски обрађен;
- обим рада треба бити до 10 (десет) куцаних страница;
- рукопис треба предати у два једнака оригинална примјерка, као и у електронском облику.

Програмски и уређивачки одбор зборника има право избора радова и прилога, а у обзир долазе само они текстови који дотад нигдје нису били објављени.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

378(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп на тему "Наука и високо
образовање у Републици Српској - стање, путеви и
перспективе" (2013 ; Бања Лука)

Образовање... : зборник радова / Међународни
научни скуп на тему "Наука и високо образовање у
Републици Српској - стање, путеви и перспективе",
Бања Лука, 2013. године ; [главни и одговорни
уредник Душко Вејновић ; превод Татјана Понорац].

- Бања Лука : Европски дефендологија центар за
научна, политичка, економска, социјална,
безбједоносна, социолошка и криминолошка
истраживања : Удружење наставника и сарадника
Универзитета у Бањој Луци, 2013 (Бања Лука :
Графопапир). - 108 стр. : граф. прикази, табеле ;
24 цм

Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце
уз текст. - Библиографија уз сваки рад. -
Abstracts.

ISBN 978-99955-22-58-2

COBISS.BH-ID 4077080